

การสร้างความเข้มแข็งโดยชุมชนมีส่วนร่วม บ้านเกาะพิทักษ์ ตำบลบางน้ำจืด
อำเภอหลังสวน จังหวัดชุมพร

โดย
นายศักดิ์สกุล บุญญา

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาการจัดการภาครัฐและภาคเอกชน
บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร
ปีการศึกษา 2552
ลิขสิทธิ์ของบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

การสร้างเสริมเข้มแข็งโดยชุมชนมีส่วนร่วม บ้านเกาะพิทักษ์ ตำบลบางน้ำจืด
อำเภอหลังสวน จังหวัดชุมพร

โดย
นายศักดิ์สกุล บุญมา

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาการจัดการภาครัฐและภาคเอกชน
บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร
ปีการศึกษา 2552
ลิขสิทธิ์ของบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

**THE COMMUNITY STRENGTHENING THROUGH COMMUNITY PARTICIPATORY
OF PHITAK ISLAND, TAMBON BANG NAM CHUET, AMPHOE LANG SUAN,
CHANGWAT CHUMPHON**

**By
Saksagul Boonma**

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements for the Degree

MASTER OF ARTS

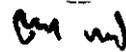
Program of Public and Private Management

Graduate School

SILPAKORN UNIVERSITY

2009

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร อนุมัติให้วิทยานิพนธ์เรื่อง “ การสร้างความเข้มแข็ง
โดยชุมชนมีส่วนร่วม บ้านเกาะพิทักษ์ ตำบลบางน้ำจืด อำเภอหลังสวน จังหวัดชุมพร ” เสนอโดย
นายศักดิ์สกุล บุญมา เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาการจัดการภาครัฐและภาคเอกชน

.....
(รองศาสตราจารย์ ดร.ศิริชัย ชินะดังกูร)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

วันที่ 27 เดือน พ.ค. พ.ศ. 2553

อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์

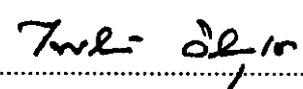
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.พิทักษ์ ศิริวงศ์

คณะกรรมการตรวจสอบวิทยานิพนธ์

..... ประธานกรรมการ

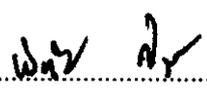
(อาจารย์ ดร. ชนนีรัฐ รัตนพงศ์ภิญโญ)

24 / พ.ค. / 2553

..... กรรมการ

(อาจารย์ ดร. ไพโรจน์ วิไลนุช)

24 / พ.ค. / 2553

..... กรรมการ

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.พิทักษ์ ศิริวงศ์)

24 / พ.ค. / 2553

50601369 : สาขาวิชาการจัดการภาครัฐและเอกชน

คำสำคัญ : ชุมชนเข้มแข็ง , การมีส่วนร่วม , การเรียนรู้ของชุมชน

ศักดิ์สกุล บุญมา : การสร้างความเข้มแข็งโดยชุมชนมีส่วนร่วม บ้านเกาะพิทักษ์ ตำบลบางน้ำจืด อำเภอหลังสวน จังหวัดชุมพร. อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ : ผศ. ดร.พิทักษ์ ศิริวงศ์ . 98 หน้า

การศึกษานี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาถึงการสร้างความเข้มแข็งแบบมีส่วนร่วมของชุมชนเกาะพิทักษ์ ตำบลบางน้ำจืด อำเภอหลังสวน จังหวัดชุมพร ผู้ศึกษาใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ ด้วยการ สังเกต และการ สัมภาษณ์ระดับลึก ผลการศึกษาพบว่าการสร้างความเข้มแข็งโดยชุมชนมีส่วนร่วม เกิดปัจจัยภายในชุมชนเอง ได้แก่ การมีผู้นำชุมชนที่มีศักยภาพ การมีองค์กรในชุมชน ทำให้คนในชุมชนมีส่วนร่วม ในกระบวนการ ของแต่ละกิจกรรมกลุ่ม ระบบความสัมพันธ์แบบครอบครัวเครือญาติ มีระบบความสัมพันธ์แบบครอบครัวและเครือญาติ ทำให้ทุกคนในชุมชน มีความรักและความเกรงใจต่อกัน มีการร่วมกันทำกิจกรรมต่างๆด้วยความเต็มใจ ชุมชนมีปัจจัยทางด้านวัฒนธรรมท้องถิ่น มีความเชื่อ ประเพณีร่วมกัน ส่งผลต่อการสร้างการมีส่วนร่วม และการใช้ทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนร่วมกัน รู้สึกถึงการแบ่งปันทรัพยากร มีความตระหนักในคุณค่า โดยลักษณะของการมีส่วนร่วม ได้แก่ การรวมกลุ่มของชุมชน การจัดการทรัพยากรธรรมชาติ การจัดระเบียบทางสังคม ชุมชนมีการเรียนรู้ การพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจของชุมชน และการสร้างเครือข่าย ทั้งนี้การจัดตั้งองค์กรของชุมชนเพื่อการประกอบอาชีพ การสร้างกลุ่มเยาวชน และกลุ่มเพื่อการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ทำให้เกิดเครือข่ายสมาชิกทุกคนมีส่วนร่วมในการดำเนินงาน โดยมีกฎกติกาเป็นเครื่องกำหนดเพื่อรักษาผลประโยชน์ของสมาชิก นำมาสู่การเรียนรู้ การพึ่งตนเองของชุมชน และการถ่ายทอดความรู้ใหม่ ชุมชนสามารถพึ่งตนเองในเรื่องของการสร้างรายได้ในครัวเรือน โดยคำนึงถึงฐานทรัพยากรชุมชนเป็นหลัก โดยชุมชนมีกระบวนการสร้างความเข้มแข็งโดยชุมชน ได้แก่ ขั้นริเริ่มเกิดจากมองเห็นปัญหาร่วมกัน การสื่อสารทำความเข้าใจ เป็นการติดต่อสื่อสารกันเพื่อแลกเปลี่ยนจากไม่ก็คน กระจายออกไปในวงกว้างของชุมชน การเข้าสู่กิจกรรมบ้านเกาะพิทักษ์มีจุดเด่นในเรื่องกิจกรรมการรวมกลุ่ม การรวมกลุ่มเป็นขั้นตอนสำคัญในการพัฒนาความเข้มแข็งให้แก่ชุมชน มีการกำหนดบทบาทหน้าที่ของสมาชิก ลักษณะการดำเนินงาน การสร้างกฎกติกาสนับสนุนการดำเนินกิจกรรมให้ประสบความสำเร็จยิ่งขึ้น การร่วมรับผลประโยชน์ ทุกคนจะเกิดความรู้สึกถึงการมีส่วนร่วมทุกขั้นตอน ตั้งแต่การร่วมกันคิด ร่วมกันลงมือทำกิจกรรม และการร่วมกันรับผลประโยชน์ โดยบ้านเกาะพิทักษ์มีการจัดสรรผลประโยชน์อย่างเป็นธรรม ชัดเจน และการทบทวน สรุปบทเรียนที่เกิดขึ้น เป็นการรวบรวมข้อมูลจากสมาชิก เพื่อสร้างแนวทางใหม่ ปรับปรุงการดำเนินงานให้ดีขึ้น เกิดเป็นการเรียนรู้ของคนในชุมชน ทำให้ชุมชนประสบความสำเร็จ และสามารถการบริหารจัดการตนเองเป็นชุมชนที่มีความเข้มแข็งโดยชุมชนมีส่วนร่วมอย่างแท้จริง

สาขาวิชาการจัดการภาครัฐและภาคเอกชน   บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร   ปีการศึกษา 2552

ลายมือชื่อนักศึกษา.....

ลายมือชื่ออาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ .....

50601369 : MAJOR : PUBLIC AND PRIVATE MANAGEMENT
KEY WORDS : STRONG COMMUNITY, PARTICIPATION, COMMUNITY LEARNING
SAKSAGUL BOONMA : THE COMMUNITY STRENGTHENING THROUGH
COMMUNITY PARTICIPATORY OF PHITAK ISLANG, TAMBON BANG NAM CHUET,
AMPHOE LANG SUAN, CHANGWAT CHUMPHON. THESIS ADVISOR : ASST.PROF.
PITAK SIRIWONG, PH.D. 98 pp.

This thesis aims to study community strengthening by community participation of Ban Koh Pitak community, Tambon Bang Nam Jued, Amphur Lang Suan, Chumporn. The author performed a qualitative research: observations and indepth interviews. It was found that community strength derived from internal factors including strong leadership and organization enhancing community participation in local activities. Kinship or family relationship encouraged love and respect among community members who willingly participate in local activities. The community shares common cultural practices and beliefs resulting in effective participation, sharing of natural resources among community members and elevated awareness of the value of natural resources. Community participation is characterized as community gathering, natural resource management, social organization, community learning, economic self-reliance and networking. Establishment of community-based, vocation-oriented organizations, youth groups and natural resources conservation groups contributed to a vibrant and sustainable community where all members partook in managing natural resources and strategically developing them in such a way that returned maximum benefits to the community and brought about knowledge, self reliance and innovations. The community members had sustainable lifestyles by capitalizing on local major resources. Community strengthening processes consisted of recognizing and tackling problems together, communicating or exchanging information and ideas between two people and going forward among more people. Regarding participation in activities, the Ban Koh Pitak community took organization as an important step of community strengthening: roles and responsibilities of community members and operations and rules underscoring activities had been well designed and executed. As for mutual benefits, community members were encouraged to participate in every process such as brainstorming, organizing activities and sharing benefits in a fair and clear manner. The study results including information collected from the community members were reviewed and analyzed so as to develop a new plan using a comprehensive strategic and consultative process, which will guide the community in the continued development of policy and management of natural resources to foster community learning and strengthening, and ultimately to ensure the benefits to the community are optimized truly by its own people.

Program of Public and Private Management Graduate School, Silpakorn University Academic Year 2009
Student's Signature .....
Thesis Advisor's signature .....

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์นี้ สำเร็จได้ด้วยความอนุเคราะห์ ความกรุณา จากบุคคล หลายฝ่าย ดังนี้ ขอขอบพระคุณ ผศ.ดร.พิทักษ์ ศิริวงศ์ ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ ที่กรุณาให้คำปรึกษาแนะนำช่วยชี้แนวทางการศึกษา การแก้ไขปรับปรุงด้วยความเอาใจใส่อย่างดียิ่งตลอดมา ขอขอบพระคุณอาจารย์ คณะวิทยาการจัดการหลายท่านที่ให้คำแนะนำ ให้การช่วยเหลือเป็นอย่างดี ขอขอบพระคุณเจ้าหน้าที่ของคณะวิทยาการจัดการ และเจ้าหน้าที่บัณฑิตวิทยาลัย ที่คอยประสานงาน แนะนำ ให้ความช่วยเหลือเป็นอย่างดี

ขอขอบคุณ ผู้ใหญ่อำพล ธานีครุฑ และชาวบ้านเกาะพิทักษ์ ทุกท่านที่ให้ข้อมูล และให้ความช่วยเหลือในการสัมภาษณ์ การเก็บข้อมูลเป็นอย่างดี ทำให้ผู้วิจัยได้รับความสะดวกในการศึกษาครั้งนี้

ผู้วิจัยขอขอบพระคุณ ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องใน วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ทั้งผู้ที่เอ่ยนามและไม่ได้เอ่ยนามอีกครั้ง ที่ได้ให้ความอนุเคราะห์และให้ความร่วมมือในการศึกษาครั้งนี้ ทำให้วิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดี ตามเป้าหมายที่ผู้วิจัยได้วางไว้ ขอขอบพระคุณทุกท่าน ไว้ ณ ที่นี้ด้วย

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	จ
กิตติกรรมประกาศ.....	ฉ
บทที่	
1 บทนำ.....	1
ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	1
วัตถุประสงค์ของการศึกษา.....	5
ขอบเขตทางการศึกษา.....	5
ประโยชน์ที่ได้รับจากการศึกษา.....	5
2 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	7
แนวคิดความเข้มแข็งของชุมชน	7
แนวคิดเกี่ยวกับประชาสังคม	14
แนวคิดการมีส่วนร่วมของชุมชน.....	16
แนวคิดการพึ่งตนเองของชุมชน	21
แนวคิดการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรม.....	27
งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	33
3 วิธีดำเนินการศึกษา	37
รูปแบบการศึกษา.....	37
การเลือกพื้นที่ศึกษา.....	37
บุคคลหลักในการสัมภาษณ์.....	37
การเข้าถึงข้อมูล	38
การรวบรวมข้อมูล.....	38
การตรวจสอบความน่าเชื่อถือของข้อมูล.....	40
การวิเคราะห์ข้อมูล	41
4 ผลการศึกษา.....	42
ปัจจัยที่ส่งเสริมการสร้างความเข้มแข็งโดยชุมชนมีส่วนร่วม	42
การสร้างความเข้มแข็งโดยชุมชนมีส่วนร่วม	58
กระบวนการสร้างความเข้มแข็งโดยชุมชนมีส่วนร่วม.....	74

บทที่	หน้า
5 สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ	80
สรุปผลการศึกษา.....	80
อภิปรายผลการศึกษา.....	84
ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย	89
ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยครั้งต่อไป	90
 บรรณานุกรม.....	 91
 ภาคผนวก.....	 95
แนวทางการสัมภาษณ์.....	96
 ประวัติผู้วิจัย.....	 98

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ในน้ำมีปลาในนามีข้าว เป็นประโยคที่อยู่คู่กับสังคมไทยมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน โดยความหมายที่บ่งบอกถึงความอุดมสมบูรณ์ และชี้ให้เราเห็นว่า เราจะมีกินไม่อดตาย ประกอบกับแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ เป็นแนวทางกำหนดเป้าหมายในการพัฒนา โดยในอดีตมีแนวทางที่จะนำประเทศสู่ความทันสมัย เน้นภาคอุตสาหกรรม ภาคการผลิต ระดมเงินลงทุน ระดมทรัพยากร ระดมแรงงาน เพื่อเร่งการผลิตให้มาก คนในวัยทำงานละทิ้งบ้านเกิดของตน เข้ามาทำงานในภาคอุตสาหกรรม เพื่อแลกกับเงินเดือนค่าจ้าง จนกระทั่งในปัจจุบัน เงินเดือน ค่าจ้าง เป็นปัจจัยในการดำรงชีวิต ถึงในน้ำมีปลา ก็ไม่สามารถกินปลาในน้ำได้ ในนามีข้าว ก็เอาข้าวมาหุงกินไม่ได้ เพราะชุมชนไม่สามารถพึ่งพาตนเองได้ ไม่สามารถนำทรัพยากรที่มีอยู่มาช่วยในการดำรงชีวิต กลุ่มที่มีสิทธิในทรัพยากรคือนักลงทุน การพัฒนาบนพื้นฐานของความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจไม่ใช่หนทางที่จะนำไปสู่ ชุมชนพึ่งตนเอง

การพัฒนาประเทศที่ผ่านมา ประเทศไทยเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว ทั้งนี้เนื่องมาจากความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยี ก่อให้ขาดคุณภาพของการพัฒนาในหลายลักษณะ ทั้งการให้ความสำคัญกับวัตถุมากกว่าการพัฒนาจิตใจ การใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างสิ้นเปลืองโดยขาดการอนุรักษ์ การให้ความสำคัญแก่วิทยาการสมัยใหม่และวัฒนธรรมภายนอกมากกว่าภูมิปัญญาท้องถิ่น (ดารณี รัตติ 2540 : 26) ผลที่ตามมาคือความเลื่อมล้ำทางรายได้ การอพยพแรงงานจากภาคเกษตรกรรมไปสู่ภาคอุตสาหกรรมมากขึ้น ทำให้เกิดปัญหาความเสื่อมสลายของสถาบันครอบครัว ในชนบท ความไร้สถานภาพทางเศรษฐกิจและการพึ่งพาตนเอง ทำให้เกิดกระแสการพึ่งตนเองในภูมิภาคต่างๆมีผู้นำชาวบ้านจำนวนไม่น้อยได้ทดลองดำเนินชีวิต โดยใช้หลักการพึ่งตนเอง การใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ในท้องถิ่นที่มีอยู่อย่างจำกัดให้เกิดประโยชน์มากที่สุด และพบว่ามีชีวิตที่ดีขึ้น (รังสรรค์ ธาระพรพันธุ์ 2546 : 14)

ดังนั้นความเป็นชุมชน ในสมัยอดีตกับปัจจุบันจึงมีความแตกต่างกันเนื่องจาก ในอดีตชาวบ้านมีวัฒนธรรมในการใช้ชีวิตอยู่ร่วมกันอย่างน้องเครือญาติ ใช้ทรัพยากรร่วมกัน พึ่งพาอาศัยกันและกันมีอะไรก็แบ่งปันกัน และมีการร่วมกลุ่มทำกิจกรรมใดกิจกรรมหนึ่งอย่างตั้งใจ ตัวอย่างเช่น การลงแขกเกี่ยวข้าว การช่วยเหลืองานประเพณีของวัด การช่วยเหลืองานบุญต่างๆที่

บ้านใกล้เรือนเคียงจัดขึ้น เป็นต้น เกิดเป็นความคุ้นเคย มีการปฏิบัติอย่างนั้นสม่ำเสมอกลายเป็น ค่านิยมดีงาม ซึ่งแตกต่างจากในปัจจุบันที่คุณค่าความเป็นชุมชนเหลือน้อยลงทุกที เนื่องจากกระแส การพัฒนาตามแบบประเทศตะวันตก ระบบทุนนิยม ได้เข้ามาเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของชุมชน การ เคลื่อนย้ายแรงงานของคนในชนบทท้องถิ่นเข้าสู่เมืองหลวง ซึ่งศูนย์กลางอุตสาหกรรม มีแนวโน้ม มากขึ้น ทำให้ประเทศประสบปัญหาการขาดแคลนแรงงานทางด้านเกษตรกรรม เกิดปัญหาสังคม บุตร หลาน ผู้สูงอายุถูกทอดทิ้งให้อยู่ที่บ้านต่างจังหวัด เนื่องจากคนวัยหนุ่มสาวเดินทางมาเป็น แรงงานในภาคอุตสาหกรรม ทิ้งไร่นา มุ่งหาความเจริญ สุขสบาย โดยลืมนึกถึงภาพอดีต วิถี ชีวิตดั้งเดิมของบรรพบุรุษ มองข้ามความรู้ ภูมิปัญญาท้องถิ่น ทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนที่มีอยู่

จากปัญหาที่เกิดขึ้นทำให้มีการทบทวนแนวคิดการพัฒนาในด้านต่างๆ เพื่อเป็น ทางเลือกของการพัฒนาแนวใหม่ และเพื่อแก้ไขปัญหาที่เกิดจากการพัฒนาที่ผ่านมา อาทิ แนวคิด เกี่ยวกับความเข้มแข็งของชุมชน แนวคิดเกี่ยวกับชุมชนพึ่งตนเอง แนวคิดเกี่ยวกับผู้นำ แนวคิด เกี่ยวกับวัฒนธรรมชุมชน แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาชุมชนแบบมีส่วนร่วมของประชาชน เป็นต้น เพื่อ เพื่อใช้ปรับปรุงยุทธศาสตร์ในการพัฒนาระดับท้องถิ่นและชุมชน ให้ชุมชนมีศักยภาพ ที่จะ พึ่งพาตนเองได้ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงอันรวดเร็วของสังคม โดยแนวคิดเกี่ยวกับการสร้างความ เข้มแข็งของชุมชนแบบมีส่วนร่วมเป็นอีกแนวทางหนึ่ง ที่จะช่วยให้ชุมชนสามารถอยู่รอดได้ ท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคม

การพัฒนาโดยการพึ่งตนเอง การค้นหาภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยคำนึงถึงวัฒนธรรมของ ชุมชน รวมทั้งผู้นำท้องถิ่นและองค์กรพัฒนาเอกชน ต่างมีส่วนผลักดัน การพัฒนาที่เน้นการ พึ่งตนเองเป็นไปอย่างเป็นรูปธรรม การพัฒนาให้เกิดความเข้มแข็งในชุมชนเป็นหนทางที่จะช่วยให้ เกิดการพัฒนาอย่างยั่งยืนได้ การมุ่งเน้นถึงความเข้มแข็งของชุมชนในระดับรากฐาน อันได้แก่ หมู่บ้าน ตำบล และชุมชนย่อยในเขตเมือง เพื่อให้เกิดกลุ่มหรือชุมชนที่เข้มแข็ง โดยมีประชาชนใน ระดับหมู่บ้าน เยาวชนบ้าน ประชาสังคมในระดับตำบล และในระดับอำเภอ เหตุผลต้องการให้ ประชาชนในกลุ่มหรือชุมชนต่างๆ คิดเป็น ทำเป็น และร่วมแก้ไขปัญหาลงท้องถิ่น หรือแก้ไข ปัญหาของชุมชนด้วยคนในชุมชนเอง เพราะกลุ่มหรือชุมชนนั้นย่อมรู้สภาพปัญหาดีกว่า หน่วยงานของรัฐ หรือส่วนราชการ ความสามารถในการพึ่งตนเองของชนบทในการปกครองและ พัฒนาท้องถิ่นของตนเองได้ และการจะบรรลุจุดหมายดังกล่าวได้ ประชาชนต้องเกิดการเรียนรู้ และการเรียนรู้ที่คืบหน้าเกิดจากการมีส่วนร่วม (นิรันดร์ จงวุฒิเวศย์ 2550: 25)

การพึ่งตนเองอีกรูปแบบหนึ่ง คือ การพึ่งกันเอง (Mutual help) การพึ่งกันเอง เป็นการ อาสาสมัคร (Volunteer) ที่จะเข้าร่วมในการดำเนินกิจกรรมเพื่อชุมชนซึ่งเป็นสิ่งที่ควรปลูกฝังให้ เกิดกับสังคมไทย เพราะการอาสาเป็นการมีส่วนร่วมด้วยความพร้อม สมครใจ เป็นปัจจัยทาง

อารมณ์ที่แสดงให้เห็นถึงความเสียสละ มุ่งมั่นเพื่อเป้าหมายปลายทางที่กำหนดร่วมกัน โดยมีได้หวังผลตอบแทน การจัดตั้งกลุ่มในชุมชนต้องมีการอาสาสมัครเพื่อดำเนินงานร่วมกัน จึงจะประสบความสำเร็จ จะเห็นได้จากตัวอย่างโครงการพัฒนาที่ผ่านมา ถ้าชุมชนใดมีอาสาสมัครที่เข้มแข็ง การดำเนินงานก็จะประสบผลสำเร็จมากกว่ากลุ่มที่มีการจัดตั้ง โดยราชการ ซึ่งต้องใช้งบประมาณจำนวนมาก (นิรันดร์ จงวุฒิเวศย์ 2550:27)

การพัฒนาแบบการพึ่งตนเองและการพึ่งกันเองนั้น ประชาชนเป็นองค์ประกอบหลักที่มีความสำคัญในการพัฒนา ต้องอาศัยการมีส่วนร่วมของประชาชนควบคู่ไปกับการเรียนรู้ของประชาชน โดยรัฐบาลเองก็ให้ความสำคัญแก่ตัวประชาชนมากขึ้น นั่นคือ ได้มีการพูดถึงการมีส่วนร่วมของประชาชน (People Participation) โดยรัฐเปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการพัฒนาตนเอง เปิดโอกาสให้ประชาชนรู้จักเริ่มคิดริเริ่ม และเลือกโครงการพัฒนาให้สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมและความต้องการของประชาชนเป็นหลัก เพื่อให้ประชาชนสามารถพึ่งตนเองได้ และเป็นการเน้นให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในทุกขั้นตอน (ไพรัตน์ เดชะรินทร์ 2534 : 19) ดังนั้นการมีส่วนร่วมของประชาชนนั้น เป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่ง เพราะรากฐานของการพัฒนา ถือว่าคนเป็นทรัพยากรมนุษย์ (Human Resources) ที่มีความสามารถและมีพลังอันซ่อนเร้น (Potential Ability) แฝงอยู่ อันได้แก่ พลังความคิดแรงงาน ฝีมือหรือทักษะ ซึ่งพลังงานเหล่านี้ถ้าได้รับการขุดค้น และนำมาใช้เป็นประโยชน์แก่ชุมชน ก็อาจจะสามารถบันดาลความสำเร็จทั้งปวงให้แก่ชุมชน ทำให้ชุมชนหรือท้องถิ่นเกิดความเข้มแข็งอย่างยั่งยืนได้

ความเข้มแข็งของชุมชน เป็นความผาสุกของสมาชิกหรือความมั่นคงยั่งยืนทางเศรษฐกิจ ความสามารถในการสืบสานวัฒนธรรมและวิถีชีวิต หรือความสามารถในการธำรงรักษาความอุดมสมบูรณ์ทางสภาพแวดล้อม ซึ่งไม่ว่าชุมชนจะแสดงความเข้มแข็งในรูปแบบใดก็ตาม ความเข้มแข็งนั้นล้วนต้องเป็นผลมาจากสถานะพื้นฐานหนึ่งตั้งแต่ วิถีชีวิต วัฒนธรรม ความเชื่อ ค่านิยม ภูมิปัญญา ภาวะผู้นำ รูปแบบการทำมาหากิน สุขภาพอนามัยที่ดี สภาพสิ่งแวดล้อมและทรัพยากร การปกครองตนเอง ตลอดจนกระบวนการทางสังคมในชุมชนนั้นๆซึ่งมีความเกี่ยวพันกับการช่วยเหลือเกื้อกูลกันในชุมชน การร่วมมือกันเรียนรู้ และแก้ปัญหาต่างๆด้วยกันในชุมชน

แม้โดยภาพรวมชุมชนทั้งในชนบทและเมือง จะได้รับผลกระทบจากกระแสโลกาภิวัตน์จนทำให้ครอบครัวเปราะบาง แปรกแยก ความสัมพันธ์ของคนในวิถีชีวิตชุมชนเปลี่ยนไปสู่ระบบบริโภคนิยมและวัตถุนิยม และมีแนวโน้มที่จะละทิ้งถิ่นฐานอพยพไปเป็นแรงงานรับจ้างหารายได้เลี้ยงชีพจากนอกภาคเกษตรกรรมมากยิ่งขึ้น อย่างไรก็ตามในเขตชุมชนดั้งเดิมของเมืองที่เป็นที่ตั้งของชุมชนดั้งเดิม และในเขตชนบทที่ประชาชนส่วนหนึ่งตั้งถิ่นฐาน มีวิถีชีวิตผูกพันกับระบบเกษตรเลี้ยงชีพและวัฒนธรรมชุมชน จะพบว่าคนเหล่านี้และชุมชนเหล่านี้ยังมีสำนึกที่เหนียวแน่น

ต่อถิ่นเกิด (มาตุภูมิ) อันส่งผลถึงการรวมตัวที่เข้มแข็งในรูปแบบใหม่ๆ ขององค์กรชุมชนเพื่อร่วมกันพิทักษ์ อนุรักษ์ จัดการสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติที่กำลังมีมูลค่ามหาศาล และเป็นที่ต้องการของนายทุนและบุคคลภายนอกชุมชน

เกาะพิทักษ์ ตำบลบางน้ำจืด อำเภอหลังสวน จังหวัดชุมพร เป็นหมู่บ้านขนาดเล็ก มีสภาพเป็นเกาะ ตั้งอยู่ห่างจากผืนแผ่นดินประมาณ 1,200 เมตร มีพื้นที่ 712 ไร่ เดิมเกาะพิทักษ์ เป็นเกาะที่ไม่มีคนอาศัยอยู่ มีป่าไม้ขนาดเล็กปกคลุมทั่วไป ต่อมา มีชาวประมงทำประมงบริเวณใกล้เคียง เดินทางมาจากที่อื่นๆ อาศัยเกาะพิทักษ์เป็นที่หลบลม บางครั้งใช้เวลาในการพักหลบมรสุม เป็นเวลานานหลายวัน จึงมีการสร้างที่พักชั่วคราวขึ้น เมื่อเวลาผ่านไปจึงเริ่มมีการตั้งบ้านเรือนอยู่เป็นการถาวร

เกาะพิทักษ์เป็นชุมชนหนึ่งที่มีความเข้มแข็ง เป็นชุมชนพึ่งพาตนเองวิถีชีวิตผูกพันกับเกษตรเลี้ยงชีพและวัฒนธรรมชุมชน จะพบว่าคนในชุมชนมีความรักใคร่สามัคคีกัน ทุกคนจะอยู่กันฉันพี่น้องให้ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่กัน วัฒนธรรมการ "ส่งแกง" ยังมีให้เห็น บ่งบอกถึงความเป็นญาติมิตร ถึงแม้บนเกาะจะไม่มีโรงเรียน ไม่มีวัด ไม่มีรถวิ่ง ไม่มีสถานที่ราชการแม้แต่แห่งเดียว แต่ทุกคนก็ปกครองกันเองได้ เพราะคนที่นี่เขาเชื่อฟัง "ผู้นำ" และมีความละเอียดเกรงกลัวต่อการกระทำผิด "กฎ" ของเกาะที่ทุกคนร่วมกันตั้งไว้

การพัฒนาชุมชนของชาวบ้านเกาะพิทักษ์ ทางสำนักงานพัฒนาชุมชนอำเภอหลังสวน ได้เข้าไปร่วมในการจัดเวทีประชาคม ให้ความรู้ พัฒนาอาสาสมัครและผู้นำเมื่อปี 2538 กรมการพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทยสนับสนุนโครงการแก้ไขปัญหาคาความยากจน (กข.คจ.) ด้วยงบประมาณ 280,000 บาท เพื่อให้ประชาชนยืมไปลงทุนประกอบอาชีพโดยมอบอำนาจให้คณะกรรมการกองทุนโครงการ กข.คจ.ประจำหมู่บ้าน ซึ่งเป็นตัวแทนชาวบ้านที่ได้มาจากการจัดเวทีประชาคมคัดเลือกกันขึ้นมาเองเป็นผู้บริหารกองทุน ส่วนมากจะยืมไปเป็นทุนต่อเรือเพื่อทำการทำประมง แต่ก็ไม่เพียงพอเพราะต้นทุนการต่อเรือสูง ปี 2544 เมื่อได้รับอนุมัติเงินกองทุนหมู่บ้าน 1 ล้านบาท ทำให้ชาวบ้านมีทุนเพิ่มมากขึ้น การประกอบอาชีพมีรายได้เป็นกอบเป็นกำจึงได้มีการจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตสมาชิก 48 คน เงินสัจจะสะสม 86,400 บาท และจัดตั้งร้านค้าศูนย์สาธิตการตลาด ทุนดำเนินงาน 120,000 บาท ยอดขาย 20,000 บาทต่อเดือน เมื่อสิ้นปีก็จะมีกำไรเงินปันผลเฉลี่ยคืนให้กับสมาชิก นอกจากนี้ยังมีการจัดตั้งกลุ่มสตรีแปรรูปสัตว์น้ำ กลุ่มเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ(อำพล ธาณีครุฑ 2550 : 9)

ถึงแม้ว่าชาวบ้านเกาะพิทักษ์จะทำการประมงเป็นอาชีพสร้างรายได้ให้กับครอบครัวเป็นหลัก แต่เขาเหล่านั้นไม่เคยคิดที่จะมองข้ามถึงความสูญเสียหรือหมดไปของธรรมชาติ ตลอดระยะเวลา 3 เดือนตั้งแต่เดือนกุมภาพันธ์-เมษายน ของทุกปีเขาจะพร้อมใจกันหยุดทำการประมง

เนื่องจากเป็นฤดูที่ปลาวางไข่โดยเฉพาะปลาทุที่มีเป็นจำนวนมากในบริเวณรอบเกาะแห่งนี้ ที่สำคัญได้มีการรวมกลุ่มอนุรักษ์มีเด็กๆ เข้าร่วมเป็นสมาชิกด้วย กลุ่มนี้จะคอยสอดส่องดูแลหวงห้ามไม่ให้เกิดการละเมิดกฎพร้อมกันนั้นก็ร่วมกันเพาะพันธุ์สัตว์น้ำปล่อยลงสู่ทะเล การดำเนินงานดังกล่าวส่งผลให้ชาวบ้านเกาะพิทักษ์ได้รับรางวัล "หมู่บ้านอนุรักษ์ชายฝั่งทะเลดีเด่น" ประจำปี 2545 (อำพล ธานีครุฑ 2550 : 3)

ผู้วิจัยจึงมีความสนใจ ว่าชุมชนบนเกาะพิทักษ์ ตำบลบางน้ำจืด อำเภอหลังสวน จังหวัดชุมพร มีกระบวนการสร้างความเข้มแข็งของชุมชนอย่างไร จึงทำให้สามารถดำเนินโครงการต่างๆ ได้ประสบความสำเร็จ ได้รับรางวัล ทำไมชาวบ้านสามารถพึ่งพาตนเองจากการประมงพื้นบ้านและวัฒนธรรมชุมชน ทำไมชาวบ้านสามารถปกครองกันเองและเชื่อฟัง ผู้นำ มีความละเอียดรอบคอบต่อการกระทำผิดกฎของเกาะที่ทุกคนร่วมกันตั้งไว้ได้ และสนใจว่าชาวบ้านบนเกาะพิทักษ์มีส่วนร่วมในชุมชนอย่างไร

วัตถุประสงค์ของการศึกษา

เพื่อศึกษา การสร้างความเข้มแข็งของชุมชนแบบมีส่วนร่วมในเกาะพิทักษ์ ตำบลบางน้ำจืด อำเภอหลังสวน จังหวัดชุมพร

ขอบเขตทางการศึกษา

การศึกษาครั้งนี้ ศึกษาเฉพาะพื้นที่เกาะพิทักษ์ ตำบลบางน้ำจืด อำเภอหลังสวน จังหวัดชุมพร บุคคลหลักในการสัมภาษณ์และเก็บรวบรวมข้อมูลได้แก่ ผู้นำชุมชน ประธาน โครงการชาวบ้านทั้งชายและหญิงในชุมชน โดยวิธีการสังเกต การสัมภาษณ์ และการเข้าร่วมกิจกรรม ศึกษาตั้งแต่เริ่มวัน จนถึงสิ้นสุดวัน เพื่อให้เห็นวิถีการดำเนินชีวิตของคนในชุมชน ในประเด็นเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมต่อชุมชน ทศนคติของคนในชุมชน ปัจจัยที่ส่งเสริมการสร้างการมีส่วนร่วม กระบวนการสร้างความเข้มแข็งของชุมชนแบบมีส่วนร่วม จากนั้นนำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์และทำการสรุปอภิปรายผล

ประโยชน์ที่ได้รับจากการศึกษา

1. ทำให้ทราบถึงการสร้างความเข้มแข็ง โดยชุมชนมีส่วนร่วม ของชุมชนบ้านเกาะพิทักษ์ ตำบลบางน้ำจืด อำเภอหลังสวน จังหวัดชุมพร
2. ทำให้ทราบถึงวิถีการดำเนินชีวิตของชาวประมงพื้นบ้าน วัฒนธรรมประเพณี ของชุมชนบ้านเกาะพิทักษ์ ตำบลบางน้ำจืด อำเภอหลังสวน จังหวัดชุมพร

3. สามารถนำข้อมูลที่ได้จากการศึกษาเป็นแนวทาง หรือปรับใช้เพื่อพัฒนาพื้นที่ในชุมชนอื่นได้ เช่น การแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นของชุมชน โดยชุมชนเป็นผู้จัดการเอง กระบวนการสร้างความเข้มแข็งแบบมีส่วนร่วม การรวมกลุ่มในการประกอบอาชีพ การเรียนรู้และการพึ่งตนเอง เป็นต้น

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาเรื่อง กระบวนการสร้างความเข้มแข็งแบบมีส่วนร่วมของชุมชนบนเกาะพิทักษ์ ตำบลบ่อน้ำจืด อำเภอหลังสวน จังหวัดชุมพร ผู้ศึกษาสนใจว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนในท้องถิ่นมีกระบวนการสร้างอย่างไร ชาวบ้านจึงมีความรู้สึกร่วมกัน มีความเอื้ออาทรต่อกัน มีความสนใจและเห็นประโยชน์ของชุมชนร่วมกัน เข้ามามีส่วนร่วมในการทำกิจกรรมและโครงการต่างๆของชุมชน จนเกิดเป็นชุมชนที่มีความเข้มแข็ง ผู้ศึกษาได้ศึกษาแนวคิดและทฤษฎีที่มีความเกี่ยวข้อง เพื่อเป็นพื้นฐานและเป็นแนวทางในการศึกษา ดังนี้

1. แนวคิดความเข้มแข็งของชุมชน
2. แนวคิดเกี่ยวกับประชาสังคม
3. แนวคิดการพัฒนาแบบมีส่วนร่วม
4. แนวคิดการพึ่งตนเองของชุมชน
5. แนวคิดการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรม
6. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1. แนวคิดความเข้มแข็งของชุมชน

1.1 ความหมายของชุมชน

ชุมชน หมายถึง หมู่ชน กลุ่มคนที่อยู่ร่วมกันเป็นสังคมขนาดเล็ก อาศัยอยู่ในบริเวณเดียวกัน และมีผลประโยชน์ร่วมกัน (ราชบัณฑิตยสถาน 2525 : 272)

ชุมชน ตามความหมายในภาษาไทย หมายถึง กลุ่มคนที่ตั้งบ้านเรือนร่วมกันอยู่ตามท้องถิ่นต่าง ๆ จากความหมายในภาษาไทยนี้จะรวมไปถึงการรวมตัวของประชาชนในด้านการปกครอง ตั้งแต่ จังหวัด อำเภอ ตำบล หมู่บ้าน ซึ่งมีขอบเขตของการปกครองกำหนดไว้ตามกฎหมาย (อำนาจ กอวนิช 2538 : 169)

ชุมชน หมายถึง กลุ่มบุคคลหลาย ๆ กลุ่มมารวมกันอยู่ในอาณาเขตและภายใต้กฎหมายหรือข้อบังคับเดียวกัน มีการปะทะสังสรรค์กัน มีความสนใจร่วมกันและมีผลประโยชน์คล้าย ๆ กัน และมีแนวพฤติกรรมเป็นอย่างเดียวกัน เช่น ภาษาพูด ขนบธรรมเนียมประเพณี หรือมีวัฒนธรรมร่วมกันนั่นเอง ถ้าจะแยกองค์ประกอบของชุมชนให้เห็นชัดเจนคือ คน (People) ความ

สนใจร่วมกัน (Common Interest) อาณาบริเวณ (Area) การปฏิบัติต่อกัน (Interaction) ความสัมพันธ์ของสมาชิก (Relationship) (จิรพรรณ กาญจนจิตร 2539: 1)

กล่าวโดยสรุปแล้ว ความหมายของ “ชุมชน” ในที่นี้น่าจะหมายถึง หมู่ชน กลุ่มคนที่อยู่ร่วมกันเป็นสังคมซึ่งมีขอบเขตของการปกครองที่กำหนดไว้ตามกฎหมายหรือข้อบังคับเดียวกัน มีการรวมกลุ่ม / องค์กรเพื่อดำเนินกิจกรรมของชุมชนที่ทุกคนมีส่วนได้ประโยชน์เป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในสังคมมนุษย์ บางครั้งการรวมกลุ่มในชุมชนไม่พอก็มีการขอความร่วมมือจากชุมชนอื่นหรือภายนอกจนกลายเป็นเครือข่ายขึ้นมา

1.2 ความหมายของชุมชนเข้มแข็ง

ไพบูลย์ วัฒนศิริธรรม (2541: 68) ให้นิยาม ชุมชนเข้มแข็งอาจหมายถึง สังคมที่ประชาชนทั่วไปมีบทบาทสำคัญในการจัดการเรื่องต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับวิถีชีวิตของประชาชนโดยอาศัย องค์กร กลไก กระบวนการ และกิจกรรมอันหลากหลายที่ประชาชนจัดขึ้น ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ ชีรพงษ์ แก้วหาญ (2543 : 2) ที่กล่าวว่าชุมชนที่เข้มแข็งนั้นมีลักษณะเป็นส่วนรวม ผู้คนในสังคมแสดงออก ซึ่งสำนึกและความรับผิดชอบที่มีต่อสังคมส่วนรวม โดยเข้าไปมีส่วนร่วม และรับผิดชอบเพื่อก่อให้เกิดสังคมที่ดีงาม

นอกจากนี้ชุมชนเข้มแข็งยังมีลักษณะของการที่ผู้คนหันหน้าเข้าหากันเพื่อเผชิญกับปัญหาหรือแรงกดดันจากสังคมภายนอก หรือจากความตั้งใจในความปรารถนาาร่วมกันของคนในชุมชนว่าต้องการให้ชุมชนของตนเป็นเช่นไร โดยความเป็นชุมชนที่แท้จริงนั้นย่อมดำเนินไปบนพื้นฐานของความรัก ความเอื้ออาทร กระบวนการเรียนรู้ร่วมกันอย่างต่อเนื่อง รู้จักใจกว้างยอมรับความแตกต่างและความหลากหลาย ซึ่งเป็นหลักของระบอบประชาธิปไตยและความเป็นพ่อเมือง (ขนิษฐา กาญจนรังสีนนท์ 2542 : 4-6) ดังจะเห็นได้ว่าการที่ชาวบ้านพยายามหาวิธีการต่าง ๆ เพื่อแก้ไขปัญหาของชุมชน พยายามระดมกำลังต่าง ๆ ไม่ว่าจะมาจากภายในหรือภายนอกท้องถิ่น โดยอาศัยแนวทางของการพึ่งตนเองและเป็นตัวของตัวเอง ทำให้ชุมชนนั้นสามารถดำรงอยู่ได้

ดังนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่า ชุมชนเข้มแข็ง หมายถึง สังคมที่สมาชิกมีวัตถุประสงค์ร่วมกัน มีความเอื้ออาทรต่อกัน มีความพยายามทำสิ่งต่าง ๆ ร่วมกัน มีการเรียนรู้ร่วมกันในการกระทำ ตลอดจนมีการติดต่อสื่อสารกันอย่างใกล้ชิด

1.3 ลักษณะของชุมชนที่มีความเข้มแข็ง

ชุมชนที่มีความเข้มแข็งอาจมีลักษณะดังที่ ขนิษฐา กาญจนรังสีนนท์ (2542 : 18) กล่าวไว้คือ

1.3.1 สมาชิกของชุมชนมีความเชื่อมั่นในศักยภาพของตนเองและชุมชนที่จะแก้ไขปัญหาและพัฒนาชีวิตความเป็นอยู่ของตนเอง

1.3.2 สมาชิกของชุมชนพร้อมที่จะร่วมกันจัดการกับปัญหาของตนเองและชุมชน

1.3.3 มีกระบวนการของชุมชนที่มีการเคลื่อนไหวอย่างต่อเนื่องจนวิถีชีวิตของชุมชนซึ่งขับเคลื่อนโดยผู้นำองค์กรชุมชนในลักษณะเปิดโอกาสให้กับสมาชิกทั้งหมดเข้ามามีส่วนร่วม โปร่งใส และพร้อมรับการตรวจสอบ

1.3.4 สมาชิกทุกคนมีส่วนร่วมประเมินสถานการณ์ของชุมชน กำหนดวิสัยทัศน์ร่วมคิด ตัดสินใจดำเนินงาน ติดตามประเมินผลการแก้ไขปัญหา และการพัฒนาชุมชนผ่านกระบวนการชุมชน

1.3.5 สมาชิกของชุมชนเกิดการเรียนรู้ผ่านกระบวนการชุมชน

1.3.6 มีแผนของชุมชนที่ประกอบด้วยการพัฒนาทุก ๆ ด้านของชุมชนที่มุ่งการพึ่งตนเองได้ในที่สุด ไม่ใช่การพึ่งพาตลอดไป

1.3.7 การพึ่งความช่วยเหลือจากภายนอกเป็นการพึ่งเพื่อให้ชุมชนสามารถพึ่งตนเองได้ในที่สุด ไม่ใช่การพึ่งพาตลอดไป

1.3.8 มีเครือข่ายการร่วมมือกับภาคีการพัฒนา อาจเป็นหมู่บ้าน ชุมชนอื่น ท้องถิ่น ภาคราชการ เอกชน นักธุรกิจ นักวิชาการและอื่น ๆ ในลักษณะการมีความสัมพันธ์ที่เท่าเทียม

ไพบุณย์ วัฒนศิริธรรม (2541 : 27) ได้กล่าวไว้ว่า ลักษณะชุมชนที่มีความเข้มแข็ง มีลักษณะดังต่อไปนี้คือ

1. สมาชิกของชุมชนมีความเชื่อมั่นในศักยภาพของตนเองและชุมชนที่จะแก้ไขปัญหาและพัฒนาชีวิตความเป็นอยู่ของตนเอง

2. สมาชิกของชุมชนพร้อมที่จะร่วมกันจัดการกับปัญหาของตนเองและชุมชน

3. มีกระบวนการของชุมชนที่มีการเคลื่อนไหวอย่างต่อเนื่องจนเป็นวิถีชีวิตของชุมชนซึ่งขับเคลื่อนโดยผู้นำองค์กรในลักษณะเปิดโอกาสให้กับสมาชิกทั้งหมดเข้ามามีส่วนร่วม โปร่งใส และพร้อมรับการตรวจสอบ

4. สมาชิกทุกคนมีส่วนร่วมในการประเมินสถานการณ์ของชุมชน กำหนดวิสัยทัศน์ร่วม ร่วมคิด ตัดสินใจ ดำเนินงาน ติดตาม และประเมินผลการแก้ไขปัญหาและการพัฒนาของชุมชนผ่านกระบวนการชุมชน

5. สมาชิกชุมชนเกิดการเรียนรู้ผ่านการร่วมในกระบวนการของชุมชน

6. มีแผนของชุมชนที่ประกอบด้วยการพัฒนาทุก ๆ ด้านของชุมชนที่มุ่งการพึ่งตนเองเอื้อประโยชน์ต่อสมาชิกชุมชนทุก ๆ คน และหวังผลการพัฒนาที่ยั่งยืน

7. การพึ่งความช่วยเหลือจากภายนอก เป็นการพึ่งเพื่อให้ชุมชนสามารถพึ่งตนเองได้ในที่สุด ไม่ใช่การพึ่งพาตลอดไป

8. มีเครือข่ายความร่วมมือกับภาคีการพัฒนา อาจเป็นหมู่บ้าน/ชุมชนอื่น ท้องถิ่น ภาคราชการ องค์กรเอกชน นักธุรกิจ นักวิชาการ และอื่น ๆ ในลักษณะของการมีความสัมพันธ์ที่เท่าเทียม

อุทัย คุลยเกษม และอรศรี งามวิทยาพงศ์ (2540: 9-10) ได้กล่าวถึงลักษณะของชุมชนที่เข้มแข็งซึ่งเป็นที่คาดหวังและต้องการคือ

1. ชุมชนที่มีสภาพรวมกันเป็นปึกแผ่นอย่างแน่นแฟ้น ในทางกายภาพหรือรูปธรรมคือ สมาชิกของชุมชนมีศักยภาพมีการพึ่งพาอาศัย และร่วมมือกันในกิจกรรมต่าง ๆ ทั้งของส่วนตัวและส่วนรวมทั้งด้านอาชีพ วัฒนธรรม ประเพณี พิธีกรรม การพัฒนาชุมชน การแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน ฯลฯ ในทางจิตวิญญาณ คือ สมาชิกของชุมชนมีค่านิยมความเชื่อต่อสิ่งสูงสุดอย่างใดอย่างหนึ่งร่วมกัน และรู้สึกว่าเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน มีความรู้สึกผูกพันกับชุมชนและสมาชิกในชุมชน มีความรักใคร่สามัคคี เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ให้ความช่วยเหลือแบ่งปันระหว่างกัน ฯลฯ

2. ชุมชนมีศักยภาพที่พึ่งพาตนเองได้ในระดับที่สูง โดยมีทุน แรงงาน ทรัพยากร เพื่อการยังชีพพื้นฐานของครอบครัวตนเอง แม้จะมีการพึ่งพาภายนอก ก็อยู่ในลักษณะที่ชุมชนมีอำนาจในการจัดการ การเลือกสรร การตัดสินใจ การมีส่วนร่วมสูง ไม่ว่าในด้านอาชีพ การศึกษา การอยู่กิน ประเพณี การรักษาพยาบาล ฯลฯ

3. ชุมชนที่สามารถควบคุม และจัดการปัญหาที่เกิดขึ้นได้ด้วยตนเองเป็นส่วนใหญ่โดยอาศัยอำนาจ ความรู้ และกลไกภายในของชุมชน กำหนดแนวทางของการแก้ไขปัญหา โดยอาศัยความร่วมมือภายในชุมชนเป็นหลัก ไม่ว่าจะปัญหาเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม ฯลฯ

4. ชุมชนที่พัฒนาศักยภาพของตนเองได้อย่างต่อเนื่องโดยอาศัยกระบวนการ การเรียนรู้ สร้างภูมิปัญญาของตนเองในด้านต่าง ๆ ทั้งเศรษฐกิจ การบริหารจัดการ การปกครอง วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม เทคโนโลยี ฯลฯ มีผลให้ชุมชนมีความรู้และความสามารถที่จะพัฒนาตนเอง และถ่ายทอดความรู้นั้นได้อย่างต่อเนื่อง

1.4 ตัวประกอบของชุมชนเข้มแข็ง

บัณฑุร และวิริยา (2535 : 7) กล่าวว่า ภายใต้กระบวนการเสริมสร้างชุมชนให้เข้มแข็ง มีกลุ่มนักพัฒนาชนบทหลายกลุ่มได้พยายามศึกษาเพื่อพัฒนาความเข้มแข็งขององค์กรชุมชนในการจัดการปัญหาและการพัฒนาพบว่า ตัวประกอบที่สำคัญของกระบวนการพัฒนาโดยเน้นชุมชนเป็นตัวตั้งนี้ ได้แก่ ภูมิปัญญา และความรู้ที่สืบสานและประยุกต์ให้สอดคล้องต่อการเปลี่ยนแปลง

ภายนอก องค์กรชุมชนและกลุ่มผู้นำที่มีคุณธรรมและภูมิปัญญา รวมถึงการจัดตั้งกลุ่มและจัดระเบียบในชุมชน และเวทีการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องเพื่อให้เท่าทันต่อการเปลี่ยนแปลงและการบุกรุกจากภายนอก ซึ่งคล้ายคลึงกับแนวคิดของ ประเวศ วะสี (2541: 3) ที่กล่าวถึงตัวประกอบสำคัญของความเข้มแข็งของชุมชนว่าต้องการประกอบด้วยการมีวัตถุประสงค์ร่วมกัน มีความเอื้ออาทรกัน มีการกระทำร่วมกัน และมีการเรียนรู้ในการกระทำ

ในทำนองเดียวกัน จากการศึกษาของกลุ่มนักวิชาการในประเทศตะวันตกเกี่ยวกับการส่งเสริมบทบาทของนักพัฒนาชุมชนมีข้อสรุปที่คล้ายคลึงกันเกี่ยวกับสิ่งที่นักพัฒนาควรสนับสนุนและส่งเสริมสมาชิกในชุมชน ได้แก่ ปรัชญาหรือระบบความเชื่อในการช่วยเหลือเกื้อกูลกันระหว่างคนในชุมชน กลไกที่ช่วยให้เกิดการมีส่วนร่วมของสมาชิกในกระบวนการตัดสินใจแก้ไขปัญหาและพัฒนาชุมชน และกิจกรรมพัฒนาจิตสำนึกและกระบวนการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง เพื่อให้เห็นถึงความเชื่อมโยงระหว่างปัญหาต่าง ๆ และแนวทางการแก้ไขปัญหา สมิท (Smith 1997: 321, อ้างถึงใน ชีรพงษ์ แก้วหาวงษ์ 2543 : 26)

ตัวประกอบที่สำคัญในการพิจารณาความอยู่รอด หรือการดำรงอยู่ได้ขององค์กรชุมชนและความเป็นชุมชนและความเป็นชุมชน (สมพันธ์ เตชะอธิก 2540 : 26) อาจมีดังนี้

1. มีอุดมการณ์ร่วม คือ การมีวิสัยทัศน์ที่ชัดเจนร่วมกัน และการยอมรับในอุดมการณ์และทิศทางการพัฒนาซึ่งจะเป็นสิ่งสำคัญในการยึดเหนี่ยวการรวมกลุ่มหรือองค์กรไว้
2. มีเป้าหมายและวัตถุประสงค์ร่วมกัน โดยมีการจัดทำข้อตกลงในเป้าหมายและวัตถุประสงค์ของการพัฒนาร่วมกัน
3. มีผลประโยชน์ร่วมกัน ซึ่งเป็นความพยายามขององค์กรในการสร้างผลประโยชน์และกระจายผลประโยชน์ที่ได้รับจากการรวมตัวเป็นองค์กรโดยมีการกระจายอย่างเป็นธรรม
4. มีทรัพยากรบุคคล ซึ่งเป็นส่วนสำคัญขององค์กร โดยเฉพาะทรัพยากรบุคคลที่เป็นผู้นำที่มีความรู้ ความสามารถ และทักษะในด้านต่าง ๆ ทั้งในด้านความคิด ศิลธรรม การประกอบอาชีพ การพูด การประสานงาน และผู้นำที่มีบารมี ผู้นำด้านต่าง ๆ เหล่านี้มีบทบาทและความสำคัญต่อองค์กร
5. มีสมาชิก ทั้งที่เป็นสมาชิกในองค์กรและชาวบ้านทั่วไปที่ไม่เข้าร่วม แต่มีผลกระทบต่อองค์กรทั้งด้านความร่วมมือ ข้อวิพากษ์วิจารณ์ และผลประโยชน์ร่วมกันของชุมชน
6. มีการจัดการบริหาร ซึ่งถือเป็นตัวประกอบที่สำคัญและชี้วัดความเข้มแข็งขององค์กรชาวบ้าน โดยในด้านการบริหารจัดการคือต้องมีการตัดสินใจร่วมกัน การจัดโครงสร้างองค์กรและบทบาทหน้าที่ การกำหนดกฎกติการ่วมกัน สถานที่และทรัพยากรที่เป็นวัสดุ อุปกรณ์ การสื่อสารและการประสานงาน กระบวนการควบคุมตรวจสอบและการประเมินผล

7. มีกิจกรรม ได้แก่มีกิจกรรมที่ต่อเนื่องและมีประโยชน์ต่อองค์กร สมาชิกและชุมชน ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความก้าวหน้าในการพัฒนา

8. มีทรัพยากรที่เป็นทุนและงบประมาณ เช่น ทรัพยากรด้านความรู้ ประสบการณ์ และเทคโนโลยี ทรัพยากรด้านการระดมทุนและงบประมาณ และการประสานทุนจากทั้งภายใน และภายนอกชุมชน

นอกจากนี้อาจวัดความเข้มแข็งของชุมชนได้จากตัวประกอบ 6 ประการ เมททิว (Mathews 1970 : 652,อ้างถึงใน ชีรพงษ์ แก้วหาญ 2543 : 28-29) คือ

1. โครงสร้างพื้นฐานสาธารณะและของทางการสื่อสาร ชุมชนเข้มแข็งต้องการ โอกาส ต้องการการพบปะและพื้นที่ที่จะทำงาน รวมไปถึงช่องทางหรือเครือข่ายการสื่อสาร ต้องการสถานที่ที่ผู้คนสามารถพูดคุยถึงปัญหา รวม ไม่ว่าจะเป็นพูดคุยที่เป็นทางการ เช่น เวที หรือการประชุมของเมือง และการพบปะพูดคุยที่ไม่เป็นทางการ เช่น การสนทนาของคนสองคน หรือการสนทนาของคนกลุ่มเล็ก สถานที่ดังกล่าวมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการก่อกำเนิดเจตจำนงทางการเมือง (Political will) การแก้ไขปัญหามุมชน และที่สำคัญมากที่สุดก็คือเป็นที่สร้างความเข้มแข็ง “พลเมือง” ให้กับประชาชน ดังนั้นการตรวจสอบความเข้มแข็งของชุมชนประการหนึ่งก็คือ ให้อู่ว่าชุมชนที่กำลังศึกษานั้นมีพื้นที่สาธารณะ (Public space) มากน้อยเพียงใดกระบวนการสำคัญของชุมชน ชุมชนที่มีความเข้มแข็งนั้นจะต้องมีการตัดสินใจในเรื่องส่วนรวมร่วมกัน โดยเฉพาะกิจกรรมที่มีผลต่อคุณภาพชีวิต ซึ่งพิจารณากระบวนการตัดสินใจนี้เป็นการบังคับให้ประชาชนตัดสินใจหรือไม่ ส่งเสริมให้มีการแลกเปลี่ยนกับคนอื่น จึงจะช่วยกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน การเรียนรู้ของชุมชนเป็นจุดเริ่มต้นของการพัฒนาชุมชนในวิถีชีวิตที่ทำให้ประชาชนรู้สึกเป็น “เจ้าของชุมชน” การสร้างชุมชนจึงเป็นหนึ่งเดียวกับการกระตุ้นให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน ชุมชนที่มีความเข้มแข็งจึงมิได้เป็นอะไรอื่นนอกจากชุมชนแห่งการเรียนรู้

2. ภาวะการนำและผู้นำชุมชน การจะดูว่าชุมชนหนึ่ง ๆ เป็นชุมชนที่เข้มแข็งหรือไม่ จำเป็นต้องตรวจสอบภาวะการนำของชุมชน แต่มิได้เป็นเพียงการมองผู้นำที่โดดเด่น หรือคนสำคัญของชุมชน ทั้งนี้เพราะชุมชนที่อ่อนแอและชุมชนที่เข้มแข็ง ต่างก็มีผู้นำที่มีศักยภาพ ลักษณะเด่นของชุมชนเข้มแข็งมิได้เกิดจากจำนวนและแหล่งที่อยู่ของผู้นำ แต่อยู่ที่วิถีทางที่ผู้นำสัมพันธ์กับคนอื่น ผู้นำของชุมชนที่อ่อนแอและเข้มแข็งมีความแตกต่างกันอย่างชัดเจน ผู้นำในชุมชนประเภทแรกจะคอยแต่ปกป้องสถานะของตนเองและควบคุมการกระทำและไม่กระทำของคนอื่นอย่างเข้มงวด ส่วนผู้นำชุมชนประเภทหลังพร้อมเสมอที่จะปล่อยให้มีการเปลี่ยนแปลงเพื่อสิ่งที่ดีกว่า และมีวิสัยทัศน์กว้างไกล มองปัญหาชุมชนทั้งชุมชน ไม่รีบร้อนในการแก้ปัญหา เพื่อกระตุ้นให้ปัญญาใหม่ก่อเกิด และเป็นผู้ที่พร้อมเรียนรู้จากความล้มเหลว ชุมชนที่เข้มแข็ง

ประกอบด้วยผู้นำที่หลากหลาย ผู้นำไม่แตกต่างจากชาวบ้านคนอื่นคือไม่มีชนชั้นผู้นำที่แยกจากผู้ตาม แต่เป็นผู้นำที่ฉันทัดเองเข้ากับชุมชนอย่างแนบเนียน และทำประโยชน์เพื่อชุมชน

3. กรอบแนวคิดหรือภาพในใจชุมชน (Mentalities) ในชุมชนที่เข้มแข็งนั้นมีกรอบแนวคิดแตกต่างไปจากกรอบแนวคิดทั่วไป และเป็นกรอบแนวคิดที่เน้นการมีส่วนร่วมของภาคสาธารณะและการทำงานเพื่อส่วนรวมคนในชุมชนมีภาพในความคิดว่า อำนาจมีหลากหลายประเภท แม้คนไม่มีอำนาจตามกฎหมายก็สามารถแสวงหาอำนาจได้จากแหล่งอื่น และอำนาจเป็นทรัพยากรที่สร้างสรรค์ขึ้นได้ กรอบการมองนี้ถือว่าอำนาจที่แท้จริงเป็นอำนาจที่มาจากประชาชน อำนาจนี้เป็นอำนาจสาธารณะซึ่งนำไปสู่ความเชื่อมั่นที่ว่าประชาชนในท้องถิ่นเท่านั้นที่สามารถแก้ปัญหาของท้องถิ่น คนในชุมชนต้องรับผิดชอบต่อปัญหาของชุมชน

4. ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับสถาบัน ซึ่งจะเกี่ยวข้องกับลักษณะความสัมพันธ์ของตนในชุมชนกับรัฐบาลและสถาบันสำคัญในชุมชน ในชุมชนที่เข้มแข็งนั้นคนในชุมชนมักไม่พึ่งพาสถาบันของรัฐ แม้ว่าสถาบันดังกล่าวจะดีและมีประสิทธิภาพ ส่วนในชุมชนที่อ่อนแอคนในชุมชนมักจะพึ่งพาสถาบันของรัฐ ส่งผลให้รัฐมีภาระรับผิดชอบชุมชนในทุกด้านจนไม่สามารถตอบสนองความต้องการได้ทั้งหมด และนำมาซึ่งความไร้ประสิทธิภาพในที่สุด

5. สำนักความเป็นชุมชนและชนบทแห่งการแบ่งปัน ความร่วมมือเป็นชนบทที่แฝงอยู่ในชุมชนที่เข้มแข็ง แต่ในชุมชนที่อ่อนแอ นั้นมักเต็มไปด้วยชนบทแห่งการทำลาย อาทิจรรยาเนียมแห่งการฉ้อฉลและโทษคนอื่น ธรรมเนียมดังกล่าวลดทอนศักยภาพการต่อสู้กับปัญหาของชุมชน ในชุมชนประเภทนี้สมาชิกในชุมชนอาจตระหนักถึงปัญหา แต่ไม่เชื่อมั่นว่าคนมีความสามารถในการแก้ไข

การพิจารณาตัวประกอบชุมชนเข้มแข็ง ภายใต้โครงการเสริมสร้างความเข้มแข็งแก่ชุมชนของกรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย พ.ศ. 2542 ได้นำแนวคิดเรื่องประชาสังคมมาผสมผสาน ชีรพงษ์ แก้วหาวงษ์ (2543 : 43) มีตัวประกอบที่ใช้ในการพิจารณา 9 ประการคือ

1. มีบุคคลหลากหลายที่รวมตัวกันอย่างเป็นทางการหรือไม่เป็นทางการ
2. มีเป้าหมายร่วมกันและยึดโยงกันด้วยประโยชน์สาธารณะและของสมาชิก
3. มีจิตสำนึกของการพึ่งตนเอง รักและเอื้ออาทรต่อกันและมีความรักท้องถิ่นรักชุมชน
4. มีอิสระในการร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ร่วมทำ ร่วมรับผิดชอบ
5. มีการระดมใช้ทรัพยากรในชุมชนอย่างเต็มที่และมีประสิทธิภาพ
6. มีการเรียนรู้ เชื่อมโยงกันเป็นเครือข่าย และติดต่อสื่อสารกันหลากหลายรูปแบบ
7. มีการจัดทำกิจกรรมที่เป็นสาธารณะของชุมชนอย่างต่อเนื่อง
8. มีการจัดการบริหารงานกลุ่มที่หลากหลายและเครือข่ายที่ดี

9. และมีการเสริมสร้างผู้นำและการเปลี่ยนแปลงที่หลากหลายของชุมชนสืบทอดกันตลอดไป

แม้โดยภาพรวมชุมชนทั้งในชนบทและในเมือง จะได้รับผลกระทบจากกระแสโลกาภิวัตน์จนทำให้ครอบครัวเปราะบาง แปรลกแยก ความสัมพันธ์ของคนในวิถีชีวิตชุมชนเปลี่ยนไปสู่ระบบบริโภคนิยมและวัตถุนิยม และมีแนวโน้มที่จะละทิ้งถิ่นฐานอพยพไปเป็นแรงงานรับจ้างหารายได้เลี้ยงชีพจากนอกภาคเกษตรมากยิ่งขึ้น อย่างไรก็ตามในเขตชุมชนดั้งเดิมของเมืองที่เป็นที่ตั้งของชุมชนดั้งเดิม และในเขตชนบทที่ประชาชนส่วนหนึ่งตั้งถิ่นฐาน มีวิถีชีวิตผูกพันกับระบบเกษตรเลี้ยงชีพและวัฒนธรรมชุมชน ดังเช่นบ้านเกาะพิทักษ์ จะพบว่าคนในชุมชนมีสำนึกที่เหนียวแน่นต่อกันเกิด (มาตุภูมิ) อันส่งผลถึงการรวมตัวที่เข้มแข็งในรูปแบบใหม่ ๆ ขององค์กรชุมชนเพื่อร่วมกันพิทักษ์ อนุรักษ์ จัดการสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติที่กำลังมีมูลค่ามหาศาลและเป็นที่ต้องการของนายทุนและบุคคลภายนอกชุมชน

การศึกษาแนวคิดความเข้มแข็งของชุมชน เป็นการศึกษาขั้นต้น เพื่อเป็นความรู้และเป็นแนวทางในการศึกษาเรื่องการสร้างความเข้มแข็งโดยชุมชนมีส่วนร่วมบ้านเกาะพิทักษ์ ทำให้ทราบถึงความหมายของชุมชนเข้มแข็ง ลักษณะความเข้มแข็ง และองค์ประกอบของชุมชนเข้มแข็ง เป็นการศึกษาแนวคิดเพื่อใช้ประกอบการวิเคราะห์ชุมชน และอภิปรายผล

2. แนวคิดเกี่ยวกับประชาสังคม

แนวคิดพื้นฐานของประชาสังคม ความเป็นประชาสังคม เป็นปัจจัยกำหนดคุณภาพและประสิทธิภาพของสังคม การที่เศรษฐกิจ การเมืองและศีลธรรมจะดีขึ้น มักจะขึ้นอยู่กับการมี ความเป็นประชาสังคมมากน้อยเพียงใด เนื่องจากความเป็นประชาสังคมเป็นพื้นฐานทางศีลธรรมทางสังคม อยู่ที่การเคารพคุณค่าของความเป็นคนทุกคน ความสัมพันธ์ในสังคมควรจะเป็นความสัมพันธ์ในทางราบ เปิดโอกาสให้ทุกคนสามารถพัฒนาและใช้ศักยภาพของตนเองได้เต็มที่ ประชาชนที่รวมกลุ่มกันเต็มพื้นที่ในรูปแบบต่าง ๆ เช่น กลุ่ม ชมรม สมาคม มูลนิธิ สหกรณ์ ชุมชน เรียกว่าประชาสังคม ความเป็นประชาสังคมทำให้สังคมมีความเกาะเกี่ยวกัน และมีสมรรถนะสูง การสร้างประชาสังคม เป็นการร่วมคิดร่วมทำของตนในท้องถิ่น ไม่ใช่การสร้างองค์กรใหม่ แต่เป็นกระบวนการรวมตัวกันของคน หรือองค์กร การเคลื่อนไหวของประชาชน ไม่แน่นอนหรือตายตัว ประชาสังคมหรือ Civil Social ถึงแม้จะเป็นแนวคิดใหม่สำหรับสังคมไทย แต่ก็มีความเป็นมายาวนานไม่น้อยกว่า 2 ศตวรรษ

ประเวศ วะสี (2546 : 6-10) ให้ทรรศนะเกี่ยวกับคำจำกัดความว่า ประชาคม หรือประชาสังคม หรือความเป็นชุมชนหรือความเข้มแข็งของสังคมว่า คำพวกนี้มีความหมายไปในแนวทางเดียวกัน และแปลมาจากคำภาษาอังกฤษว่า Civic Tradition Civic Community หมายถึง

การที่ประชาชนจำนวนหนึ่งมีวัตถุประสงค์ร่วมกัน มีอุดมคติร่วมกันหรือมีความเชื่อร่วมกันในบางเรื่อง มีการติดต่อสื่อสารกัน หรือมีการรวมกลุ่มกัน จะอยู่ห่างกันก็ได้ มีความเอื้ออาทรต่อกัน มีเรื่องจิตใจเข้ามาด้วย มีความรัก มีมิตรภาพ มีการเรียนรู้ร่วมกันในการกระทำในการปฏิบัติบางสิ่งบางอย่าง และมีการจัดการ เมื่อมองดูความเป็นชุมชนเกิดขึ้น จะพบเห็นว่าภายในชุมชนมีสิ่งเหล่านี้เกิดขึ้นคือ

1. เกิดความสุข เป็นความสุขของคนที่มาอยู่ร่วมกัน สิ่งที่มีคุณค่าเป็นเรื่องทางจิตใจ เรื่องธรรมะ เรื่องจิตวิญญาณ เรื่องคุณธรรม ต้องมีถึงส่วนรวม ลดความเห็นแก่ตัว ต้องมีความรัก ความเอื้ออาทรต่อกัน

2. มีการเรียนรู้ร่วมกัน มีประสิทธิภาพที่จะทำให้งานเกิดความสำเร็จ โดยอาศัยความเป็นมิตร มิตรภาพ ความรัก (intensitive hearing Through Action)

3. มีการจัดการ เป็นปัญญาชนิดหนึ่งที่ทรงพลัง การจัดการให้สิ่งที่เป็นไปได้ให้เป็นไปได้ (Mangement Makes the Impossissible Possible.)

ไพบูลย์ วัฒนศิริธรรม (2541 : 4-6) ให้ทรรศนะว่า ประชาคมไม่ใช่เป็นองค์กร ประชาคม ในปรากฏการณ์ เป็นหลักการ เป็นแนวคิด เมื่อมีความเป็นประชาคมแล้ว ประชาคมมักคิดถึงองค์กรขึ้นมาเพื่อทำงาน คำว่า ประชาคม มีความหมายคล้ายคลึงและต่อเนื่องกับคำว่า ชุมชน ชุมชนอาจมีความหมายในเชิงพื้นที่หรือในเชิงวัตถุประสงค์ ในเชิงกิจกรรม คำประชาคมมีความหมายที่ครอบคลุมค่อนข้างกว้าง หมายถึง พื้นที่หรือกลุ่มคนที่กว้าง ซึ่งทั้งชุมชนและประชาคมนี้ไปด้วยกันแทบจะเป็นเรื่องเดียวกัน แต่คำว่าประชาคม จะสื่อถึงความหลากหลายกว่า คำว่า ชุมชน เป็นคำที่นำมาใช้ในระดับต่าง ๆ ได้ตั้งแต่ระดับใหญ่สุด คือประชาคมโลก รองลงมา เป็นประชาคมประเทศ ที่ย่อยลงไปก็เป็นประชาคมจังหวัด ประชาคมอำเภอ ประชาคมตำบล องค์กรประกอบของประชาสังคม ควรมีลักษณะที่พึงประสงค์ดังต่อไปนี้

1. มีจิตสำนึกสาธารณะ จริงใจ ไม่เสแสร้งแก่งแย่ง
2. มีอุดมคติ มีสำนึกของความเป็นพลเมือง (citizenship) ไม่ใช่ไพร่อุปถัมภ์ (Client)
3. มีวัตถุประสงค์ กิจกรรม การจัดการ และการสร้างกระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน
4. มีความเอื้ออาทร มิตรภาพ ความรัก ความผูกพัน สมานฉันท์ต่อกัน
5. มีระบบการจัดการระดับกลุ่ม
6. มีการสร้างเครือข่าย ขยายพันธมิตร
7. มีพลังทางสังคมมาจากทุกส่วน ทุกวิชาชีพ ทุกระดับ
8. เอากิจกรรมที่ผลประโยชน์ สูดทำเป็นของประชาชน ปราศจากการจัดตั้ง
9. ติดตามหาทางปัญญา ไม่พัฒนาแบบ “เอาเงินนำหน้า เอาปัญญาตามหลัง”

10. มีการจัดการ โดยกระบวนการมีส่วนร่วม

ขบวนการหรือความเคลื่อนไหวของประชาชน เป็นขบวนการมีส่วนร่วมไม่ใช่ภาครัฐ แต่เป็นเรื่องของประชาชนที่ออกมาทำหน้าที่เพื่อชุมชน เพื่อท้องถิ่นหรือเพื่อประเทศชาติ โดยนัยความหมายนี้ขบวนการประชาสังคม จะช่วยกระตุ้นหรือปลุกจิตสำนึกพลเมืองให้ออกมาสู่การสร้างเวทีประชาธิปไตย ที่ปราศจากการครอบงำโดยรัฐและทุนนิยม กลไกเหล่านี้สามารถเคลื่อนไหวความคาดหวังของประชาชนและนักพัฒนา คือ การสร้างดุลยภาพระหว่างรัฐ และประชาชน สังคมมีประชาธิปไตยของพลเมือง ซึ่งจะทำให้การพัฒนามีทางเลือกมากขึ้น มีความเหมาะสมกับชุมชนท้องถิ่นและสังคมไทย

การสร้างความเข้มแข็งของชุมชน ต้องอาศัยการมีส่วนร่วมโดยคนในชุมชน แนวคิดประชาสังคม เป็นการแสดงออกถึงการมีส่วนร่วมของประชาชนที่มีอุดมการณ์ มีเป้าหมาย มีผลประโยชน์ร่วมกัน สามารถนำแนวคิดประชาสังคมเป็นแนวทางการศึกษาการสร้างการมีส่วนร่วมของบ้านเกาะพิทักษ์ โดยส่วนใหญ่การแสดงออกในการมีส่วนร่วมจะสัมพันธ์กับแนวคิดประชาสังคม ได้แก่ การมีจิตสำนึกสาธารณะ มีวัตถุประสงค์ มีกิจกรรม มีการจัดการ และการสร้างกระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน ทำให้พัฒนาจนเกิดเป็นชุมชนเข้มแข็งได้

3. แนวคิดการมีส่วนร่วมของชุมชน

3.1 ความหมายของการมีส่วนร่วม

ไพโรจน์ สุขสัมฤทธิ์ (2541 : 241) ได้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมของประชาชนว่าเป็นกระบวนการ การดำเนินงาน รวมพลังประชาชน กับองค์กรภาครัฐ ให้องค์กรเอกชน เพื่อประโยชน์ในการพัฒนาหรือแก้ไขปัญหาของชุมชน โดยยึดหลักการว่าสมาชิกในชุมชนนั้น ๆ จะต้องร่วมมือกันวางแผนและปฏิบัติงานเพื่อตอบสนองความต้องการ หรือแก้ไขปัญหาของประชาชนในชุมชน นอกจากนี้การมีส่วนร่วมของประชาชน ครอบคลุมการมีส่วนร่วมของประชาชน ตั้งแต่เริ่มต้นของการวางแผน ไปจนถึงการลงมือปฏิบัติตามแผนและประเมินผลนั้น หมายความว่า การวางโครงการใดก็ตาม จะต้องเริ่มต้นด้วยการปรึกษาหารือกัน เพื่อวิเคราะห์หรือชี้ชัด (Identity) ตัวปัญหาให้ได้ และประชาชนจะต้องมาร่วมกันจัดลำดับความสำคัญของปัญหา และหาวิธีแก้ปัญหานั้นที่เขาเห็นว่าเป็นไปไม่ได้ ไปจนถึงการลงมือปฏิบัติ การประเมินผลแล้วเสร็จก็เริ่มชี้ชัดปัญหา และวางโครงการใหม่ เป็นวงจรอย่างนี้เรื่อยไป การที่ประชาชนจะกระทำสิ่งนี้ได้ เขาต้องได้รับรู้ หรือเข้าถึงโครงการ

วันรักษ์ มิ่งมณีนาอิน (2531 :11-15) ได้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมของประชาชน โดยทั่วไปหมายถึง การเข้าร่วมอย่างแข็งขันและอย่างเต็มที่ของกลุ่มบุคคลผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในทุกชั้นตอนของโครงการหรืองานพัฒนา โดยเฉพาะอย่างยิ่งการมีส่วนในอำนาจการ

ตัดสินใจและหน้าที่ความรับผิดชอบ การมีส่วนร่วมจะเป็นเครื่องประกันว่าสิ่งที่ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียต้องการมากที่สุดนั้น จักต้องได้รับการตอบสนองและทำให้มีความเป็นไปได้มากขึ้นว่าสิ่งที่ทำไปนั้นจะตรงกับความต้องการแท้จริง และมั่นใจมากขึ้นว่าผู้เข้าร่วมทุกคนจะได้รับผลประโยชน์เสมอหน้ากัน โดยได้ระบุดังกระบวนการพัฒนาชนบทว่ามี 5 ขั้นตอนคือ

1. การมีส่วนร่วมในการศึกษาและวิเคราะห์ชุมชน เพื่อนำไปสู่การค้นหาปัญหาและความต้องการที่แท้จริงของชุมชน ตลอดจนการจัดลำดับของปัญหาและการคัดเลือกปัญหาที่จะแก้ไขตามลำดับ ก่อนหรือหลัง ชาวบ้านต้องรู้ถึงปัญหาของตนเอง มิใช่ให้คนภายนอกมาชี้แจงปัญหา

2. การมีส่วนร่วมในการวิเคราะห์สาเหตุของปัญหา
3. การมีส่วนร่วมในการเลือกวิธีและวางแผนในการแก้ปัญหา
4. การมีส่วนร่วมดำเนินการตามแผน เช่น การสละแรงงาน และทรัพยากรต่าง ๆ
5. การมีส่วนร่วมในการติดตามและประเมินผล

การมีส่วนร่วมของประชาชน ยูวัฒน์ วุฒิเมธี (2526 : 42) ได้ให้ความหมายว่าเป็นการให้ประชาชนคิดริเริ่มในกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชน การพิจารณาตัดสินใจ การรวมปฏิบัติและร่วมรับผิดชอบในเรื่องต่าง ๆ อันมีผลกระทบต่อตัวประชาชน การมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นแนวคิดทางยุทธศาสตร์ของหลักการพัฒนาชุมชนที่จะนำประชาชนให้เกิดความศรัทธาในตัวเอง เชื่อมั่นในการดำเนินงานตามโครงการพัฒนาต่าง ๆ ในชุมชน ซึ่งจะนำไปสู่ประสิทธิภาพในการปกครองตนเองตามระบอบประชาธิปไตยของประชาชน

การมีส่วนร่วมของประชาชนในทัศนะของ ไพรัตน์ เตชะรินทร์ (2540 : 21) ได้กล่าวว่า เป็นการมีส่วนร่วมในแง่การสมทบแรงงาน วัสดุ เงิน ร่วมคิด วางแผน ร่วมกันทำ แต่การมีส่วนร่วมในปัจจุบันและอนาคตจะเน้นเรื่องการมีส่วนร่วมคิด ร่วมวางแผน ร่วมทำ และร่วมบำรุงรักษามากกว่าการร่วมสมทบในรูปแบบอื่น ๆ

การมีส่วนร่วมเกิดจากแนวความคิดสำคัญ 3 ประการที่ สากส สติติวิทยานันท์ (2542 : 38) ได้เสนอไว้ดังนี้

1. ความสนใจและความห่วงใยกังวลร่วมกัน ซึ่งเกิดความสนใจและความห่วงกังวลส่วนบุคคลที่บังเอิญพ้องต้องกัน กลายเป็นความสนใจและความห่วงกังวลร่วมกันของส่วนรวม
2. ความเดือดร้อนและความไม่พอใจร่วมกัน ที่มีอยู่ต่อสถานการณ์ที่เป็นอยู่นั้นผลักดันให้พุ่งไปสู่การรวมกลุ่ม วางแผนและลงมือกระทำร่วมกัน

3. การตกลงใจร่วมกันที่จะเปลี่ยนแปลงกลุ่มหรือชุมชนไปในทิศทางที่พึงปรารถนา การตัดสินใจร่วมกันนี้จะต้องรุนแรงมากพอที่จะทำให้เกิดความริเริ่มกระทำการที่ตอบสนองความเห็นชอบของคนส่วนใหญ่ที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมนั้น

ดังนั้น การมีส่วนร่วมของประชาชน จึงเป็นกระบวนการที่สมาชิกของชุมชนมีการกระทำร่วมกันในการแสดงให้เห็นถึงความต้องการเข้าร่วม ความสนใจเข้าร่วม และการดำเนินการร่วมกันในการปรับปรุง พัฒนาสภาพในชุมชน และเพิ่มอำนาจในการต่อรองทั้งทางการเมืองและเศรษฐกิจ

3.2 ขั้นตอนการมีส่วนร่วมของประชาชน

แนวคิดการพัฒนาประเทศที่เปลี่ยนจากการเน้นการพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจมาเป็นการพัฒนาคนหรือให้คนเป็นศูนย์กลางการพัฒนา ที่ปรากฏชัดเจนในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติตั้งแต่ฉบับที่ 8 เป็นต้นมา นอกจากนี้ยังเป็นหน้าที่ที่รัฐจะต้องให้การส่งเสริมและสนับสนุน ตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 ทำให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการพัฒนาประเทศมากขึ้น ทั้งในรูปส่วนบุคคล กลุ่มชน ชุมชน สมาคมมูลนิธิ และองค์กรอาสาสมัครรูปแบบต่าง ๆ (ไพรัตน์ เตชะรินทร์ 2540 : 4)

กิจกรรมที่มีการเข้าร่วมของประชาชนในการคิดแก้ไขปัญหาการดำเนินงานของชุมชนนี้สามารถกระทำได้โดยตรงโดยการวางแผนโครงการ ร่วมปฏิบัติงานในลักษณะของการเสียสละแรงงาน บริจาคเงิน วัสดุสิ่งของ และร่วมแสดงความคิดเห็น ร่วมแบ่งปันผลประโยชน์ และร่วมติดตามประเมินผลงานด้วยความสมัครใจ ตลอดจนร่วมในการบำรุงรักษาสาธารณประโยชน์ในชุมชน หรืออาจร่วมโดยผ่านตัวแทน เช่น ผู้นำชุมชน องค์กรชุมชน องค์กรบริหารส่วนท้องถิ่น ได้แก่ องค์กรบริหารส่วนจังหวัด เทศบาล องค์กรบริหารส่วนตำบล หรือองค์กรอื่น ๆ ที่จะนำไปสู่ความเข้มแข็งของชุมชน ความจำเป็นในการสร้างชุมชนให้เข้มแข็งยังมีความเร่งด่วนมากขึ้นเมื่อรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยได้ให้ความสำคัญต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนในหลายด้าน

การมีส่วนร่วมของประชาชนนั้นประกอบด้วยขั้นตอนต่าง ๆ ดังที่ นิสากกร สิงห์เสณี (2541: 21) เสนอไว้คือ

1. การมีส่วนร่วมของประชาชนในการหาสาเหตุของปัญหา ระบุปัญหาและความต้องการของชุมชนเอง
2. การมีส่วนร่วมในการวางแผนดำเนินกิจกรรม คือ การร่วมกันวางแผนโครงการดำเนินกิจกรรมเพื่อตอบสนองความต้องการหรือแก้ไขปัญหาด้านสมาชิกในชุมชนเอง
3. การมีส่วนร่วมในการลงทุนแบ่งสรรผลประโยชน์จากโครงการที่สร้างขึ้น

4. การติดตามและประเมินผลจะทำให้ประชาชนได้มีการประเมินว่าผลงานที่ทำลงไปนั้น ได้ผลดีหรือได้รับประโยชน์มากน้อยเพียงไร

ซึ่งคล้ายคลึงกับ ปาฐกถา วลัยเสถียร (2543: 26) ที่ได้เสนอรูปแบบของกระบวนการมีส่วนร่วมไว้ 4 ขั้นตอนคือ

1. การวางแผน ซึ่งประกอบด้วย การมีส่วนร่วมของประชาชนในการวิเคราะห์ปัญหา จัดลำดับความสำคัญของปัญหา กำหนดการใช้ทรัพยากร การติดตามและประเมินผล

2. การดำเนินกิจกรรม ประชาชนมีส่วนร่วมในการบริหารทรัพยากร มีความรับผิดชอบในการจัดสรรและควบคุมทางการเงิน

3. การใช้ประโยชน์ โดยประชาชนต้องมีความสามารถในการนำกิจกรรมมาใช้ให้เกิดประโยชน์ได้

4. การได้รับประโยชน์ โดยประชาชนต้องได้รับแจกจ่ายผลประโยชน์จากชุมชนในพื้นที่ที่เท่าเทียมกัน

อุดม ชิตมณี (2540: 18-22) ได้เสนอขั้นตอนการมีส่วนร่วมไว้ 7 ขั้นตอน คือ การสำรวจขั้นต้นการศึกษาเพื่อจัดลำดับความสำคัญของปัญหา การแสวงหาแนวทางแก้ไขปัญหา การกำหนดแนวทางการแก้ไขปัญหา การปฏิบัติตามโครงการ การประเมินผลโครงการ และการพิจารณาบทวนโครงการที่ทำลงไปแล้ว

จากแนวคิดเกี่ยวกับขั้นตอนการมีส่วนร่วมดังกล่าวข้างต้น จะเห็นได้ว่าส่วนใหญ่จะมีขั้นตอนที่ไม่แตกต่างกันมากนัก โดยมีลักษณะที่สำคัญคือ ประชาชนต้องมีส่วนร่วมในการตัดสินใจในทุกขั้นตอน เป็นที่น่าสังเกตว่าส่วนใหญ่จะกล่าวถึงเฉพาะการร่วมรับผลประโยชน์ ซึ่งในทางปฏิบัติควรร่วมรับทั้งผลประโยชน์ และความผิดพลาดที่จะเกิดขึ้นด้วย

3.3 ปัจจัยและเงื่อนไขการมีส่วนร่วม

นิรันดร์ จงวุฒิเวศน์ (2547 : 12) กล่าวถึงเงื่อนไขด้านประชาชนในการมีส่วนร่วมอย่างน้อย 3 ประการคือ ประชาชนต้องมีอิสรภาพที่จะมีส่วนร่วม ประชาชนต้องสามารถที่จะมีส่วนร่วม ประชาชนต้องเต็มใจที่จะมีส่วนร่วม นอกจากนี้ความสำเร็จของการมีส่วนร่วมยังขึ้นกับเงื่อนไขดังต่อไปนี้ ประชาชนต้องมีเวลาที่จะมีส่วนร่วมกิจกรรม ประชาชนต้องไม่เสียเงินค่าใช้จ่ายในการมีส่วนร่วมมากเกินไปที่เขาประเมินผลตอบแทนที่จะได้รับ ประชาชนต้องมีความสนใจที่สัมพันธ์สอดคล้องกับการมีส่วนร่วมนั้น ประชาชนต้องสามารถสื่อสารรู้เรื่องทั้งสองฝ่าย และประชาชนต้องไม่รู้สึกรับกระทบกระเทือนต่อตำแหน่งหน้าที่ หรือสถานภาพทางสังคมหากจะมีส่วนร่วม

ชัยชนะ สุทธิวรชัย (2544 : 31) ได้เสนอเงื่อนไขการมีส่วนร่วมที่จะก่อให้เกิดการพัฒนา 3 ประการคือ

1. ความช่วยเหลือจากภายนอก ซึ่งอาจเป็นองค์การพัฒนาของรัฐ องค์กรเอกชน นักวิชาการ และนักพัฒนาในรูปของการช่วยเหลือด้านการเงิน การเมืองและความรู้
2. ความพร้อมภายใน เช่น ผู้นำ สภาพแวดล้อมทางเศรษฐกิจและกายภาพ โอกาสเข้าร่วมวัฒนธรรมและประเพณีท้องถิ่น
3. การบำรุงรักษา เช่น ในรูปของสิ่งของจิตใจ การบริหารและการจัดการองค์กรและกิจกรรม ตลอดจนการแทรกแซงจากภายนอก

ปาริชาติ วลัยเสถียร (2543: 28) ได้กล่าวถึงปัจจัยส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนใน 3 ด้านคือ

1. ปัจจัยด้านภาครัฐ กลไกของภาครัฐทั้งในระดับนโยบาย มาตรฐานและระดับการปฏิบัติต้องเอื้ออำนวยให้เกิดการมีส่วนร่วมของประชาชน
2. ปัจจัยด้านประชาชน ประชาชนต้องมีสำนึกต่อปัญหา มีสำนึกต่อความสามารถและภูมิปัญญาในการจัดการปัญหาซึ่งเป็นผลประโยชน์จากประสบการณ์และการเรียนรู้ รวมทั้งมีการสร้างพลังเชื่อมโยงในรูปกลุ่ม องค์กร เครือข่าย และประชาคม
3. ปัจจัยด้านนักพัฒนาและองค์กรพัฒนา ต้องมีบทบาทกระตุ้น ส่งเสริม เอื้ออำนวยกระบวนการพัฒนา สนับสนุนข้อมูลข่าวสาร และทรัพยากร ตลอดจนร่วมเรียนรู้จากชุมชนด้วย

3.4 อุปสรรคของการมีส่วนร่วม

สมบุรณ์ อำพนพนารัตน์ (2542 :30) ได้กล่าวถึงอุปสรรคของการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาสามารถจำแนกได้ 3 ระดับคือ

1. อุปสรรคที่เกิดจากหน่วยงานของรัฐ ซึ่งเป็นแหล่งรวมศูนย์อำนาจไม่ว่าจะเป็นด้านนโยบายที่ส่งผลกระทบต่อประชาชนให้ไม่มีโอกาสรับรู้ขั้นตอนและกระบวนการในการวางแผนตัดสินใจ จนไม่สามารถพัฒนาทักษะได้เมื่อถูกนำไปมีส่วนร่วมในการพัฒนา อนึ่งทัศนคติ ค่านิยมและทักษะของตนแล้วตีความว่าประชาชนต้องเข้าใจและการประเมินผลของเจ้าหน้าที่แต่ละบุคคล โดยองค์กรของรัฐมีฐานความคิดว่าตัวโครงการหรือกิจกรรมต้องบรรลุเป้าหมายที่ตั้งไว้ โดยไม่คำนึงถึงการพัฒนาคอนในชุมชนและเปิดโอกาสให้ประชาชนรับรู้หรือเกี่ยวข้องแต่อย่างใด ส่วนการสับเปลี่ยนโยกย้ายตำแหน่งและประสิทธิภาพความรับผิดชอบต่องานพัฒนาของเจ้าหน้าที่รัฐก็ส่งผลกระทบต่อชุมชนโดยตรง

2. อุปสรรคที่เกิดจากชุมชนยังขาดความพร้อมและมีข้อบกพร่องในหลายประการ เช่น การขาดองค์กรท้องถิ่นที่เหมาะสมจึงขาดผู้อุทิศตนและเวลาแก่งานชุมชนอย่างเต็มที่ จนขาดทักษะ

การทำงานและขาดการติดต่อสื่อสารที่ดี นับเป็นอุปสรรคประการหนึ่งที่ทำให้ประชาชน ได้รับความรู้ ไม่เพียงพอ ก่อให้เกิดปัญหาการสื่อความหมาย การทำความเข้าใจ การขอความคิดเห็นและความคิด ริเริ่มใหม่ๆ ก่อให้เกิดความไม่เข้าใจกันและทำให้กลุ่มแตกแยกในที่สุด อนึ่ง ความแตกต่างกันใน กลุ่มชนและผลทางเศรษฐกิจในชุมชนก่อให้เกิดความแตกแยกทางความคิดค่อนข้างมาก ซึ่งนับว่า เป็นความลำบากในการกำหนดความต้องการลำดับความสำคัญและการแบ่งสรรทรัพยากรในชุมชน ส่วนการทุจริตและความยากจน นับเป็นอุปสรรคทำให้ประชาชนขาดโอกาสการเรียนรู้สิ่งใหม่ๆ และการไม่ได้รับผลตอบแทนอย่างชัดเจน

3. อุปสรรคที่เกิดจากสังคม จะเกิดขึ้นในระดับความสัมพันธ์ของสังคม ซึ่งพิจารณาได้ ใน 3 ทางคือ ด้านการเมือง ด้านกฎหมาย และระบบราชการซึ่งผลจากอุปสรรคทั้ง 3 ด้าน จะก่อผล ให้เกิดกิจกรรมมีส่วนร่วมของประชาชน ไม่ได้เป็นส่วนหนึ่งของแผนกิจกรรมทางราชการ

สรุปแนวคิดเกี่ยวกับปัจจัยและเงื่อนไขของการมีส่วนร่วม คือ ประชาชนต้องมีอิสระเสรี โดยไม่ต้องเสียค่าใช้จ่ายมาก ประชาชนต้องได้รับความสนับสนุนจากหลายฝ่าย เช่น หน่วยงาน ราชการ องค์กรเอกชน และนักพัฒนาในท้องถิ่น และประชาชนต้องมีความสนใจในการมีส่วนร่วม นั้น สามารถสื่อสารรู้เรื่องในกิจกรรมต่าง ๆ ได้อย่างดี

การศึกษาแนวคิดการมีส่วนร่วมของชุมชน เป็นการศึกษาเพื่อเป็นประโยชน์ในการ วิเคราะห์ สรุปผล จากข้อมูลที่ได้รับ เป็นการศึกษาในภาคเอกสารเพื่อเก็บข้อมูลเบื้องต้นของผู้วิจัย ทำให้ทราบถึงความหมาย หลักการ ปัจจัยเงื่อนไข และอุปสรรคของการมีส่วนร่วม เป็นทิศทางใน การศึกษา และเป็นประเด็นหลักที่เกี่ยวข้องกับ การสร้างความเข้มแข็งโดยชุมชนมีส่วนร่วม การมี ส่วนร่วมของประชาชน จึงเป็นกระบวนการที่สมาชิกของชุมชนมีการกระทำร่วมกันในการแสดง ให้เห็นถึงความต้องการเข้าร่วม ความสนใจเข้าร่วม และการดำเนินการร่วมกันในการปรับปรุง พัฒนาสภาพในชุมชน และเป็นชุมชนที่มีความเข้มแข็งได้อย่างยั่งยืน

4. แนวคิดการพึ่งตนเองของชุมชน

ระบบเศรษฐกิจแบบพึ่งพาตนเองแบบยังชีพ ความอุดมสมบูรณ์ของ ทรัพยากรธรรมชาติในชุมชนเป็นปัจจัยที่ทำให้ระบบเศรษฐกิจของชุมชนอยู่ในลักษณะพึ่งตนเอง และมุ่งตอบสนองความต้องการเพื่อการยังชีพของชุมชนเป็นหลัก ชุมชนจึงสามารถกำหนดความ ต้องการและวิธีการจัดการทางเศรษฐกิจได้ด้วยตนเอง และการที่ไม่ต้องพึ่งพาผู้อื่น ก็มีผลให้ชุมชน มีอำนาจและความเป็นอิสระ ไม่ต้องถูกการพึ่งพิงผู้อื่นบีบบังคับให้ยอมตามความต้องการที่ผู้อื่น กำหนดระบบเศรษฐกิจที่เป็นปัจจัยแห่งความเข้มแข็งของชุมชนจะมีลักษณะที่สำคัญดังนี้

1. รูปแบบการผลิต การผลิตที่มุ่งตอบสนองความต้องการของตนเองเป็นหลัก มีผลให้ สมาชิกไม่จำเป็นจะต้องดิ้นรนขนขวายกับกิจกรรมเศรษฐกิจแบบเดียวกับที่ถูกกำหนดจาก

ภายนอก เนื่องจากสามารถกำหนดการผลิตตามสภาพของตนเอง คือเน้นการใช้ปัจจัยการผลิต ชุมชนทั้งแรงงาน วัตถุดิบ ความรู้และเทคโนโลยีของตนเองเป็นรูปแบบการผลิตที่อาศัยธรรมชาติ เป็นตัวกำหนดที่สำคัญ เช่น ผลิตและเก็บเกี่ยวตามฤดูกาล และตามเงื่อนไขอื่น ๆ ของธรรมชาติ หรือระบบนิเวศน์

อย่างไรก็ตาม รูปแบบดังกล่าวมิได้หมายความว่า การผลิตของชุมชนนั้นอยู่ในลักษณะที่ ปล่อยตามบุญตามกรรม ให้ธรรมชาติกำหนดทุกอย่าง โดยปราศจากการจัดการ (Management) และไม่มีเทคโนโลยีเพื่อพัฒนาการผลิตเลย เพราะในความเป็นจริงนั้น ในกระบวนการผลิตของ ชุมชนจะมีการสั่งสม การเรียนรู้ด้านการจัดการและการคิดค้นด้านเทคโนโลยีอยู่ตลอดเวลา เช่น เกษตรกรจะเรียนรู้จากธรรมชาติว่าเวลาใดเหมาะสมกับการลงมือหว่านดำ หรือเพาะเมล็ดไม้ผล จะเรียนรู้วิธีการชลประทานแบบดั้งเดิม การจัดการกับแมลงศัตรูพืชและสัตว์ป่าที่มารบกวนผลผลิต วิธีการคัดเลือกพันธุ์พืช พันธุ์สัตว์ ฯลฯ รูปแบบของการเรียนรู้ เช่น กังหันวิดน้ำ เครื่องมือสีข้าว หุ่นไล่กา ปุ๋ยมูลสัตว์ และอื่น ๆ อีกมากมาย

ความรู้และทักษะเหล่านี้เกิดจากการเรียนรู้ธรรมชาติและ การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่าง บุคคล แล้วถ่ายทอดกันมาเป็นเทคโนโลยีที่ไม่ซับซ้อนสามารถทำได้เอง ที่สำคัญคือ อิทธิพลของ ค่านิยมจากหลักพระพุทธศาสนา มีผลให้เทคโนโลยีการผลิตนี้ไม่ทำลายธรรมชาติและชีวิตอื่น เพื่อมุ่งเอาแต่ประโยชน์ของมนุษย์ฝ่ายเดียว ดังนั้นรูปแบบการผลิตของชุมชนจึงทำให้มนุษย์ใกล้ชิด และเรียนรู้ระบบนิเวศน์ของธรรมชาติเห็นความเชื่อมโยงของสรรพสิ่ง โดยเฉพาะความสัมพันธ์ ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ จึงมีความเคารพและตระหนักในคุณค่า เกิดการอนุรักษ์และ บำรุงรักษาโดยอัตโนมัติ

นอกจากนี้ รูปแบบการผลิตดังกล่าว ยังมีผลให้กิจกรรมทางเศรษฐกิจมิใช่กิจกรรม หลักเพียงอย่างเดียวในวิถีชีวิตของบุคคล หากแต่สมาชิกของชุมชนยังมีเวลาว่างเพื่อการทำงาน หรือการพักผ่อนอื่น ๆ เช่น การถนอมอาหาร การทอผ้า การออกแบบประดิษฐ์ข้าวของเครื่องใช้ เครื่องเล่นต่าง ๆ เช่น เครื่องทอผ้า กระจ่ายขูดมะพร้าว หมาดักน้ำ ว่าว ฯลฯ อันแสดงออกถึงภูมิ ปัญญาด้านเทคโนโลยีและศิลปะของชุมชน นอกจากนี้ยังมีเวลาในการไปวัด ไร่ใช้พระ ฟังธรรม หรือไปเยี่ยมเยียนญาติมิตร ฯลฯ ตลอดจนถึงการร่วมกิจกรรมของชุมชนในงานบุญ งานประเพณี งานพัฒนาต่าง ๆ แม้ในกิจกรรมเศรษฐกิจเองก็ยังคงก่อให้เกิดการพบปะสังสรรค์ แลกเปลี่ยนเรียนรู้ ระหว่างสมาชิกของชุมชน เช่น การลงแขก ปักคานา เกี่ยวข้าว การเลี้ยงควาย เป็นต้น

รูปแบบการผลิตเพื่อการพึ่งตนเองหรือยังชีพ จึงเป็นปัจจัยส่งเสริมโครงสร้างทางสังคม แบบแนวราบ และความสัมพันธ์เชิงสังคม ระดับการปฏิสัมพันธ์ทำให้ความร่วมมือและความสนิท สนมกลมเกลียวเพิ่มมากขึ้น ทั้งยังทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้อย่างต่อเนื่องระหว่างสมาชิกใน

ชุมชน นำมาซึ่งความแน่นแฟ้น และจิตวิญญาณของคนในชุมชน รวมถึงการพัฒนาสิ่งสมมุติ
ปัญญาของชุมชนด้วย

2. การบริโภค ชุมชนเน้นบริโภคสิ่งที่ผลิตหรือหาได้ตามธรรมชาติ ในท้องถิ่น แม้จะมีการแลกเปลี่ยนผลผลิตที่แตกต่างกันระหว่างชุมชนอยู่ด้วย แต่เป็นการแลกเปลี่ยนสิ่งของมากกว่า
การซื้อขาย โดยอาศัยเงินตรา การบริโภคของชุมชนจะถูกกำหนดด้วยทรัพยากรในท้องถิ่น และ
การติดต่อสัมพันธ์กับชุมชนอื่น ซึ่งมีวัฒนธรรมแบบเดียวกันหรือไม่แตกต่างกันนัก เงื่อนไขการ
คมนาคมที่ยากลำบากมีผลให้อิทธิพลของภายนอก โดยเฉพาะจากเมือง มีผลกระทบต่อ
การเปลี่ยนแปลงรูปแบบการบริโภคของชุมชนน้อย นอกจากนี้ ค่านิยมจากหลักพระพุทธศาสนาที่
สอนให้บริโภคพออยู่พอกิน เน้นการให้ทานและแบ่งปัน ก็มีอิทธิพลต่อการบริโภคแบบพอยังชีพ
การบริโภคในรูปแบบดังกล่าวนี้เป็นปัจจัยสำคัญที่กำหนดรูปแบบการผลิตที่กล่าวมาไม่ให้ทำลาย
ธรรมชาติ และเปิดโอกาสให้ธรรมชาติได้ฟื้นฟู ไม่เสียดุลจากกิจกรรมทางเศรษฐกิจของมนุษย์
ทรัพยากรธรรมชาติจึงอุดมสมบูรณ์ เป็นปัจจัยหนุนกลับให้ระบบเศรษฐกิจแบบพึ่งตนเอง และ
ปัจจัยความเข้มแข็งประการอื่น ๆ ยังมีฐานที่มั่นคงขึ้นอีก

3. การสะสมและกระจายส่วนเกิน การที่ชุมชนผลิตเพื่อสนองตอบการยังชีพของ
ตนเองเป็นหลัก มีผลให้ชุมชนไม่ต้องผลิตส่วนเกินจำนวนมาก เพื่อไปตอบสนองต่อส่วนอื่น ๆ
แบบเดียวกับการผลิตเพื่อขาย นอกจากนี้ รูปแบบของการผลิตและการบริโภคที่กล่าวมาและ
ข้อจำกัดของเทคโนโลยีที่ทำให้การสะสมอาหารหรือสิ่งของปริมาณมากและเป็นเวลานานทำไม่ได้
ตลอดจนความอุดมสมบูรณ์ของธรรมชาติ และความสัมพันธ์เชิงสังคมที่มีความเอื้อเพื่อเจือจางกัน
สูง ทำให้แต่ละชุมชนไม่จำเป็นจะต้องผลิตส่วนเกินมาก เหมือนการผลิตเพื่อขาย

ส่วนเกินจากการบริโภค ก็จะกระจายโดยเน้นไปที่การแบ่งปันญาติมิตร ให้ทานหรือ
ทำบุญตามค่านิยมทางศาสนา และการชำระภาษี ค่าธรรมเนียมต่าง ๆ แก่รัฐ การจัดการกับ
ส่วนเกินในลักษณะนี้ ทำให้ส่วนเกินไม่เกิดมูลค่าที่จะก่อให้เกิดการสะสมทุน เพราะเป็นการ
กระจายออกโดยไม่ก่อมูลค่าทางเศรษฐกิจ แตกต่างจากการขายหรือการลงทุนหมุนเวียนใหม่ระบบ
ทุนนิยม ถึงแม้ว่าส่วนเกินของชุมชนนี้จะไม่ก่อมูลค่าเศรษฐกิจ แต่การกระจายส่วนเกินในลักษณะ
ดังกล่าวก็เป็นปัจจัยที่ส่งเสริมความสัมพันธ์เชิงสังคม และค่านิยมตามหลักพระพุทธศาสนา มีผล
ให้เกิดความรักใคร่ กลมเกลียว ความมีน้ำใจช่วยเหลือเจือจางกันในชุมชน ซึ่งไม่อาจวัดมูลค่าได้
แต่มีผลต่อการเพิ่มความเข้มแข็งของชุมชนอย่างสำคัญ

การพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจ

เหตุผลสำคัญที่ทำให้เกิดแนวคิดการพึ่งตนเอง คือ ความกอดันทางเศรษฐกิจและ
การเมือง กล่าวคือ การพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศด้อยพัฒนาแต่เดิม ที่เน้นการเติบโตทางด้าน

เศรษฐกิจของประเทศโดยรวม ส่งผลกระทบต่อประเทศที่ด้อยการพัฒนา เพราะต้องกู้ยืมเงินจากต่างประเทศมาใช้ในการพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจทำให้เกิดปัญหาในการพัฒนา โคอส ซันตัน จึงได้เสนอทฤษฎีการพึ่งพิงขึ้นมา โดยเน้นการที่ประเทศด้อยพัฒนาไม่สามารถพัฒนาได้เต็มที่เนื่องจากถูกกำหนดเงื่อนไขการขยายตัวทางเศรษฐกิจและการพัฒนาจากภายนอกประเทศ ประเทศเหล่านี้จึงพยายามริเริ่มดำเนินโครงการเพื่อให้สามารถอยู่รอดได้โดยการพึ่งตนเอง โดยต้องมีการปรับเปลี่ยนวิถีการดำรงชีวิตจากแบบแผนเดิมคือ “ การอยู่ดีกินดี ” มาเป็นแบบแผน “ การอยู่พอดีกินพอดี ” (สุพรรณิ ไชยอำพร และสนธิ สมักรการ 2546 : 32) ดังนั้นจึงมีผู้ให้ความหมายของการพึ่งตนเองไว้ดังนี้

นริศรา ฤทธิมนตรี (2543 : 8) ให้ความหมายว่าความสามารถในการดำรงตนอยู่ได้อย่างอิสระ มั่นคง สมบูรณ์ การพึ่งตนเองมีทั้งระดับปัจเจกชนและชุมชน คำว่าการพึ่งตนเองระดับปัจเจกชน หมายถึง การที่บุคคลสามารถดำรงอยู่ได้อย่างอิสระ อาทิเช่น สามารถแยกตัวออกมาอยู่ต่างหากจากพ่อแม่ มีความมั่นคงในชีวิต สามารถเลี้ยงตัวเองได้ และสามารถตัดสินใจในเรื่องสำคัญ ๆ ได้เอง หรือสามารถขอคำแนะนำ จากผู้อื่นมาประกอบการตัดสินใจของตนเอง

กาญจนา แก้วเทพ และกนกศักดิ์ แก้วเทพ (2530 : 34) ได้มีการนิยามการพึ่งตนเองเชิงปัจเจกบุคคลว่า หมายถึงกิจกรรมทั้งหลายที่กระทำโดยปัจเจกชนและครัวเรือน เพื่อบรรลุถึงการมีหลักประกันของการดำรงชีวิต และยุทธวิธีการพึ่งตนเอง มีลักษณะที่หลากหลายและแตกต่างกันไปตามวัฒนธรรมชุมชนและภูมิปัญญาชาวบ้าน

ธีรพงษ์ แก้วหาญ (2543 : 57) กล่าวว่า การพึ่งตนเองได้ คือ การมีรายได้พอเลี้ยงตนเองได้หรืออยู่รอดได้ รวมถึงการเข้าสู่ระบบตลาดทางเลือก หรือตลาดทางวัฒนธรรม สามารถทำกำไร แบ่งสรรอย่างยุติธรรม

วิชิตวงศ์ ณ ป้อมเพชร์ (2540 : 17) กล่าวว่า การพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจคือความสมดุลระหว่างขีดความสามารถในการผลิตกับขอบเขตของการบริโภค ถ้าเรามีความสามารถในการผลิตแค่ไหน เราก็ควรจะจำกัดการบริโภคของเราให้ใกล้เคียงกัน

ดังนั้น การพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจจึงหมายถึง ครัวเรือนที่มีความสามารถในการดำรงตนอยู่ได้อย่างอิสระ มีความมั่นคงในชีวิต สามารถหาเลี้ยงตัวเองและครอบครัวได้ โดยการหารายได้เพื่อพุงฐานะทางเศรษฐกิจของตนเอง ครอบครัว และชุมชน ด้วยการทำงานพึ่งพาอาศัยกันระหว่างผู้ที่อยู่ในสถานการณ์เดียวกันในรูปแบบของกิจกรรมทางเศรษฐกิจ ขณะเดียวกันก็สามารถเสริมสร้างความเข้มแข็งในระดับชุมชนได้ ดังเช่น กลุ่มโฮมเสตย์ของเกาะพิทักษ์ จังหวัดชุมพร

ในปัจจุบันความพยายามพึ่งตนเองได้กลายเป็นแนวทางและความหวังใหม่ เพื่อปรับใช้ในการพัฒนาประเทศ (สุพรรณิ ไชยอำพร และสนิท สมักรการ 2546 : 34-35) ได้มีแนวคิดการศึกษาความพยายามพึ่งตนเองมักประกอบด้วยสิ่งเหล่านี้คือ

1. คุณภาพเฉพาะตัว (self – quality) ปกติความพยายามพึ่งตนเองจะเกิดขึ้นก็ต่อเมื่อหน่วยสังคม (social unit) มีสิ่งต่างๆ ดังนี้

1.1 อิสระภาพ (freedom) ในการคิด การพูด การตัดสินใจ หรือการกระทำตามความต้องการภายใต้กฎเกณฑ์ของสังคม ความเสมอภาค (equality) ในการเรียนรู้ รับรู้ หรือการแสวงหาสิ่งต่างๆ

1.2 ความเป็นไท (autonomy) ของหน่วยสังคม หน่วยสังคมต้องไม่ถูกรอบงำโดยผู้ใดผู้หนึ่ง หรือจากอิทธิพลภายนอกจนขาดอำนาจในการดำเนินกิจการของตนเองอย่างเป็นอิสระตามวัฒนธรรม

1.3 ศักดิ์ศรี (dignity) ในการร่วมมือ ร่วมคิดหรือร่วมปฏิบัติ ความมีศักดิ์ศรีเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อหน่วยสังคมนั้นมีความเป็นอิสระอย่างเพียงพอ

1.4 ความก้าวหน้า (progress) หมายถึงโอกาสในการที่จะพัฒนาเมื่ออยู่พอสมควร

2. มีการกระทำอย่างต่อเนื่อง มีความเป็นกระบวนการทั้งด้านความคิดและการตัดสินใจในการกระทำ ได้สรุปขั้นตอนการพยายามพึ่งตนเองระดับชุมชนเป็น 3 ขั้นตอน คือ

2.1 ตอบสนองความต้องการขั้นพื้นฐานของบุคคลหรือขั้นผลิตเพื่อบริโภค

2.2 พัฒนาคุณภาพของบุคคลให้มีจิตสำนึกพึ่งตนเองและพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานและเทคโนโลยีที่เหมาะสม

2.3 เพิ่มบทบาทบุคคลในหมู่บ้านต่อการควบคุมสิ่งแวดล้อมหรือขั้นผลิตเพื่อจำหน่าย

3. ระดับของการพึ่งตนเอง สามารถแบ่งระดับความพยายามพึ่งตนเองเป็น 4 ระดับ ดังนี้

3.1 ระดับระหว่างประเทศ ความพยายามพึ่งตนเองในระดับนี้มีเป้าหมายที่จะปรับปรุงความสัมพันธ์และเพิ่มอำนาจการต่อรอง วิธีหลักที่นิยมใช้คือการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ เพื่อปรับให้มีความร่วมมือทางเศรษฐกิจและเทคโนโลยี

3.2 ระดับประเทศ มีเป้าหมายมุ่งตอบสนองความต้องการขั้นพื้นฐานแก่ประชาชนส่วนใหญ่ของประเทศ โดยพยายามใช้ทรัพยากรในประเทศ วิธีหลักที่นิยมใช้ คือการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างเมืองกับชนบทหรือพยายามสร้างความสมดุลระหว่างรายรับ - รายจ่าย

3.3 ระดับท้องถิ่น เป้าหมายหลักคือความสามารถพัฒนาได้ของชุมชน วิธีที่ใช้คือการให้ประชาชนมีส่วนร่วม

3.4 ระดับบุคคล มีเป้าหมายให้สมาชิกสามารถดำรงอยู่ได้ในสิ่งแวดล้อมทางกายภาพและสังคมปัจจุบัน โดยมุ่งให้เกิดประโยชน์สูงสุดและต้องไม่คุกคามสภาพแวดล้อมจนเกิดอันตราย พยายามให้ประชาชนยืนอยู่บนขาของตนเองมากที่สุดเท่า พยายามใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ในท้องถิ่นอย่างมีประสิทธิภาพ รวมทั้งส่งเสริมให้ผลิตและกระตุ้นให้ใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสมเพิ่มขึ้น

ความพยายามพึ่งตนเองระดับบุคคลมีความสำคัญมาก ทั้งนี้เพราะความพยายามพึ่งตนเองในระดับอื่นๆ จะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อบุคคลมีความพยายามพึ่งตนเอง ในความเป็นจริงแล้วศูนย์กลางการพัฒนา คือ การปรับปรุงความเป็นอยู่และคุณภาพของบุคคลในสังคมให้ดีขึ้น ซึ่งขึ้นอยู่กับการทำงานของบุคคลและทรัพยากรในสังคมที่เป็นตัวกำหนดศักยภาพของการพัฒนา ถ้าคนในสังคมรู้จักการพึ่งตนเองแล้วก็จะนำไปสู่ความพยายามพึ่งตนเองในระดับอื่นๆ ต่อไป ดังนั้นความพยายามพึ่งตนเองระดับบุคคลจึงเป็นพื้นฐานของระดับอื่นๆ

กล่าวโดยสรุปคือ ระบบเศรษฐกิจแบบพึ่งตนเองนี้ เป็นปัจจัยที่มีผลกระทบต่อการจัดการทรัพยากร วิถีชีวิตชุมชน โครงสร้างทางสังคม ค่านิยม การศึกษาเรียนรู้รวมทั้งความสัมพันธ์เชิงสังคม และระดับการปฏิสัมพันธ์ของชุมชน จึงนับเป็นปัจจัยหลักที่ทำให้ชุมชนเข้มแข็ง ระบบเศรษฐกิจดังที่กล่าวมา จะเกิดขึ้นและดำรงอยู่ได้อย่างยั่งยืนมากน้อยเพียงใด ขึ้นอยู่กับเงื่อนไขว่า ชุมชนเป็นเจ้าของหรือมีอำนาจ มีสิทธิ์ในการใช้และการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ทั้งที่เกี่ยวข้องกับการอยู่อาศัย ระบบเศรษฐกิจและทรัพยากรธรรมชาติทั่วไป (ที่เกี่ยวข้องกับระบบนิเวศน์ของชุมชน เช่น ป่าไม้ แหล่งน้ำ ฯลฯ) มากน้อยเพียงใดด้วย หากปราศจากเงื่อนไขนี้แล้วคือ ชุมชนไม่มีอำนาจจัดการทรัพยากรแต่อำนาจเป็นของรัฐ หรือผู้มีสิทธิภายนอก ที่รับมอบอำนาจหรือสัมปทานให้ใช้และจัดการ ย่อมเป็นการยากที่ชุมชนจะสามารถใช้และจัดการทรัพยากรเพื่อตอบสนองความต้องการทางเศรษฐกิจของตนเองได้ และยิ่งยากแก่การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชน ให้คงสภาพอุดมสมบูรณ์ เพื่อเป็นฐานอันยั่งยืนของระบบเศรษฐกิจชุมชนอีกด้วย

การศึกษาแนวคิดการพึ่งตนเองของชุมชน เพื่อให้ทราบถึงวิธีการที่จะศึกษาถึงความสามารถในการพึ่งตนเองของชุมชน การปกครองและพัฒนาท้องถิ่นของตนเอง หรือแก้ไขปัญหาของชุมชนด้วยคนในชุมชนเอง เป็นแนวทางการพัฒนาที่จะทำให้ชุมชนประสบความสำเร็จและเป็นชุมชนที่มีความเข้มแข็ง ทั้งนี้ศึกษาแนวคิดการพึ่งตนเองของชุมชน เปรียบเทียบกับข้อมูลที่ได้รับจากการศึกษา เพื่อหาความสัมพันธ์สอดคล้อง และข้อแตกต่าง

5. แนวคิดการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรม

5.1 ความหมายของการอนุรักษ์

คำว่า “อนุรักษ์” (conservation) มีความหมายตามพจนานุกรมราชบัณฑิตยสถาน (2525 : 451) ว่า การรักษาให้คงเดิม ซึ่งวันรักษ์ มิ่งมณีนาคิน (2538 : 12) ยังได้ให้ความหมายสนับสนุนว่า เป็นการรักษาสິงที่อยู่รอบๆ ตัวเรา ทั้งทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมให้คงสภาพไว้มิให้เกิดการเปลี่ยนแปลง การสูญเสียและการทำลายเกิดขึ้น จึงทำให้มีหลายคนเข้าใจว่าการอนุรักษ์คือการสงวนไว้ โดยไม่เข้าไปดำเนินการใดๆ ซึ่งความเข้าใจเช่นนี้เป็นเพียงส่วนหนึ่งของความหมายการอนุรักษ์ แต่มิได้ครอบคลุมความหมายทั้งหมด

นิวัต เรืองพานิช (2542: 22) ได้อธิบายความหมายของการอนุรักษ์ (conservation) ไว้ว่า การอนุรักษ์หมายถึง การรู้จักใช้ทรัพยากรอย่างชาญฉลาด ให้เป็นประโยชน์ต่อมหาชนได้มากที่สุด และใช้ได้เป็นเวลานานที่สุด ทั้งนี้ต้องให้สูญเสียทรัพยากรโดยเปล่าประโยชน์น้อยที่สุด และจะต้องกระจายการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรโดยทั่วถึงกันด้วย ฉะนั้นการอนุรักษ์จึงมิได้หมายถึงการเก็บรักษาไว้เฉยๆ แต่ต้องนำมาใช้ประโยชน์ให้ถูกต้องตามกาลเทศะ(time and space) อีกด้วย

เกษม จันทรแก้ว (2529: 18) ได้ให้ความหมายของการอนุรักษ์ว่า หมายถึง การเก็บรักษา สงวน ซ่อมแซมปรับปรุง และการใช้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เพื่อจะได้ตอบสนองความเป็นอยู่ของมนุษย์ตลอดไป หรืออีกทาง ความหมายหนึ่ง คือ เป็นการให้ความสำคัญและประหยัดไว้เพื่อใช้ในอนาคค

อำนาจ คอวนิช (2530 : 26) ได้ให้ความหมายของการอนุรักษ์ว่า หมายถึง การนำออกมาใช้ประโยชน์โดยรักษาไว้ให้คงสภาพเดิมมากที่สุด

อุทิศ ภูอินทร์ (2536 : 31) ได้ให้ความหมายของการอนุรักษ์ว่า หมายถึง การจัดการเพื่อใช้ประโยชน์อย่างชาญฉลาดเน้นที่การรักษาไว้ให้ชนรุ่นหลังได้ดู หรือใช้ประโยชน์ด้วย ไม่มุ่งที่ประโยชน์สูงสุด การใช้ที่มีการทำลาย ต้องกำหนดไม่ให้เกินกว่าจะทำให้ทรัพยากรธรรมชาติเกิดการเปลี่ยนแปลง ส่วนการใช้ที่ไม่ทำลายจะต้องไม่ก่อผลกระทบจนทำให้ทรัพยากรธรรมชาติอื่นๆ เปลี่ยนรูปหรือเสื่อมโทรมลง

5.2 แนวคิดและหลักการในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ

ในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาตินั้นมีแนวความคิดและหลักการ (พีรพล ไตรทศาวีทย์ 2543 :4-5) พอสรุปได้ดังนี้

1. การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ หมายถึงการรู้จักใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างชาญฉลาด ให้เป็นประโยชน์ต่อมหาชนมากที่สุด ยาวนานที่สุด และโดยทั่วถึงกัน ทั้งนี้ไม่ได้หมายถึงห้ามใช้ หรือเก็บรักษาไว้เฉยๆ แต่จะต้องนำมาใช้ให้ถูกต้องตามกาลเทศะ (Time and space)

2. ทรัพยากรธรรมชาติจำแนกออกเป็นกว้างๆ ออกเป็นทรัพยากรธรรมชาติที่เกิดขึ้นใหม่ได้ เช่น ดิน น้ำ ป่าไม้ สัตว์ป่า พืชเห็ด และกำลังงานมนุษย์กับทรัพยากรที่ไม่สามารถเกิดขึ้นมาใหม่ได้ เช่น น้ำมัน ถ่านหิน และแร่ธาตุต่างๆ เป็นต้น

3. ปัญหาสำคัญที่เกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ได้แก่ การอนุรักษ์ทรัพยากรดินที่ยังอุดมสมบูรณ์อยู่ให้คงคุณสมบัติที่ดีตลอดไป ในขณะที่เดียวกันจะมีผลดีต่อทรัพยากรธรรมชาติอื่นๆ เช่น น้ำ ป่าไม้ และสัตว์ป่าด้วย

4. การอนุรักษ์หรือการจัดการทรัพยากรธรรมชาติต้องคำนึงทรัพยากรอย่างอื่นในเวลาเดียวกันด้วย ไม่ควรแยกพิจารณาเฉพาะอย่างใดอย่างหนึ่งเพียงเดียวเท่านั้น เพราะทรัพยากรทุกอย่างมีส่วนเกี่ยวข้องกับสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด

5. ในการวางแผนการจัดการทรัพยากรอย่างชาญฉลาดนั้น จะต้องไม่แยกมนุษย์ออกจากสภาพแวดล้อมทางสังคมหรือวัฒนธรรมหรือสภาพแวดล้อมตามธรรมชาติ เพราะว่าวัฒนธรรมและสังคมของมนุษย์ได้พัฒนาตนเองมาพร้อมกับการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติของสังคมนั้นๆ กล่าวโดยทั่วไป การอนุรักษ์ถือได้ว่าเป็นทางแห่งการดำเนินชีวิต เพราะมีส่วยเกี่ยวข้องกับเศรษฐกิจและสังคม ซึ่งมีบทบาทต่อชีวิตมนุษย์เป็นอันมาก

6. ไม่มีโครงการอนุรักษ์ใดที่ประสบความสำเร็จ นอกจากผู้ใช้ทรัพยากรธรรมชาติจะตระหนักถึงความสำคัญของทรัพยากรธรรมชาตินั้นๆ และใช้อย่างชาญฉลาดให้เกิดผลดีในทุกๆ ด้านต่อสังคมมนุษย์ และใช้ทรัพยากรธรรมชาติให้อำนวยประโยชน์หลายๆด้านในเวลาเดียวกันด้วย

7. อัตราการใช้ทรัพยากรธรรมชาติในปัจจุบันจะเป็นที่ใดก็ตาม ยังไม่อยู่ในระดับที่จะพียงซึ่งฐานะความเป็นอยู่ดีเกินดี โดยทั่วถึงได้ เนื่องจากการกระจายของการใช้ทรัพยากรยังเป็นไปโดยไม่ทั่วถึง

8. การอนุรักษ์เกี่ยวข้องกับมนุษย์ทุกคนไม่ว่าจะอยู่ในเมืองหรือชนบท ความมั่งคั่งสุขสมบูรณ์ของประเทศขึ้นอยู่กับความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติ และขึ้นอยู่กับทรัพยากรมนุษย์ซึ่งเป็นผู้ใช้ทรัพยากรอื่นๆของประเทศนั้น

9. การทำลายทรัพยากรธรรมชาติใดๆด้วยเหตุใดก็ตาม เท่ากับเป็นการทำลายความศิวิไลซ์ของมนุษย์ อย่างไรก็ตามมนุษย์ต้องยอมรับว่า การทำลายธรรมชาติได้เกิดขึ้นอยู่ที่แห่งทุกหนที่มีการใช้ทรัพยากรธรรมชาตินั้นๆ อย่างหลีกเลี่ยงได้ยาก

10. การดำรงชีวิตของมนุษย์ขึ้นอยู่กับสิ่งมีชีวิตไม่ว่าจะเป็นพืชหรือสัตว์ ซึ่งต่างก็เกิดจากทรัพยากรอื่นๆ เช่น ดิน น้ำ อีกทั้งอดหนึ่ง กำลังงานของมนุษย์ ตลอดจนการอยู่ดีกินดีทั้งทางร่างกายและจิตใจขึ้นอยู่กับคุณค่าของอาหารที่เรบริโภค นอกจากปลาและอาหารทะเลอื่นๆ แล้วอาหารทุก

อย่างจะเป็น ผัก ผลไม้ ถั่ว งา ข้าว หรือในรูปของนม เนื้อสัตว์อันเป็นผลผลิตจากพืชที่สัตว์บริโภคเข้าไปล้วนเกิดขึ้นมาจากดินทั้งสิ้น

11. มนุษย์จำเป็นต้องมีความรู้ความเข้าใจในธรรมชาติและเชื่อในความเป็นไปตามธรรมชาติ มนุษย์สามารถนำเอาวิทยาการต่างๆ มาช่วยหรือบรรเทากระบวนการต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติได้แต่มนุษย์ไม่สามารถนำสิ่งใดมาทดแทนธรรมชาติได้ทั้งหมดที่เดียวอย่างแน่นอน

12. การอนุรักษ์นอกจากจะเพื่อการกินคืออยู่ดีของมวลมนุษย์แล้ว ยังจำเป็นต้องอนุรักษ์ธรรมชาติเพื่อความสมบูรณ์และเป็นผลดีทางจิตใจด้วย เช่น การอนุรักษ์สภาพธรรมชาติ อนุรักษ์สัตว์ป่า เพื่อความสวยงามและสำหรับการพักผ่อนหย่อนใจ หรือเป็นเกมกีฬา เป็นต้น

13. เป็นความจริงที่ว่าประชากรโลกเพิ่มมากขึ้นทุกวัน แต่ทรัพยากรธรรมชาติกลับลดน้อยถอยลงทุกที ไม่มีใครทราบได้ว่าการใช้ทรัพยากรในบั้นปลายนั้นจะเป็นอย่างไร อนาคตจึงเป็นสิ่งที่มีมดมน ถ้าหากทุกคนไม่เริ่มต้นอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติตั้งแต่เดี๋ยวนี้

5.3 การอนุรักษ์ทรัพยากรโดยชุมชน

ดิน น้ำ ป่าไม้ และสัตว์ป่า เป็นการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติโดยชุมชนอีกชนิดหนึ่งที่ยอมรับเป็นการจัดการทรัพยากรอย่างยั่งยืน ดังการศึกษาของ เสน่ห์ จามริก และ ยศ สันตสมบัติ (2536 : 174 – 185) มีเงื่อนไขการเกิดและความสำเร็จของทรัพยากรธรรมชาติ พบว่า ชุมชนที่อนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ มีลักษณะร่วมกันอยู่ 8 ประการ คือ

1. ชุมชนที่อนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ มักเป็นชุมชนที่มีความเป็นชุมชนสูง เป็นความสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างสมาชิกในชุมชน เช่น ความสัมพันธ์ทางเครือญาติที่แน่นแฟ้นหรือความสัมพันธ์ระหว่างเพื่อนบ้านที่ช่วยเหลือเกื้อกูลและเปลี่ยนแรงงานซึ่งกันและกัน สำนึกความเป็นชุมชน อาจสะท้อนออกมาในรูปความเชื่อ อุดมการณ์ พิธีกรรมที่ชุมชนยึดถือปฏิบัติร่วมกัน เช่น พิธีเลี้ยงผีขุนน้ำ พิธีเซ่นผีปู่ย่า เป็นต้น

2. ชุมชนที่อนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติจะต้องมีทรัพยากรดิน น้ำ ป่าไม้ และสัตว์ป่า ที่อยู่ในสภาพที่ใช้ หรือยังมีศักยภาพเพียงพอที่จะพลิกฟื้นให้กลับมาสู่ความอุดมสมบูรณ์ได้อย่างยั่งยืน ทรัพยากรดิน น้ำ ป่าไม้ และสัตว์ป่า มีความสัมพันธ์อย่างแนบแน่นกับการผลิตในภาคเกษตร ดังนั้นลักษณะทางกายภาพของชุมชนที่จะมีจิตสำนึกในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติจะต้องมีทรัพยากรดิน น้ำ ป่าไม้ และสัตว์ป่า ในลักษณะที่ยังเอื้ออำนวยต่อการผลิตในภาคเกษตรของชุมชนอยู่

3. การมีผลประโยชน์ร่วมกัน การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติของชาวบ้าน มีพื้นฐานเบื้องต้นจากการมีผลประโยชน์ร่วมกันในการใช้ทรัพยากรดิน น้ำ ป่าไม้ และสัตว์ป่าเพื่อการเกษตรและการใช้ผลผลิตจากป่าในชีวิตประจำวัน เช่น เป็นแหล่งอาหาร ยารักษาโรค ไม้สำหรับก่อสร้าง

บ้านเรือน และเป็นเชื้อเพลิง ใบไม้สำหรับมูลหลังคา รวมทั้งการเก็บของป่าเพื่อขาย เป็นต้น การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ จึงเป็นการพิทักษ์ผลประโยชน์ร่วมกันของชุมชนนั้นเอาไว้นั่นเอง

4. ชุมชนที่อนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติจะต้องมีจิตสำนึกในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ มีความเข้มแข็งและลึกซึ้งยิ่งกว่าการมีผลประโยชน์ร่วมกัน หากยังครอบคลุมถึงอุดมการณ์ ความเชื่อ และการพิทักษ์สิทธิชุมชน และสิทธิธรรมชาติในทางเป็นมนุษย์มิให้ถูกก้าวล่วงรูด้าจากบุคคลภายนอก จิตสำนึกในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติอาจเกิดขึ้นได้จากเงื่อนไขปัจจัยต่างๆ

5. ชุมชนที่อนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติจะต้องมีผู้นำที่เข้มแข็ง ชุมชนที่อนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติประสบผลสำเร็จล้วนเป็นชุมชนที่ผู้นำเป็นลักษณะเป็นผู้นำทางธรรมชาติ และผู้นำที่เป็นทางการที่มีความเข้มแข็งและภูมิปัญญาสูง ผู้นำนอกจากสามารถควบคุมและรักษากฎระเบียบของชุมชนได้แล้ว ยังสามารถใช้ภูมิปัญญาและจารีตประเพณีท้องถิ่นให้เข้ากับสภาพการณ์ทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม ที่เปลี่ยนไป

6. ชุมชนที่อนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติจะต้องมีการจัดตั้งองค์กรประชาชน ชุมชนที่สามารถอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติไว้ได้ เป็นชุมชนที่มีองค์กรชาวบ้านในรูปแบบใดรูปแบบหนึ่งทำหน้าที่เป็นตัวแทนของชาวบ้านหรือกลุ่มผู้ใช้และดูแลรักษา เช่น กลุ่มเหมืองฝาย กลุ่มอนุรักษ์ป่า คณะกรรมการหมู่บ้าน สภาตำบล ปัจจุบันเปลี่ยนองค์กรบริหารส่วนตำบล เป็นต้น อาจเป็นองค์กรตามประเพณี หรือเป็นองค์กรทางการที่รัฐจัดตั้งขึ้น แต่องค์กรเหล่านี้จะต้องทำหน้าที่รับผิดชอบในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติอย่างเหมาะสมและเป็นธรรม องค์กรชาวบ้านในแต่ละชุมชนยังเป็นส่วนหนึ่งของเครือข่ายการใช้ทรัพยากรระหว่างชุมชนต่างๆ ที่อยู่ในละแวกเดียวกัน เช่น เครือข่ายชุมชนในกลุ่มเดียวกัน หรือเครือข่ายชุมชนที่ใช้ผืนป่าเดียวกัน เป็นต้น

7. ชุมชนที่อนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติจะต้องมีจารีตการอนุรักษ์ทรัพยากรที่ถือว่าทรัพยากรเป็นสิทธิ และทรัพย์สินร่วมของชุมชน จารีตของการอนุรักษ์ ถือว่าทรัพยากรธรรมชาติทั้งหมด เป็นทรัพยากรร่วมของชุมชน และชุมชนมีสิทธิในการดูแลอนุรักษ์และออกกฎเกณฑ์เพื่อควบคุมการใช้ประโยชน์

8. ชุมชนที่สามารถรักษาและอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติไว้ได้จะต้องมีระบบการอนุรักษ์ทรัพยากรอย่างยั่งยืนและเป็นธรรม สามารถแบ่งเป็นประเด็นใหญ่ๆ ได้ 3 ประเด็น คือ หลักการอนุรักษ์ วิธีการอนุรักษ์ และรูปแบบการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ

หลักการอนุรักษ์ ระบบการอนุรักษ์ทรัพยากรของชุมชนวางอยู่บนหลักการพื้นฐาน 4 ประการคือ ประการแรก การยอมรับสิทธิจารีตประเพณีและสิทธิในการอนุรักษ์ทรัพยากร ประการที่สอง การคำนึงถึงผลประโยชน์ร่วมกันของสมาชิกและความเป็นธรรมของสังคม ประการที่สาม

ความยั่งยืนของระบบการผลิตและความสมดุลของระบบนิเวศและประการที่สี่ การมีส่วนร่วมของสมาชิกทั้งหมดของชุมชน

วิธีการอนุรักษ์ วิธีการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ จำแนกได้ 3 ลักษณะ คือ ประการแรก มีการจำแนกประเภทของทรัพยากรธรรมชาติออกเป็นประเภทต่างๆ เช่น ป่าอนุรักษ์ หรือป่าต้นน้ำ ป่าพิธีกรรม หรือป่าใช้สอย ฯลฯ และทำการกำหนดขอบเขตของป่าชุมชนรวมทั้งขอบเขตของป่าประเภทต่างๆ อย่างชัดเจน ประการที่สอง มีการร่างกฎเกณฑ์และแนวทางในการใช้ประโยชน์ให้สมาชิกชุมชนทราบไม่ว่าจะเป็นลายลักษณ์อักษร หรือไม่ก็ตาม เพื่อให้สมาชิกทุกคนได้ใช้ทรัพยากรร่วมกันอย่างยั่งยืน ตลอดจนมีบทลงโทษสำหรับการฝ่าฝืนกฎระเบียบของชุมชน ประการที่สาม มีการประชุมปรึกษาหารือระหว่างสมาชิกของชุมชนเป็นครั้งคราว เพื่อปรับปรุงกฎเกณฑ์กติกา ของชุมชนและมีการจัดตั้ง “องค์กร” เพื่อทำหน้าที่ในการดูแลตรวจตราและควบคุมการใช้ประโยชน์จากทรัพยากร

รูปแบบการอนุรักษ์ การอนุรักษ์ทรัพยากรของชุมชนอาจมีรูปแบบที่แตกต่างหลากหลายออกไปตามเงื่อนไขทางกายภาพ และสถานการณ์ทางเศรษฐกิจ สังคมและการเมือง เราอาจแบ่งรูปแบบการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ออกได้เป็น 3 ลักษณะ คือ

1. รูปแบบการอนุรักษ์ตามจารีตประเพณี ชุมชนมีการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติตามจารีตประเพณี หมายถึง การนำอุดมการณ์ ความเชื่อ และวิถีคิดตามประเพณีมาใช้เป็นแนวทางการกำหนดกฎเกณฑ์ที่ใช้ในการอนุรักษ์ทรัพยากรและที่ดินของหมู่บ้านเช่น ความเชื่อเรื่องผี การยึดมั่นในวิถีคิด ว่าด้วยสิทธิชุมชน สิทธิตามธรรมชาติ เป็นต้น มีการประกอบพิธีกรรม และการผลิตซ้ำอุดมการณ์ที่ผสมผสานไปกับวิถีชีวิต ระบบการผลิตและการใช้ประโยชน์จากป่าอย่างยั่งยืน

2. รูปแบบการอนุรักษ์แบบประยุกต์ บางพื้นที่ชุมชนไม่ได้รับการยอมรับในเรื่องจารีตประเพณี ชาวบ้านอาจนำเอารูปแบบและวิธีการอนุรักษ์มาประยุกต์ใช้ร่วมกับ การอนุรักษ์จารีตประเพณี เช่น นิมนต์พระสงฆ์ มาทำพิธีบวชต้นไม้ เพื่อกระตุ้นจิตสำนึกในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ และเพื่อป้องกันการลักลอบตัดไม้ทำลายป่า ฯลฯ ในบางพื้นที่อาจนำเอารูปแบบทางการมาประยุกต์ใช้ เช่น มีการยึดรูปแบบการปรึกษาหารือร่างกฎระเบียบข้อบังคับในการใช้ทรัพยากรจากแหล่งน้ำโดยให้องค์กรทางการ เช่น คณะกรรมการหมู่บ้าน องค์กร บริหารส่วนตำบล ให้การรับรอง เป็นต้น

3. รูปแบบการอนุรักษ์ที่เป็นขบวนการต่อรอง ทางการเมืองในบริบท ของการแย่งชิงทรัพยากร โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ระหว่างชุมชนกับรัฐ และนายทุน บางครั้งรูปแบบการประยุกต์ทรัพยากรถูกปรับเปลี่ยนให้กลายเป็น ขบวนการต่อสู้ เพื่อพิทักษ์สิทธิของชุมชนและต่อต้านนโยบายรัฐ เช่นการต่อสู้กับสัมปทานไม้ การปลูกสร้างสวนป่า และโครงการจัดสรรที่ดินทำกินแก่

เกษตรกร โดยมีการจัดกิจกรรมรวมกลุ่มเพื่อสร้างแผนงานในการจัดการทรัพยากรของชุมชนโดยชุมชนเอง เพื่อสร้างอำนาจต่อรองทางการเมือง

5.4 วัฒนธรรมของชุมชน

วัฒนธรรมของชุมชนถือว่าเป็นพื้นฐานที่มีอิทธิพลต่อจิตใจและการดำรงชีวิตของคนในชุมชน ซึ่งทำให้คนในชุมชนอยู่ร่วมกันอย่างมีกฎ มีระเบียบตามวิถีธรรมชาติโดยผ่านกระบวนการเรียนรู้จากตัวเองและสภาพแวดล้อม ขณะเดียวกันมีผลต่อสิ่งที่จะยอมรับแนวทางการพัฒนาที่เกิดขึ้น เพื่อให้คนในชุมชนสามารถปรับตัวได้ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงดังนั้น วัฒนธรรมชุมชนจึงสะท้อนให้เห็นทั้งในประเพณี พิธีกรรมแบบดั้งเดิมและการทำมาหากิน การใช้ภาษา การแต่งกาย เป็นต้น โดยมีผลต่อการอาศัยอยู่ร่วมกันในชุมชนทั้งในด้านความสงสารกัน เห็นอกเห็นใจกัน การช่วยเหลือกันและกันและการมีจิตสำนึกถึงบาปบุญคุณโทษร่วมกัน ดังนั้นจึงเห็นได้จากการกล่าวของนักวิชาการและนักพัฒนาดังนี้

กาญจนา แก้วเทพ (2538:17) กล่าวว่า วัฒนธรรมของชุมชนเป็นเครื่องมือชนิดหนึ่งในการพัฒนา เพราะการยึดถือวัฒนธรรมเป็นสิ่งที่ทำให้ชุมชนเป็นตัวของตัวเองมีเอกลักษณ์เป็นพลังสร้างสรรค์ในการร่วมมือร่วมแรงใจกัน ซึ่งต่างจากการพัฒนาที่เน้นความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจซึ่งเป็นการทำลายวัฒนธรรม ประเพณีดั้งเดิมของชุมชนโดยไม่รู้ตัว และวัฒนธรรมชุมชนจึงถือเป็นศักยภาพของชุมชน ที่จะอาศัยความเชื่อมั่นตนเอง ในการอยู่ร่วมกันในการแก้ไขปัญหาต่าง ๆ โดยอาศัยความร่วมมือช่วยเหลือกันระหว่างสมาชิกและจากบุคคลภายนอกบ้าง

ดังนั้นวัฒนธรรมของชุมชนจึงเป็นวัฒนธรรมที่มีอยู่ภายในชุมชนและภายนอกชุมชน เมื่อเกิดการพบปะและเปลี่ยนกันระหว่างชุมชน ก็จะทำให้เกิดการเรียนรู้ เคารพซึ่งกันและกัน เอื้ออาทรต่อกันและเป็นการเสริมสร้างสัมพันธไมตรีให้แน่นแฟ้นยิ่งขึ้น

หลักสำคัญของวัฒนธรรมชุมชน จึงเป็นกิจกรรมกลุ่มที่คนทุกรุ่นต้องพยายามสร้างรอยต่อของส่วนผสมผสานระหว่าง 2 วัฒนธรรม คือ วัฒนธรรมตะวันตกกับวัฒนธรรมตะวันออก โดยมีผู้นำชุมชนคอยแนะนำให้ตลอดทุกรุ่น นั่นคือต้องมี ผู้เฒ่าผู้แก่ ผู้ใหญ่หนูน เด็กถึงทำตาม

มาริสสา โกเศษะโยธิน (2543 : 103) ได้กล่าวถึงลักษณะของวัฒนธรรมชุมชนไว้ดังนี้

1. วัฒนธรรมเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับการดำเนินชีวิตในสังคมมนุษย์ เพราะวัฒนธรรมให้แบบแผน วิธีการและกฎเกณฑ์ของคนที่จะต้องถือปฏิบัติร่วมกัน เช่น ภาษาการกินอยู่ การแต่งตัว
2. วัฒนธรรมมีลักษณะการเรียนรู้
3. วัฒนธรรมเป็นมรดกทางสังคม โดยจะเป็นลักษณะการถ่ายทอด เรียนรู้สืบต่อกัน เช่น ปู่สอนพ่อ พ่อสอนลูก ลูกสอนหลาน เป็นต้น

4. วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่เปลี่ยนแปลงได้เสมอ เพราะเป็นสิ่งที่มนุษย์ปรับปรุงหรือสร้างขึ้น เพื่อตอบสนองความต้องการที่เพิ่มขึ้น

ไพโรจน์ ภัทรนรากุล (2545 : 4) ได้กล่าวถึง คุณลักษณะของวัฒนธรรมไทย คือ การรักความอิสระ และความมีน้ำใจ คนไทยชอบทำอะไรตามใจ ไม่ชอบการบังคับกดขี่ ไม่ชอบการใช้อำนาจ ขณะเดียวกันก็มีน้ำใจช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์ คือ เป็นพี่เป็นน้อง แบ่งกันอยู่แบ่งกันกิน และอยู่ร่วมกันเป็นชุมชนขนาดเล็กที่เรียกว่า บ้าน เป็นต้น

ผู้วิจัยจึงสรุปได้ว่าลักษณะของวัฒนธรรมชุมชนนั้น ต้องเป็นพฤติกรรมของคนในชุมชนที่ได้เรียนรู้ร่วมกันมา และสามารถถ่ายทอดสิ่งที่ได้เรียนรู้จากประสบการณ์จากรุ่นหนึ่งไปสู่รุ่นหนึ่งได้ ทั้งในลักษณะของความเชื่อ ประเพณี พิธีกรรม ภาษา การทำมาหากิน ที่เป็นสิ่งที่ทำให้ชุมชนสามารถปฏิบัติต่อกันได้เป็นแบบอย่างเดียวกัน ซึ่งจะนำไปสู่การสร้างความกลมเกลียว ความผูกพันกันในชุมชนให้มีความเข้มแข็งมากยิ่งขึ้น กล่าวคือ ลักษณะของวัฒนธรรม คือสิ่งที่เกิดขึ้นจากการเรียนรู้จากชุมชนตั้งแต่เข้ามาอาศัยอยู่ในชุมชน โดยสามารถถ่ายทอดไปสู่รุ่นหลานให้มีการคงอยู่กับชุมชนได้ การถ่ายทอดนั้นจะแสดงออกในด้านความเชื่อ ประเพณี พฤติกรรม การทำมาหากิน ภาษา โดยมีการเข้าไปร่วมกันในกิจกรรมต่างๆ ในชุมชน และสามารถนำสิ่งที่ได้รับจากการเข้าร่วมและเรียนรู้ ไปประยุกต์เปลี่ยนแปลงให้เกิดขึ้นกับชุมชนได้

การศึกษาในเรื่องความเข้มแข็งของชุมชน ต้องมีการศึกษาถึงการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและทรัพยากรทางวัฒนธรรมด้วย เนื่องจากการจัดการดังกล่าว เป็นเงื่อนไขหนึ่งที่ทำให้ชุมชนมีความเข้มแข็ง ดังนั้นการศึกษาแนวคิดการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและทรัพยากรทางวัฒนธรรม ก็เพื่อให้ผู้วิจัยได้ทำความเข้าใจเกี่ยวกับความหมาย หลักการ รูปแบบในการจัดการและอนุรักษ์ เพราะพื้นที่ที่ผู้วิจัยเลือกศึกษา เป็นชุมชนหนึ่งที่มีทรัพยากรธรรมชาติที่สมบูรณ์ และมีวัฒนธรรมหลักของชุมชนที่ยึดถือปฏิบัติร่วมกัน จึงเป็นแนวคิดหนึ่งที่มีความสำคัญในการศึกษา

6. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

แดงอ่อน มั่นใจตน (2545 : บทคัดย่อ) ได้ศึกษาเรื่อง ยุทธศาสตร์การสร้างความเข้มแข็งให้ชุมชน : บทเรียนจากตำบลบางพระ จังหวัดฉะเชิงเทรา ผลการวิจัยพบว่า การสร้างความเข้มแข็งที่ทำให้ตำบลบางพระได้รางวัลชมเชยมาภิบาลดีเด่นมีดังนี้ 1) การสร้างผู้นำที่มีศักยภาพ โดยใช้การศึกษาฐาน อบรมและการปฏิบัติจริง 2) พัฒนากลุ่มหรือองค์กร และพัฒนางาน โดยยึดหลักการเรียนรู้ร่วมกันและยึดหลักธรรมาภิบาล โดยเฉพาะความโปร่งใส ความยุติธรรมและความ เป็นประชาธิปไตย 3) สร้างความสามัคคี ความเอื้ออาทรและเกื้อกูล สร้างสำนึกท้องถิ่นและสำนึก เพื่อส่วนรวมให้เกิดขึ้นในทุกกลุ่ม 4) สร้างการมีส่วนร่วม ในทุกขั้นตอนให้เกิดขึ้นในกลุ่ม

ประชาชน 5) สร้างพฤติกรรมที่เอื้อต่อการพัฒนาให้เป็นวัฒนธรรม 6) สร้าง ใช้ และร่วมมือกับเครือข่ายในการพัฒนาในโอกาสที่เหมาะสม

จรัสศักดิ์ สีใจเจริญ (2543: บทคัดย่อ) ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง การมีส่วนร่วมของประชาชนในการบริหารงานขององค์การบริหารส่วนตำบล : ศึกษาเฉพาะกรณีบ้านโสัง จังหวัดลำพูน โดยศึกษาบทบาทของประชาชนในการมีส่วนร่วมในการบริหารงานขององค์การบริหารส่วนตำบล ในแง่ของกิจกรรม รูปแบบ ระดับ และสาเหตุของการมีส่วนร่วม ผลการศึกษาพบว่า (1) โครงการหรือกิจกรรมที่ประชาชนมีส่วนร่วมมากที่สุด ได้แก่ โครงสร้างพื้นฐาน รองลงมาเป็นการพัฒนาและส่งเสริมอาชีพ และมีส่วนร่วมน้อยที่สุด ได้แก่ ประเภทอื่นๆ โดยจะมีส่วนร่วมในลักษณะแสดงความคิดเห็น ข้อเสนอแนะมากที่สุด รองลงมาเป็นการได้รับประโยชน์จากโครงการหรือกิจกรรม (2) การเข้าไปมีส่วนร่วมจะเข้าไปโดยความสมัครใจมากกว่าถูกผู้อื่นชักชวน ส่วนรูปแบบของการมีส่วนร่วมนั้น จะเข้าร่วมโดยส่วนตัวแทน คือสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล ซึ่งได้รับการเลือกตั้งจากประชาชนในหมู่บ้าน รองลงมาคือการมีส่วนร่วมในฐานะสมาชิกกลุ่มต่างๆ ที่จัดตั้งขึ้นในหมู่บ้าน (3) ประชาชนมีความพึงพอใจต่อการเปิดโอกาสขององค์การบริหารส่วนตำบลให้เข้าไปมีส่วนร่วม มีอยู่ในระดับปานกลางค่อนข้างสูง (4) สาเหตุของการเข้าไปมีส่วนร่วมได้แก่ การมีโอกาสที่จะได้ร่วมรับผิดชอบท้องถิ่นของตนเอง ซึ่งจะช่วยให้ประชาชนมีความเข้มแข็ง และจะทำให้การบริหารงานขององค์การบริหารส่วนตำบลมีประสิทธิภาพ อีกทั้งจะเป็นวิธีหนึ่งในการทำงานขององค์การบริหารส่วนตำบล

สำหรับสาเหตุของการไม่เข้าไปมีส่วนร่วมนั้น เพราะเห็นว่ามีตัวแทนอยู่แล้ว นอกจากนี้คือ ไม่เข้าใจถึงขั้นตอนการดำเนินงาน รวมถึงปัจจัยด้านรายได้ขององค์การบริหารส่วนตำบล ที่มีน้อย ไม่เพียงพอจะทำนุบำรุงท้องถิ่นตามความต้องการของประชาชนได้อย่างทั่วถึง

สมพันธ์ เตชะอธิก ไชยพาน และพัชรา แสงวิเศษ (2541: 61-62) ได้ศึกษาวิจัยเรื่องการสังเคราะห์ความเข้มแข็งของประชาคมตำบล กรณีศึกษา ตำบลหนองแจ้งใหญ่ อำเภอบัวใหญ่ จังหวัดนครราชสีมา สรุปรายงานผลการวิจัยว่า แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 เน้นพัฒนาคน ครอบครัวและความเข้มแข็งของชุมชนเป็นแกนกลางสำคัญ โดยมีรูปแบบประชากรรัฐประชาคมจังหวัด ในลักษณะที่รวบรวมผู้คนทุกส่วนที่เรียกว่า พหุภาคี มาร่วมสร้างสรรค์ชุมชนร่วมกัน ความเข้มแข็งของประชาคมตำบลหนองแจ้งใหญ่มีจุดสำคัญอยู่ที่การมีผู้นำทางการและไม่เป็นทางการ ที่เข้มแข็ง โดยมีกลุ่มกิจกรรมที่ร่วมมือกับองค์การบริหารส่วนตำบลได้อย่างใกล้ชิด มีระบบการบริหารจัดการที่ดี และมีวัฒนธรรม ประเพณี ที่เกาะเกี่ยวกันได้ ทำให้เกิดการระดมเพื่อแก้ปัญหาเฉพาะหน้าได้ แม้ว่าจะยังไม่สามารถแก้ปัญหาเศรษฐกิจ และยาเสพติดได้ แต่ถือว่า

ประชาคมตำบลได้ริเริ่มจัดทำวิสัยทัศน์ ยุทธศาสตร์ และมีแผนการปฏิบัติการที่ครอบคลุมปัญหาทุกด้าน

ข้อเสนอจากผู้ศึกษามีทั้งประเด็นการสร้างผู้นำ และการประสานงานระดับหมู่บ้าน กับพระให้มากขึ้น ประสานงบประมาณจาก อบต. และกองทุน เพื่อการลงทุนทางสังคมในการพัฒนาโครงการพัฒนาแก้ไขปัญหาด้านเศรษฐกิจให้ชุมชน การประชาสัมพันธ์และการสื่อสารอย่างลงลึก และทั่วถึงในระดับหมู่บ้าน การจัดทำแผนปฏิบัติการทุกหมู่บ้าน แบบมีส่วนร่วมของพหุภาคีในชุมชน และการศึกษาตัวชี้วัด ความเข้มแข็งของประชาคมตำบลในระดับหมู่บ้าน

ถ้าแผน จอมเมือง (2540: บทคัดย่อ) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง บทบาทของธุรกิจชุมชนที่มีผลต่อความเข้มแข็งของชุมชนในการจัดการป่าชุมชน กรณีศึกษาตำบลศิลาแลง อำเภอปัว จังหวัดน่าน ผลการศึกษาพบว่า ปัจจัยที่สำคัญที่ทำให้ชุมชนมีความเข้มแข็งในการจัดการป่าชุมชน คือ เศรษฐกิจของชุมชน เมื่อเศรษฐกิจของชุมชนมั่นคงส่งผลให้ชุมชนมีศักยภาพในการแก้ปัญหาของชุมชนได้ โดยมีธุรกิจของชุมชนเป็นปัจจัยที่พัฒนาเศรษฐกิจของชุมชน การที่ชุมชนมีองค์กรที่สามารถดำเนินธุรกิจ และสามารถสร้างผลประโยชน์ให้แก่คนในชุมชนได้ในระยะยาวและยั่งยืน ทำให้คนในชุมชนสามารถดำเนินชีวิตอยู่ในชุมชนได้อย่างเป็นปรกติสุข และสืบทอดวัฒนธรรมชุมชนอันเป็นวิถีชีวิตดั้งเดิมที่เหมาะสมกับคนในท้องถิ่นไปพร้อม ๆ กับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่นไปด้วย

การทำธุรกิจชุมชน เป็นการดำเนินธุรกิจซึ่งมีกิจกรรมการผลิตที่เกี่ยวเนื่องและเหมาะสมต่อวิถีชีวิต สังคม เศรษฐกิจ และระบบนิเวศของชุมชนที่แตกต่างกันออกไปในแต่ละท้องถิ่นและการดำเนินการโดยคนในชุมชน ที่เกิดจากการรวมตัวกันเป็นกลุ่มของชาวบ้านในชุมชนท้องถิ่นให้สมาชิกทุกคนได้มีส่วนร่วมทั้งในการกำหนดทิศทาง และปฏิบัติงานในหน้าที่แตกต่างกันไปในกิจกรรมของธุรกิจชุมชน มีความสอดคล้องกับความต้องการของคนส่วนใหญ่ในชุมชนที่เป็นสมาชิก โดยอยู่บนพื้นฐานของความเป็นจริง มีความเหมาะสมสอดคล้องต่อวิถีชีวิต ภูมิปัญญา สภาพเศรษฐกิจ สังคม และระบบนิเวศของชุมชน

ศิริลักษณ์ บุญเต็ย (2542 : บทคัดย่อ) ศึกษาเรื่อง “ประสิทธิผลของโครงการเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเอง : ศึกษาเฉพาะกรณีตำบลบางฝ้าง อำเภอพระประแดง จังหวัดสมุทรปราการ” ซึ่งมีการดำเนินงานตามโครงการเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเองของกระทรวงมหาดไทย เพียง 8 กิจกรรม กิจกรรมที่ไม่ได้มีการดำเนินงานคือ การจัดทำผังเครือข่ายองค์กรชุมชน ผลการศึกษา พบว่า (1)โครงการเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเองมีผลทำให้ตำบลบางฝ้าง มีการพัฒนาทางการเกษตรแบบผสมผสานและการพัฒนาบทบาทสตรีมากขึ้น (2)โครงการเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเองไม่มีผลให้ประชาชนในตำบลบางฝ้างมีส่วนร่วมในการออมทรัพย์และอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและ

สิ่งแวดล้อมมากขึ้น (3) โครงการเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเองมีผลให้ประชาชนในตำบลบางฝั่งเข้าเป็นสมาชิกกลุ่มเกษตรผสมผสาน กลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมและกลุ่มพัฒนาสตรีจำนวนน้อยมาก ไม่ถึงร้อยละ 3 ตลอดจนมีผลให้ประชาชนที่ว่างงานเข้าร่วมเป็นสมาชิกไม่ถึงร้อยละ 40 ของผู้ว่างงาน โดยเฉพาะอย่างยิ่งกลุ่มเกษตรผสมผสาน และกลุ่มพัฒนาสตรีมีผู้ว่างงานเข้าเป็นสมาชิกไม่ถึงร้อยละ 10

มาริสา โกเศษโยธิน (2543 : บทคัดย่อ) ศึกษาเรื่อง “การศึกษาภูมิปัญญาพื้นบ้าน ในการพึ่งตนเองของชุมชนเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนของประชาชนบริเวณชายแดนไทยกัมพูชาด้านตะวันออก ศึกษากรณีกลุ่มสังฆะธรรมทรัพย์ วัดไผ่ล้อม อำเภอเมือง จังหวัดตราด” ผลการศึกษาพบว่า การก่อตั้งกลุ่มสังฆะธรรมทรัพย์จังหวัดตราด เป็นกลุ่มที่มีความมั่นคงและสามารถพึ่งตนเองได้เกิดจากภูมิปัญญาของพระสุบิน ปณีโต พระอาจารย์แห่งวัดไผ่ล้อม จังหวัดตราด ที่ได้ตระหนักในปัญหาความอ่อนแอทางเศรษฐกิจ ความล่มสลายของสังคมชาวบ้าน และเห็นเป็นภาระที่จะต้องช่วยเหลือสังคมจากจุดอ่อนเพื่อให้สังคมใหญ่อยู่รอด ภูมิปัญญาที่ใช้เกิดจากประสบการณ์ที่ได้รับระหว่างชุดคัมภีร์เพื่อหาแก่นธรรมนานนับสิบปี การแลกเปลี่ยนแนวคิดและประสบการณ์กับบุคคลที่มีอุดมการณ์ความมุ่งมั่นในการช่วยเหลือชุมชน และส่วนสำคัญที่ทำให้เกิดความสำเร็จในการตั้งกลุ่มสังฆะธรรมทรัพย์ในจังหวัดตราด คือ การสนับสนุนจากเจ้าอาวาสและพระผู้ใหญ่แห่งวัดไผ่ล้อม จังหวัดตราด ความเข้มแข็งของกลุ่มสังฆะธรรมทรัพย์เกิดจาก การยึดมั่นในแนวทางที่พระสุบิน ปณีโต ใช้เทศนาอบรม คือ ความมีสังฆะและการรักษาสังฆะของสมาชิก การมีคุณธรรมช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกัน ความเสียสละและเข้าใจในหน้าที่ความสำเร็จของกลุ่มสังฆะธรรมทรัพย์ ทำให้เกิดความเอื้ออาทรซึ่งกันและกัน ทุกคนมีความรู้สึกเป็นเจ้าของกลุ่มสังฆะธรรมทรัพย์ร่วมกัน

บทที่ 3

วิธีดำเนินการศึกษา

ในการศึกษาวิจัยเรื่อง การสร้างความเข้มแข็งของชุมชนแบบมีส่วนร่วม กรณีศึกษาบ้านเกาะพิทักษ์ ตำบลบางน้ำจืด อำเภอหลังสวน จังหวัดชุมพร มีวิธีดำเนินการศึกษา ดังนี้

1. รูปแบบการศึกษา

การศึกษานี้เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพ เป็นการเก็บข้อมูลภาคสนาม และเก็บข้อมูลจากเอกสารเป็นส่วนประกอบ เพื่อให้ได้ข้อมูลที่เป็นองค์รวม (Holistic) และเชื่อถือได้ (Reliability) ในการเก็บข้อมูลภาคสนาม ผู้ศึกษาใช้วิธีการสังเกตพฤติกรรมของชาวบ้าน การสังเกตแบบมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆของชาวบ้าน การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม และการสัมภาษณ์ โดยใช้แนวคำถามที่เกี่ยวข้องกับการสร้างการมีส่วนร่วม ทักษะของคนในชุมชน การเข้าร่วมกิจกรรม สัมภาษณ์ผู้นำชุมชน ผู้นำกลุ่มอาชีพ และชาวบ้านบนเกาะพิทักษ์ หลังจากเก็บรวบรวมข้อมูลได้จึงนำข้อมูลมาจัดหมวดหมู่ เพื่อนำมาวิเคราะห์ และดำเนินการศึกษาเป็นลำดับต่อไป

2. การเลือกพื้นที่ศึกษา

การศึกษานี้ได้เลือกพื้นที่ บ้านเกาะพิทักษ์ ตำบลบางน้ำจืด อำเภอหลังสวน จังหวัดชุมพร ซึ่งเป็นชุมชนที่มีความเข้มแข็ง เห็นได้จากการประสบความสำเร็จของชุมชนในการจัดทำโครงการต่างๆ เช่น กลุ่มแม่บ้านแปรรูปสัตว์น้ำ กลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากรสัตว์น้ำ กลุ่มยุวชนบ้านเกาะพิทักษ์ โดยบางโครงการได้รับรางวัลระดับประเทศ ได้แก่ รางวัลหมู่บ้านท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ รางวัลหมู่บ้านปลอดยาเสพติด และชาวบ้านมีส่วนร่วม ให้ความร่วมมือเป็นอย่างดี จึงทำให้ผู้ศึกษาเกิดความสนใจ ว่าเหตุใดชุมชนเกาะพิทักษ์จึงสามารถดำเนินโครงการต่างๆ ได้ประสบความสำเร็จ ได้รับรางวัล และสนใจรูปแบบกระบวนการ ปัจจัยในการสร้างความเข้มแข็งของชุมชนแบบมีส่วนร่วม เนื่องจากเป็นชุมชนที่มีความเด่นชัดในเรื่องของการมีส่วนร่วมของชุมชน

3. บุคคลหลักในการสัมภาษณ์

บุคคลหลักในการสัมภาษณ์และเก็บรวบรวมข้อมูลในครั้งนี้ เป็นชาวบ้านที่อาศัยอยู่ในเกาะพิทักษ์ ตำบลบางน้ำจืด อำเภอหลังสวน จังหวัดชุมพร โดยไม่จำกัดเพศ อายุ และการศึกษา ที่สามารถถ่ายทอดประสบการณ์ในการมีส่วนร่วมในชุมชน รวมถึงกระบวนการในการจัดการภายในชุมชน บนพื้นฐานของความเป็นจริง เพื่อเป็นประโยชน์ในการได้รับข้อมูล ตามจุดประสงค์

กลุ่มตัวอย่างในการเก็บข้อมูลภาคสนาม ผู้วิจัยเลือกใช้การเก็บข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่างแบบผสมผสานระหว่างการเก็บข้อมูลแบบ สโนว์บอลล์ (Snow Ball Sampling) และการเลือกตัวอย่างแบบหลายกลุ่มหลายมิติ (Dimensional Sampling) ดังนี้

3.1 การเลือกตัวอย่างแบบสโนว์บอลล์ (Snow Ball Sampling) ด้วยการเลือกสัมภาษณ์ ผู้รู้ หรือผู้ให้ข่าว (Key Informants) ในเกาะพิทักษ์ ได้แก่ ผู้ใหญ่บ้าน กรรมการชุมชน ประธานโครงการ ผู้ที่มีบทบาทสำคัญเกี่ยวข้องในการบริหารจัดการ การตัดสินใจเช่น ประธานกลุ่มโฮมสเตย์ ที่ปรึกษากลุ่มตลาดกลางสัตว์น้ำ เป็นต้น โดยการเก็บข้อมูลแบบ สโนว์บอลล์ จะเลือกสัมภาษณ์ผู้ที่มีบทบาทและกลุ่มผู้นำของชุมชนที่สามารถให้รายละเอียดและข้อมูลเกี่ยวข้องกับกระบวนการการสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนแบบมีส่วนร่วม โดยผู้ให้สัมภาษณ์จะแนะนำผู้รู้ท่านอื่นๆ ให้ผู้สัมภาษณ์ไปสัมภาษณ์ต่อไปเรื่อยๆ

3.2 การเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบกลุ่มหลายมิติ (Dimensional Sampling) ด้วยการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลกลุ่มต่างๆ ภายในชุมชน ได้แก่ ชาวบ้านที่อยู่ในวัยทำงาน ชาวบ้านในช่วงวัยรุ่น กลุ่มผู้สูงอายุ เพื่อชี้ให้เห็นสภาพการมีส่วนร่วมภายในชุมชน การสัมภาษณ์แบบกลุ่มหลายมิติคือการสัมภาษณ์ชาวบ้านในพื้นที่เป้าหมายทุกกลุ่มคน ไม่เจาะจงกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง เพื่อให้ข้อมูลมีความเป็นจริงและถูกต้องที่สุด

4. การเข้าถึงข้อมูล

เนื่องจากผู้วิจัยเป็นคนนอกพื้นที่ ในการเข้าไปศึกษา และเก็บข้อมูล ได้ทำการติดต่อผู้ใหญ่บ้านก่อน แจ้งกำหนดวันเข้าไปในพื้นที่ ผู้ใหญ่บ้านตอบรับ เมื่อเดินทางไปจึงได้รับการดูแลอำนวยความสะดวกในการเก็บข้อมูลโดยผู้ใหญ่บ้าน ชุมชนได้ต้อนรับนักท่องเที่ยวจากภายนอกอยู่เสมอ อีกทั้งเป็นชุมชนที่มีบุคคล หรือหน่วยงานต่างๆ เข้ามาศึกษาดูงานอยู่เป็นประจำ ผู้วิจัยจึงสามารถสื่อสารกับคนในชุมชนได้โดยง่าย เพราะคนในชุมชนเข้าใจและสามารถพูดภาษากลางได้

5. การรวบรวมข้อมูล

5.1 การศึกษาเอกสาร (Document Study)

ในการศึกษาเรื่องกระบวนการสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนแบบมีส่วนร่วมในเบื้องต้นจะเป็นการศึกษาข้อมูลพื้นฐานของชุมชน ประวัติความเป็นมา วิถีชีวิต ความเป็นอยู่ และข้อมูลการประกอบอาชีพของกลุ่มเป้าหมาย เพื่อเป็นข้อมูลพื้นฐานสำหรับการศึกษา และเตรียมความพร้อมก่อนเข้าพบกลุ่มเป้าหมายในการลงภาคสนาม โดยศึกษาจากเอกสารของชุมชน และศึกษาทฤษฎี แนวคิด จากหนังสือ บทความ งานวิจัยต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วม ประชาสังคม และการสร้างความเข้มแข็งของชุมชน เพื่อใช้ประกอบ และเป็นแนวทางในการศึกษา

4.2 การเก็บข้อมูลภาคสนาม (Field Work) มีรายละเอียดดังนี้

4.2.1 การเตรียมพื้นที่ โดยการเข้าไปแนะนำตัวกับกลุ่มเป้าหมายและคนในชุมชน เพื่อให้กลุ่มเป้าหมายทราบถึงวัตถุประสงค์ในการศึกษาครั้งนี้ และเพื่อรักษาสัมพันธภาพอันดี ระหว่างผู้ศึกษา กับกลุ่มเป้าหมาย ผู้วิจัยได้เข้าไปแนะนำตัวกับผู้ใหญ่บ้าน เนื่องจากเป็นบุคคลหลักที่ทราบข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับชุมชน ข้อมูลโครงการต่างๆ ที่ต้องอาศัยการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน จากนั้นผู้ใหญ่บ้านแนะนำ ผู้นำกลุ่มองค์กรต่างๆ ให้รู้จักกับผู้วิจัย ทำให้การเก็บข้อมูลสำเร็จลุล่วงไปด้วยดี

4.2.2 เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษา ประกอบด้วย

1. หนังสือ เอกสารต่างๆ บทความและงานวิจัยต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการสร้างความเข้มแข็งแบบมีส่วนร่วม
2. การเข้าไปศึกษาร่วมกิจกรรมต่างๆ เมื่อมีโอกาส และเก็บข้อมูลด้วยตนเอง
3. กล้องถ่ายภาพ เพื่อบันทึกภาพ กิจกรรมต่างๆ
4. เครื่องบันทึกเสียง
5. สมุดบันทึกภาคสนาม
6. แนวคำถาม คำสัมภาษณ์ที่ได้เตรียมไว้เกี่ยวกับ ผู้นำชุมชน การมีส่วนร่วมในโครงการต่างๆ วิธีการในการชักจูงของผู้นำ ปัจจัยการเข้าร่วมในกิจกรรมต่างๆ ของชาวบ้าน กระบวนการในการดำเนินงานของชุมชน การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม รวมถึงผลทางพฤติกรรมในการเข้าร่วมและปฏิบัติตามกิจกรรมของชุมชน ซึ่งมีการกำหนดประเด็นต่างๆ ที่ต้องการศึกษาไว้ล่วงหน้าร่วมกับคำถามปลายเปิดเพื่อให้ได้ข้อมูลที่เปิดกว้างอย่างเต็มที่

4.2.3 วิธีการเก็บข้อมูล ใช้วิธีการต่างๆ ดังนี้

การสังเกต (Observation)

1. การสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participant Observation) โดยผู้ศึกษาเข้าไปร่วมในกิจกรรมต่างๆ ของชุมชน เช่น การประชุมชาวบ้านประจำเดือน การประชุมผู้นำกลุ่มต่างๆ การร่วมทำกิจกรรมตามโครงการอนุรักษ์ ปูม้่า และหอยมือเสือ เป็นต้น เพื่อการตั้งข้อสังเกตและเก็บรวบรวมข้อมูล

2. การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม (Non-Participant Observation) คือ การสำรวจในเชิงสภาพทั่วไปของพื้นที่ชุมชน วิธีการดำเนินชีวิตของชุมชน พฤติกรรมการมีส่วนร่วมของชาวบ้าน การแสดงบทบาทหน้าที่ของผู้นำชุมชน รวมถึงการแสดงออกทางพฤติกรรมตามทัศนคติของชาวบ้าน

การสัมภาษณ์ (Interview)

การสัมภาษณ์เป็นการเข้าพบกลุ่มเป้าหมายอย่างใกล้ชิด และสัมภาษณ์ชาวบ้านทั้งหญิงและชาย ในประเด็นเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมต่อชุมชน โดยการสัมภาษณ์แบบเป็นทางการ (Structural Interview) ใช้แนวคำถามที่กำหนดขึ้นในเรื่องกระบวนการสร้างความเข้มแข็งของชุมชนแบบมีส่วนร่วมได้แก่ บทบาทของชาวบ้านในกิจกรรมที่เกิดขึ้นของชุมชน ปัจจัยที่มีผลต่อการเข้าร่วมในกิจกรรมต่างๆ ผลของการเข้าร่วมในกิจกรรมนั้นๆ บทบาทของผู้นำชุมชน การบริหารจัดการของประธานกลุ่ม โครงการต่างๆ และการสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ (Non-Structural Interview) เป็นการสนทนากับชาวบ้านเพื่อให้ได้ข้อมูลทั่วไปของชุมชน และข้อมูลอื่นๆ ที่เป็นประโยชน์นำไปสู่ผู้บอกข้อมูลหลัก (Key Informant) และข้อมูลอื่นในเรื่องของการมีส่วนร่วมต่อชุมชน เพื่อจะได้เป็นข้อมูลประกอบในการสัมภาษณ์ต่อไป

การบันทึกข้อมูล

โดยการจัดบันทึกลงในสมุดและบันทึกเสียงในเครื่องบันทึกเสียง ขณะสังเกต และสัมภาษณ์ การเข้าร่วมกิจกรรมและพูดคุยกับกลุ่มเป้าหมายในการศึกษา รวมทั้งเก็บภาพสำคัญที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมการดำเนินงานต่างๆ ของชุมชน ภาพการแสดงออกทางพฤติกรรมในการมีส่วนร่วมของชาวบ้าน รวบรวมและจัดระบบข้อมูลให้เป็นระเบียบ หากยังมีความไม่ชัดเจนหรือมีความบกพร่องจะดำเนินการเข้าไปศึกษาในพื้นที่

6. การตรวจสอบความน่าเชื่อถือของข้อมูล

ในการดำเนินการศึกษาเพื่อให้ได้ข้อมูลที่มีความน่าเชื่อถือ มีความถูกต้องแม่นยำและทุกขั้นตอนในการศึกษามีความสมบูรณ์ ผู้ศึกษาได้ปฏิบัติตามขั้นตอน ดังนี้

1. ก่อนเก็บรวบรวมข้อมูล มีการสร้างความสัมพันธ์กับกลุ่มเป้าหมายเพื่อให้เกิดความคุ้นเคย โดยแนะนำตัวและบอกวัตถุประสงค์ในการศึกษาครั้งนี้ ซึ่งกลุ่มเป้าหมายให้ความไว้วางใจต่อผู้ศึกษาและให้ข้อมูลอย่างละเอียด มีเนื้อหาคบถ้วน และมีความน่าเชื่อถือสำหรับการศึกษารุ่นนี้

2. ในการเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนาม ผู้ศึกษาจัดบันทึกข้อมูลภาคสนาม หรือมีการบันทึกเสียงทุกครั้ง

3. การแปลความข้อมูล และการเรียบเรียง ผู้ศึกษาใช้ข้อมูลที่ได้จากการบันทึกเทปขณะสัมภาษณ์ โดยนำมาถอดออกเป็นบทสนทนา และลำดับเนื้อหาที่ได้จากการสัมภาษณ์ ร่วมกับการสังเกตขณะสัมภาษณ์แล้วนำมาวิเคราะห์หาประเด็นหลักและสรุปรวม

7. การวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้ศึกษาจะนำข้อมูลที่ได้จากการศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และการศึกษาภาคสนาม มาวิเคราะห์ข้อมูลตามวัตถุประสงค์ โดยใช้การวิจัยเชิงคุณภาพนำเสนอข้อมูลที่ได้จากการศึกษาในรูปแบบการพรรณนาวิเคราะห์ (Analysis Description)

บทที่ 4

ผลการศึกษา

การศึกษา เรื่อง การสร้างความเข้มแข็ง โดยชุมชนมีส่วนร่วม ผู้วิจัยได้เข้าถึงบ้านเกาะพิทักษ์ ตำบลบางน้ำจืด อำเภอหลังสวน จังหวัดชุมพร เพื่อเก็บข้อมูลโดยใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ สัมภาษณ์คนในชุมชนซึ่งประกอบด้วย ความคิด ความเชื่อทัศนคติ และประสบการณ์การดำเนินชีวิต ประสบการณ์การมีส่วนร่วมในชุมชน เรียนรู้วิถีชีวิตของชุมชนผ่านการสังเกต การเข้าร่วมกิจกรรม และศึกษาการสร้างความเข้มแข็งของชุมชน ผลการศึกษามีดังนี้

1. ปัจจัยที่ส่งเสริมการสร้างความเข้มแข็งโดยชุมชนมีส่วนร่วม
2. การสร้างความเข้มแข็งโดยชุมชนมีส่วนร่วม
3. กระบวนการสร้างความเข้มแข็งโดยชุมชนมีส่วนร่วม

1. ปัจจัยที่ส่งเสริมการสร้างความเข้มแข็งโดยชุมชนมีส่วนร่วม

การศึกษาบ้านเกาะพิทักษ์ เรื่องการสร้างความเข้มแข็งโดยชุมชนมีส่วนร่วม ผู้วิจัยสามารถนำเสนอประเด็นที่ค้นพบ ในเรื่องปัจจัยส่งเสริมการสร้างความเข้มแข็งโดยชุมชนมีส่วนร่วม ได้ดังนี้

1.1 ผู้นำของชุมชน

บ้านเกาะพิทักษ์อาศัยอยู่ร่วมกัน ด้วยระบบความสัมพันธ์แบบเครือญาติ ทุกครัวเรือนมีอาชีพเดียวกันคือการทำประมงแบบพื้นบ้าน ทำให้คนในชุมชนมีความรู้สึกถึงการเป็นชุมชนเดียวกัน ส่งผลให้เกิดการเกื้อกูลกันในการทำงาน ทั้งที่เป็นกิจกรรมส่วนบุคคลและกิจกรรมส่วนรวม ในกิจกรรมส่วนรวมเกิดการรวมตัวเป็นกลุ่มและองค์กรเพื่อการประกอบอาชีพ และการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ได้แก่ กลุ่มโฮมสเตย์ กลุ่มแม่บ้านแปรรูปสัตว์น้ำ กลุ่มธนาคารปู กลุ่มอนุรักษ์สัตว์น้ำ เป็นต้น การรวมกลุ่มดังกล่าว ทำให้เกิดภาวะความเป็นผู้นำของกลุ่ม ตลอดจนของหมู่บ้านขึ้น มีทั้งผู้นำที่เป็นตามธรรมชาติและผู้นำที่เป็นทางการ ผู้นำมีบทบาทสำคัญในการพัฒนาชุมชนให้มีความมั่นคง เข้มแข็ง สามารถแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชนได้โดยคนในชุมชนเอง ทำให้ชุมชนมีการพัฒนาอย่างยั่งยืน สามารถพึ่งตนเองได้

ชุมชนมีผู้นำที่มีศักยภาพ ผู้นำเป็นปัจจัยหลักในกระบวนการสร้างความเข้มแข็ง โดยมีส่วนร่วมของบ้านเกาะพิทักษ์ ผู้นำในที่นี้ได้แก่ ผู้ใหญ่บ้านอำพล ธานีครุฑ ถือว่าเป็นผู้นำที่เป็น

ทางการ โดยได้รับการเลือกตั้งจากคนในบ้านเกาะพิทักษ์ ซึ่งก่อนหน้าที่ผู้ใหญ่อำพลจะได้รับเลือกให้เป็นผู้ใหญ่บ้านนั้นถือได้ว่า ผู้ใหญ่ได้เป็นผู้นำตามธรรมชาติก่อน คือ เมื่อมีการรวมกลุ่มทำกิจกรรมในชุมชน ผู้ใหญ่ซึ่งมีฐานะเป็นสมาชิกของกลุ่มกิจกรรม ก็มักจะมีการนำเสนอความคิดต่อกลุ่มเป็นทางเลือกให้สมาชิกปฏิบัติอยู่เสมอ และคนในชุมชนมักจะปฏิบัติตาม เมื่อเห็นว่าวิธีการดังกล่าวสามารถแก้ไขปัญหาได้ และมีความสำคัญกับชุมชน เช่น การอนุรักษ์ทรัพยากรทางทะเล ผู้ใหญ่อำพลสังเกตเห็นสภาพทรัพยากรธรรมชาติทางทะเลของบ้านเกาะพิทักษ์ที่เปลี่ยนแปลงไป เมื่อครั้งที่ผู้ใหญ่เดินทางไปเรียนต่อที่กรุงเทพมหานคร เดิมสังเกตเห็นได้ถึงความสมบูรณ์ของทะเล คือ เมื่อมองไปที่พื้นน้ำบริเวณบ้าน จะเห็นปลาจำนวนมาก หากต้องการก็สามารถลงไปจับได้เลย แต่เมื่อผู้ใหญ่เรียนจบกลับมาบ้านเกาะพิทักษ์ ซึ่งใช้ระยะเวลาประมาณ 10 ปีสภาพความอุดมสมบูรณ์ของแหล่งน้ำก็เปลี่ยนแปลงไป จึงเกิดแนวความคิดการอนุรักษ์ทรัพยากรทางทะเล ชักชวนคนในชุมชนร่วมกันอนุรักษ์ดูแล แรกๆก็ไม่ประสบความสำเร็จ แต่คนในชุมชนเห็นถึงความมุ่งมั่นในตัวผู้ใหญ่ และการเห็นแบบอย่างในการปฏิบัติอย่างสม่ำเสมอ ทำให้คนในชุมชนเกิดการปฏิบัติร่วมกัน และทุกคนสังเกตเห็นถึงปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน ทั้งสภาพภูมิประเทศในชุมชนที่เปลี่ยนแปลงไป สัตว์น้ำจำนวนลดลง เรือประมงของนายทุน เข้ามาหาปลา ในพื้นที่บริเวณเกาะด้วยวิธีที่ทำลายธรรมชาติ สอดคล้องกับคำกล่าวของผู้ให้ข้อมูลหลักดังนี้

ผู้ใหญ่ เป็นคนมีความมุ่งมั่น ขยัน แก้มักจะมีอะไรมาเล่าให้ฟังในที่ประชุมเสมอตั้งแต่สมัยก่อนเป็นผู้ใหญ่บ้านแล้ว คนในชุมชนส่วนใหญ่ก็เชื่อถือนะ เพราะแกเรียนสูงด้วย และเห็นว่าแกเป็นคนเอาจริง ไม่ใช่พูดอย่างเดียว แรกๆเลยก็ไม่ค่อยสนใจ แต่พอเห็นแกทำนั่นทำนี่ ก็คิดว่าดีกับชุมชนบ้านเราเหมือนกัน มันเป็นอย่างที่แกว่า และมันก็ไม่ได้ลำบากมากมาย ก็ร่วมมือกันทำ (สถาพร หินเตียน 2552)

เห็นถึงความเปลี่ยนแปลงเหมือนกัน ว่าน้ำทะเลมันเปลี่ยนไป ไม่ใช่เหมือนเดิม ปลา หอยอะไรที่เคยสมบูรณ์ แคล้งไปหวั่น ไคบ้านก็จับมาทำกินได้แล้ว ก็เริ่มน้อยลง เวลาออกหาปลา หาปลาหมึก ก็ต้องเดินเรือไปไกลขึ้น ตอนแรกที่ฟังผู้ใหญ่พูด ก็คิดๆอยู่เหมือนกัน ว่าเห็นด้วย แต่คิดว่ามันจะทำได้จริงหรือ แต่ ก็เห็นผู้ใหญ่แกทำมาตั้งแต่ไม่ได้เป็นผู้ใหญ่ เห็นมีความตั้งใจดี ทั่วๆที่หมู่บ้านมันก็ของพวกเราทุกคน เลยให้ความร่วมมือกับแก แล้วก็เชื่อถือในตัวผู้ใหญ่ (อำพร ธาณีกรุฑ 2551)

ผู้ใหญ่อำพล เป็นนักพัฒนา แกมีความรักในบ้านเกิด จะบอกชาวบ้านอยู่เสมอว่าชุมชนเราทำได้ เราต้องลองทำ ทุกอย่างทั้ง กิจกรรมโฮมสเตย์ โครงการอนุรักษ์ต่างๆ ก็เกิดขึ้น เพราะแกเป็นคนคิดริเริ่มส่วนใหญ่ แล้วให้ชาวบ้านเข้าร่วม ชาวบ้านยินดีเข้าร่วม เพราะสิ่งที่ผู้ใหญ่พูด เรามาคิดตามแล้วมัน ก็จริง เช่น แกบอกว่าถ้าเราไม่ช่วยกันอนุรักษ์ดูแลทรัพยากรทะเล เคยทำยังไงก็ทำอยู่อย่างนั้น บางบ้านก็ทิ้งขยะลงทะเล จับสัตว์น้ำโดยไม่มี

การพักช่วง ต่อไปทะเลก็จะยิ่งเมื่อเสื่อมโทรม อาหารจากทะเลก็จะหมดไป ทีนี้เราจะเอาอะไรกิน รุ่นลูกหลานเราจะยิ่งลำบาก (สมพร รัตนราช 2552)

เมื่อได้รับการเลือกตั้งเป็นผู้ใหญ่บ้าน ผู้ใหญ่อำพลจึงมีความตั้งใจที่จะพลิกฟื้นนำสภาพแวดล้อมให้กลับมาอุดมสมบูรณ์เหมือนในอดีต และต้องการสร้างรายได้เพิ่มให้แก่ชาวบ้าน จึงเกิดแนวคิดการจัดตั้งกลุ่มองค์กรขึ้น โดยให้ชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็น วิเคราะห์ถึงจุดเด่น จุดด้อยของชุมชน เกิดเป็นกลุ่มองค์กรขึ้น ชาวบ้านเห็นประโยชน์ของการดำเนินงานในองค์กร ให้ความร่วมมือ ทำให้กลุ่มมีความเข้มแข็ง เพราะผู้ใหญ่บ้านแสดงให้เห็นว่าเมื่อทำแล้วทุกคนได้รับผลประโยชน์ ผู้ใหญ่อำพล เป็นแบบอย่างของคนในชุมชน เรื่องการเรียนรู้ เริ่มจากตนเองมีโอกาสไปศึกษา ดูงาน จากชุมชนหลาย ๆ แห่งทำให้ได้ประสบการณ์ เห็นข้อดี ข้อเสียที่สามารถนำมาปรับใช้กับเกาะพิทักษ์ได้ ต่อมา จึงพากลุ่มกิจกรรมต่าง ๆ ออกไปศึกษา ดูงาน ทั้งชุมชนที่ประสบความสำเร็จและชุมชนที่ล้มเหลว เพื่อให้เกิดการ บูรณาการ ทำให้ชาวบ้านเกิดการเรียนรู้ ผู้ใหญ่อำพล มีความมุ่งมั่น สูความสำเร็จ กิจกรรมหรือโครงการต่าง ๆ ที่เริ่มต้นพบกับ ปัญหา อุปสรรค ในช่วงแรกชาวบ้านส่วนใหญ่ยังไม่เข้าใจ ผู้ใหญ่ไม่ย่อท้อ พยายามทำให้ดีที่สุด เมื่อประสบความสำเร็จ ชาวบ้านส่วนใหญ่เกิดความเข้าใจ และปฏิบัติตามแนวทางที่ผู้ใหญ่อำพล แนะนำ เมื่อผู้ใหญ่ได้รับนโยบายหรือแนวทางปฏิบัติจากทางการเขาได้นำมาหาแนวทางปฏิบัติในชุมชน ร่วมกับชาวบ้าน โดยจัดตั้งศูนย์การเรียนรู้ของชุมชน จัดการประชุมทุกเดือน เมื่อมีปัญหาเกิดขึ้นในชุมชน จะใช้การประชุมนี้ ปรึกษากับชาวบ้านหาแนวทางแก้ไข ทำให้ชาวบ้านเกิดการมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ มีความรู้สึกเป็นเจ้าของ ชุมชน รักและหวงแหนชุมชน เพราะต้องร่วมกันรับผิดชอบดูแล และแก้ไขปัญหา ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น รวมถึงรับผลประโยชน์ร่วมกัน สอดคล้องกับคำกล่าวของผู้ให้ข้อมูลหลักดังนี้

ผู้ใหญ่พาไปดูงานที่หมู่บ้านต่างๆ เช่น พาไปดูกลุ่มอาชีพ การผลิตปุ๋ย การปลูกพืช ไปหมู่บ้านที่ได้รางวัล แล้วก็พาไปดูงานที่หมู่บ้านที่ไม่ได้รางวัล และไม่ประสบความสำเร็จ กลับมาก็มาคุยกันตอนประชุม คนที่ไปดูงานก็จะเล่าให้คนที่ไม่ได้ไปฟัง ว่าไปเห็นอะไรมาบ้าง ช่วยกันคิดว่าเราอยากเป็นแบบหมู่บ้านไหน แล้วต้องทำยังไงถึงจะเป็นได้ (สมพร รัตนราช 2552)

เข้าร่วมประชุมทุกครั้ง ตอนนี่คิดว่าเป็นหน้าที่ ต้องรับผิดชอบ เวลาเมื่อไหร่ที่ต้องตัดสินใจร่วมกัน ผู้ใหญ่จะให้ช่วยกันออกเสียง ก่อนการทำกลุ่มอาชีพ ผู้ใหญ่ให้ช่วยกันคิดถึงหมู่บ้านเรา และให้แต่ละคนช่วยพูดถึงข้อดี ข้อเสีย ปัญหา ที่เกิดขึ้น ให้มีคนจดๆไว้ จากนั้นผู้ใหญ่ได้สรุปให้ฟัง ส่วนใหญ่มันก็จะซ้ำๆกัน ผู้ใหญ่ก็เสนอทางออกมีการเรียกประชุมอีก หาผู้สมัครใจเข้าร่วมกลุ่ม แล้วทดลองทำตามแผนที่วางไว้ดู (พรศรี รัตนราช 2552)

ผู้ใหญ่พาไปดูงานนอกหมู่บ้านด้วย พี่ก็ได้ไป ได้เห็นการทำงานของกลุ่มแม่บ้านต่างๆ บางทีก็เกิดขึ้นมานานแล้ว อันไหนก็พี่ก็จำๆมา เช่นวิธีการทำปุ๋ยจากพืช วิธีการทำสบู่ ก็เคยลองมาทำดูที่บ้าน ก็ใช้ได้ดีเหมือนกัน แต่ก็มีที่พี่คิดว่าบ้านเราทำได้ดีกว่า อย่างเรื่องความสะอาดบริเวณหมู่บ้าน บ้านเราสะอาดกว่าบางที่เยอะ(ยุพา รอดรักษา 2552)

นอกจากผู้นำที่เป็นทางการ บ้านเกาะพิทักษ์ยังมีผู้นำตามธรรมชาติที่มีความสำคัญกับชุมชน ได้แก่ ป้าพรผู้นำกลุ่มแม่บ้าน ในการประกอบอาหาร ซึ่งมีความเชี่ยวชาญเป็นพิเศษ และประกอบอาหารบริการนักท่องเที่ยวให้เกิดความประทับใจในรสชาติ วิธีการถนอมอาหาร และน้ำยาเอนกประสงค์ใช้ในครัวเรือนที่ผลิตเองจากธรรมชาติ โดยไม่ต้องซื้อ ป้าพรเป็นผู้นำกลุ่มแม่บ้านในการริเริ่มประกอบอาหาร การทำน้ำยาเอนกประสงค์ ซึ่งมีการถ่ายทอด แนะนำให้แก่เพื่อนแม่บ้านที่สนใจบนเกาะพิทักษ์ ได้เรียนรู้วิธีการ เทคนิค โดยทุกคนยกย่องให้เป็นผู้นำของกลุ่มแม่บ้านในเรื่องฝีมือการประกอบอาหาร โดยไม่ได้เป็นตำแหน่งที่แต่งตั้งอย่างเป็นทางการ แต่เป็นที่รู้จักของคนในชุมชน นอกจากนี้ยังมีผู้นำในเรื่องของภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สำคัญ คือ การต่อเรือและสร้างอุปกรณ์จับสัตว์น้ำ ได้แก่ ลูกสังวาลย์ซึ่งเป็นคนในชุมชนที่มีความสามารถในการต่อเรือ และสร้างอุปกรณ์หาปลา โดยลูกสังวาลย์เคยมีอาชีพรับจ้างต่อเรือมาตั้งแต่สมัยหนุ่ม ตอนนี้นักสังวาลย์มีอายุมาก ไม่ได้รับจ้างต่อเรือ แต่มีการถ่ายทอดเทคนิค และวิธีการต่อเรือ ให้กับคนในชุมชน ตามวิธีการต่อเรือแบบพื้นบ้าน ทำให้คนรุ่นหลัง สามารถเรียนรู้วิธีการต่อเรือ และสามารถซ่อมเรือของตนเองได้ สอดคล้องกับคำกล่าวของผู้ให้ข้อมูลหลักดังนี้

เวลาที่มีการจัดงานบุญขึ้นในหมู่บ้าน หรือเวลาต้อนรับนักท่องเที่ยวกลุ่มใหญ่ เป็นที่รู้จักในกลุ่มแม่บ้านว่าใครมีหน้าที่เตรียมอาหาร ต้องเป็นแม่พร เพราะทำอาหารอร่อย ลูกสาวป้ายังไปฝึกเรียนทำอาหารกับแกบ่อยๆ นอกจากทำอาหารยังมีวิชาในเรื่องทำน้ำยาเอนกประสงค์มาสอนให้ชาวบ้านทำใช้กัน ใช้วัสดุธรรมชาติ ทำไว้ล้างจานชาม แกะขันศึกษานู้นนี่มาแนะนำแม่บ้าน ทุกคนก็เชื่อนะ เพราะเห็นในฝีมือ ถ้าถามว่าให้ใครเป็นผู้นำในกลุ่มแม่บ้าน ก็ต้องเป็นแม่พร (ยุพา รอดรักษา 2552)

ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สำคัญก็คือ การต่อเรือ การสร้างอุปกรณ์หาปลา เช่น อวนลอย ลอบจับปลาหมึก ที่ชาวบ้านสร้างขึ้นใช้เอง เพราะทุกบ้านทำอาชีพประมงจับสัตว์น้ำกันหมด ผู้นำในการถ่ายทอดให้แก่คนรุ่นหลังก็ต้องเป็นลูกสังวาลย์ เพราะแกมีความชำนาญมาตั้งแต่สมัยหนุ่มๆ เวลาชาวบ้านมีปัญหาเกี่ยวกับอุปกรณ์จับปลา จับกุ้ง ดักปลาหมึก ไปถามแกได้ บางทีแกว่างแกช่วยทำให้เลย (อำพร ธาณีครุฑ 2552)

ดังนั้นการสร้างเสริมความเข้มแข็งแบบมีส่วนร่วมของชุมชนบ้านเกาะพิทักษ์จึงเกิดขึ้นได้เนื่องจาก ชุมชนมีผู้นำที่มีศักยภาพ ทั้งผู้นำที่เป็นทางการของหมู่บ้าน และผู้นำตามธรรมชาติ เนื่องจากเป็นบุคคลที่มีศักยภาพและความชำนาญเฉพาะในแต่ละด้านที่ชุมชนต้องการได้ช่วยกัน

ดูแล จัดการ ตามความถนัด เป็นต้นแบบของคนในชุมชน เกิดการศึกษาเรียนรู้ เพื่อปรับปรุงพัฒนาตนเอง และสามารถแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน ผู้นำของชุมชนจึงเป็นปัจจัยหนึ่งผลักดันให้เกิดการมีส่วนร่วมนำชุมชนไปสู่ความสำเร็จ

1.2 องค์กรในชุมชน

การจัดตั้งองค์กรในชุมชน เป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้คนในชุมชนมีการแสดงออก มีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมตามกลุ่มองค์กร มีการร่วมกันคิด วางแผน หาแนวทางแก้ไขปัญหา องค์กรที่จัดตั้งขึ้นในบ้านเกาะพิทักษ์ เป็นการรวมกลุ่มกิจกรรมเพื่อการประกอบอาชีพ กลุ่มเยาวชน และกลุ่มเพื่อการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ โดยอาศัยจุดเด่นในเรื่องของทรัพยากรที่ชุมชนมี ได้แก่ ทรัพยากรทางธรรมชาติ ทรัพยากรบุคคล และทรัพยากรทางวัฒนธรรม เกิดเป็น 7 กลุ่มกิจกรรม ได้แก่

1.2.1 กลุ่มแม่บ้านแปรรูปสัตว์น้ำ สมาชิกจำนวน 42 คน เป็นสมาชิกทุกครัวเรือน มีคณะกรรมการกลุ่มที่ได้รับเลือก 11 คน กลุ่มแม่บ้านแปรรูปสัตว์น้ำ มีวัตถุประสงค์ คือ แปรรูปสัตว์น้ำที่ชาวบ้านออกหาได้เพื่อเพิ่มมูลค่า ได้แก่ ผลิตภัณฑ์ต้มเค็มกระป๋อง ปลาหมึกหวาน กระป๋อง ปลาเค็ม ปลาสามรส ผลิตภัณฑ์หมึกแห้ง กะปิ ผลิตภัณฑ์ของชำร่วยจากเปลือกหอย และดำเนินกิจการร้านค้า ขายสินค้าอุปโภคบริโภคบนเกาะ การดำเนินงานของกลุ่ม คือ ให้สมาชิกถือหุ้นคนละ 50 บาท ชำระค่าหุ้นทุกเดือนเมื่อมีการประชุมกลุ่มประจำเดือน สมาชิกต้องได้รับการอบรมเรื่องการแปรรูปผลิตภัณฑ์สัตว์น้ำและการอบรมต่างๆ แปรรูปผลิตภัณฑ์สัตว์น้ำและจำหน่ายรับจ้างประกอบอาหารต้อนรับนักท่องเที่ยวของกลุ่มกิจกรรมโฮมสเตย์ กำไรจากการดำเนินงานของกลุ่ม ต้องจ่ายสมทบเข้าเป็นเงินกองทุนของกลุ่มในอัตราร้อยละ 3 ของกำไรที่ได้

1.2.2 กลุ่มตลาดกลางสัตว์น้ำ มีสมาชิก 29 คน คณะกรรมการที่ได้จากการเลือกตั้ง 9 คน มีวัตถุประสงค์เพื่อแก้ไขปัญหาด้านการตลาดสัตว์น้ำของชุมชน รวมกลุ่มรวบรวมสินค้าสัตว์น้ำของสมาชิกเพื่อรวมกันขาย ให้ชาวประมงมีอำนาจต่อรองการขายสินค้า การดำเนินงานของกลุ่ม คือ สมาชิกถือหุ้นคนละ 30 บาท ชำระหุ้นเป็นรายเดือน กลุ่มจะรับสมาชิกใหม่ปีละครั้ง การขาดสภาพการเป็นสมาชิกเมื่อตาย หรือ ขาดการชำระค่าหุ้นติดต่อกันเป็นระยะเวลา 3 เดือน และหากขาดสภาพการเป็นสมาชิกเนื่องจากขาดชำระหุ้น จะสมัครเป็นสมาชิกใหม่ได้เมื่อเว้นวรรคเป็นเวลา 3 ปี หน้าที่ของคณะกรรมการคือ บริหารและควบคุมการดำเนินงาน ได้แก่ การรวบรวมสัตว์น้ำจากสมาชิก จัดแรงงานคัดแยกคุณภาพสัตว์น้ำ ติดตามภาวะตลาด กำหนดราคาซื้อขายสัตว์น้ำ ตรวจสอบบัญชีรับ-จ่ายของกลุ่ม กรรมการปฏิบัติงานโดยไม่รับค่าตอบแทนจากกลุ่ม การจ้างแรงงานคัดแยกคุณภาพสัตว์น้ำ อัตราค่าจ้าง กิโลกรัมละ 1 บาท และขนส่งจากเกาะ ไปฝั่งกิโลกรัม

ละ 1 บาท แรงงานส่วนใหญ่เป็นชาวบ้านบนเกาะ สัตว์น้ำที่คัดแยกหลักๆ คือ ปลาหมึก ปลา
รายได้จากการขายสัตว์น้ำของสมาชิก ต้องจ่ายเข้าสมทบเป็นเงินกองทุนของกลุ่มร้อยละ 5

1.2.3 กลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากรสัตว์น้ำ มีวัตถุประสงค์เพื่อให้คนในชุมชน ช่วยกัน
อนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนและสังคม เพื่อการจัดการด้านสิ่งแวดล้อมที่ดีของชุมชน
เพื่อเสริมสร้างความรักความสามัคคีให้เกิดขึ้นในชุมชน สาระสำคัญในการดำเนินงาน คือ สมาชิก
และคนในครอบครัวไม่ทำลายและช่วยกันรักษาทรัพยากรสัตว์น้ำที่สำคัญ ได้แก่ หอยมือเสือ
ปะการัง ปลาโลมา เต่าทะเล และปลิงทะเล สมาชิกและคนในครอบครัวช่วยกันป้องกันและ
ปราบปรามการใช้เครื่องมือจับสัตว์น้ำที่ผิดกฎหมาย ได้แก่ การใช้วนรุน วนลาก วนล้อมจับ
สัตว์น้ำบริเวณชายฝั่ง การระเบิดปลา และการใช้ยาเบื่อสัตว์น้ำ เป็นต้น แจ้งข่าวสารการทำผิด
กฎหมาย พรบ.กรมประมงต่อศูนย์ป้องกันและปราบปรามประมงภาคใต้ตอนบน จังหวัดชุมพร ร่วม
ทำโครงการปล่อยพันธ์สัตว์น้ำลงสู่ธรรมชาติ เช่น การปล่อยหอยมือเสือ การปลูกปะการัง การ
ปล่อย กุ้ง หอย ปู ปลา ทำโครงการเก็บขยะในทะเล ปีละ 1 ครั้ง ในชื่อ “โครงการทะเลสะอาดบ้าน
เกาะพิทักษ์” โครงการปลูกต้นไม้ปีละ 9 ต้น ต่อสมาชิก 1 คน ห้ามตัด โคน ต้นไม้และพันธ์พืชต่างๆ
บนเกาะเด็ดขาด โดยทุกครอบครัวบนเกาะพิทักษ์เป็นสมาชิกกลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากรสัตว์น้ำทั้งหมด

1.2.4 กลุ่มธนาคารปู จัดตั้งโดยมีวัตถุประสงค์ คือเพื่อการจัดการด้านทรัพยากร
ที่ดีของชุมชน เพื่อให้แม่ปูม้าได้วางไข่ขยายปริมาณปูในธรรมชาติ ก่อนถูกนำไปบริโภค เพื่อการ
อนุบาลลูกปูม้าให้มีชีวิตรอดเพิ่มขึ้น เพื่อให้ชายฝั่งรอบเกาะพิทักษ์เป็นแหล่งปูม้าที่สำคัญ และคน
ในชุมชนทำประมงปูได้ตลอดปี เสริมสร้างความรักความสามัคคีให้เกิดขึ้นในชุมชน การดำเนินงาน
ของกลุ่ม คือ สมาชิกที่จับปูม้าไข่นอกฝากระดองมาได้จะต้องขายให้กับธนาคารปู ธนาคารจะรับ
ซื้อปูตามราคาตลาด และให้สมาชิกบริจาคปูเข้าธนาคารในอัตราร้อยละ 20 คือ มีปู 5 ตัว ขาย 4 ตัว
บริจาค 1 ตัว ธนาคารปูมีที่เก็บปูไข่เป็นกระชังปูในทะเล โดยปูที่ได้รับมาจากสมาชิกจะถูกเก็บไว้ใน
กระชังจนกว่าปูจะวางไข่หมดแล้วก็นำปูออกไปขายต่อไป ปัจจุบันธนาคารปูมีกระชังจำนวน 2
กระชัง กระชังปูสมาชิกได้ร่วมกันสร้างและร่วมกันดูแลความเรียบร้อย แบ่งเป็นหัวหน้าผู้ดูแลรักษา
กระชังธนาคารปูที่ 1 หัวหน้าผู้ดูแลรักษา คือ นายอำพล ธานีครุฑ กระชังธนาคารปูที่ 2 หัวหน้า
ผู้ดูแลรักษา คือ นาย สดาพร หิ้นเตียน หัวหน้าผู้ดูแลกระชังธนาคารปูมีหน้าที่ บริหาร ซื้อปูไข่ รับ
บริจาค ขายปู และทำบัญชี สมาชิกมีหน้าที่ช่วยกันให้อาหารปูในกระชัง คือเศษเนื้อปลาสด การ
ดำเนินงานของคณะกรรมการไม่มีผลตอบแทน เป็นการปฏิบัติเพื่อสังคม

1.2.5 กลุ่มเศรษฐกิจพอเพียง มีวัตถุประสงค์ คือ เพื่อให้สมาชิกดำรงชีวิตตามหลัก
เศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริของในหลวง เพื่อให้สมาชิกได้เรียนรู้วิถีลดค่าใช้จ่ายใน
ครัวเรือน และสมาชิกปฏิบัติได้จริง เพื่อให้สมาชิกลด ละ เลิก อบายมุข และสารเคมี ส่งเสริมให้

สมาชิกมีการออมเงิน เพื่ออนาคต ส่งเสริมการดูแลรักษาและอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ สมาชิกสามารถผลิตน้ำยาอเนกประสงค์เพื่อขายเป็นรายได้เสริม เพื่อสร้างความรักความสามัคคีให้เกิดแก่คนในชุมชน สาระสำคัญในการดำเนินงาน คือ คนในชุมชนได้รับการอบรม ตามโครงการส่งเสริมเศรษฐกิจพอเพียงของ ธนาคาร ธ.ก.ส. ได้แก่ หลักสูตรการจัดทำบัญชีครัวเรือน หลักสูตรการทำน้ำยาอเนกประสงค์ (น้ำยาล้างจาน น้ำยาซักผ้า น้ำยาปรับผ้านุ่ม น้ำยารีดผ้า) หลักสูตรการทำน้ำหมักชีวภาพจากสาหร่ายทะเล หลักสูตร อด ละ เลิก อบายมุข หลักสูตรบ่อปลาพอเพียง เป็นต้น ให้ทุกคนครัวผลิตน้ำยาอเนกประสงค์ใช้เอง ผลิตน้ำหมักชีวภาพจากสาหร่ายทะเลหรือวัตถุดิบอื่นใส่ลงบริเวณริมชายฝั่งทะเลเพื่อรักษาสมดุลทางธรรมชาติ สมาชิกทุกคนออมเงินเป็นประจำทุกเดือน ปลูกผักสวนครัวเพื่อบริโภคไว้รับประทานเองในครัวเรือน สมาชิกทุกคนมีหน้าที่ดูแลรักษาความสะอาดบริเวณชายหาดหน้าบ้านและบริเวณหมู่บ้านทั่วทั้งเกาะ โดยทุกครัวเรือนบนเกาะเข้าร่วมเป็นสมาชิกกลุ่มเศรษฐกิจพอเพียง

1.2.6 กลุ่มชุมชนบ้านเกาะพิทักษ์ เป็นกลุ่มกิจกรรมของเยาวชนบนเกาะ จัดตั้งขึ้นเพื่อสร้างจิตสำนึกที่ดีในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมแก่เยาวชนบนเกาะ เพื่อให้เยาวชนรู้จักการออมเงินและเพื่อให้เกิดความรักความสามัคคีของเยาวชนและคนในชุมชน การดำเนินงานของกลุ่ม คือ สมาชิกที่เข้าร่วมกลุ่ม เป็นเยาวชนบนเกาะที่มีอายุไม่เกิน 18 ปี มีการประชุมกลุ่มทุกเดือน สมาชิกต้องออมเงินคนละ 100 บาทต่อเดือน จากเงินเก็บสะสมของตนเอง ได้แก่ เก็บสะสมจากค่าขนมไปโรงเรียน รายได้จากจับสัตว์น้ำขาย เงินค่ารับจ้างแรงงาน เช่น ค่าคัดแยกสัตว์น้ำ ค่าตอบแทนจากการช่วยงานกับกลุ่มโฮมสเตย์ เป็นต้น กรรมการของกลุ่มจะมีการเลือกตั้งทุกปี กรรมการมีอายุการดำรงตำแหน่งคราวละ 1 ปี กรรมการมีหน้าที่สำคัญคือ ทำบัญชีเงินออมของสมาชิก สมาชิกร่วมกันทำกิจกรรม เก็บขยะรอบบริเวณเกาะสัปดาห์ละ 1 ครั้ง มีโครงการพี่สอนน้องของกลุ่ม เป็นโครงการที่เยาวชนรุ่นพี่สอนการบ้านรุ่นน้อง สมาชิกมีหน้าที่แจ้งข่าวสารแก่ผู้ใหญ่ทันที เมื่อพบเห็นเหตุการณ์ผิดปกติบนเกาะ เช่น พบเหตุการณ์ทำลายทรัพยากรธรรมชาติ พบการจับสัตว์สงวน พบเห็นครัวเรือนทิ้งขยะ เป็นต้น

1.2.7 กลุ่มกิจกรรมโฮมสเตย์ มีสมาชิก 42 คน เป็นสมาชิกครบทุกครัวเรือน คณะกรรมการที่ได้จากการเลือกตั้ง 7 คน วัตถุประสงค์ของการจัดตั้งขึ้นเพื่อ พัฒนาชุมชนให้เป็นแหล่งท่องเที่ยว สร้างงาน เพิ่มรายได้ให้แก่คนในชุมชน เพิ่มโอกาสการขายสินค้าแปรรูปผลิตภัณฑ์ของชุมชน เพื่อพัฒนาขีดความสามารถของชุมชนในธุรกิจท่องเที่ยวของชุมชน และเพื่อเผยแพร่ข้อมูลข่าวสาร เกี่ยวกับธุรกิจการท่องเที่ยวของชุมชน สาระสำคัญในการดำเนินงาน คือ สมาชิกทุกคนถือหุ้นคนละ 100 บาทต่อปี ให้บ้านที่มีความพร้อมเป็นโฮมสเตย์ ปัจจุบันมีจำนวน 15 หลัง พักได้ 5-20 คน ต่อหลัง โดยพักแบบห้องแยกต่างหากในบ้านหลังเดียวกับเจ้าของบ้าน และพักแบบใช้

มุ่งครอบครัวเรือนบ้านแล้วแต่ความประสงค์ของลูกค้า ค่าบริการคิด 450 บาท ต่อคน ต่อ 1 คืน มีบริการอาหาร 3 มื้อ ค่าเรือรับส่งและนอนค้าง 1 คืน บ้านพักรวม 1 หลัง มีจำนวน 9 ห้อง ห้องละ 2 เตียง พักได้ 18 คน ค่าบริการ 700 บาทต่อคน มีบริการอาหาร 3 มื้อ รวมค่าเรือรับส่งและนอนค้าง 1 คืน การจัดสรรนักท่องเที่ยวเข้าพักบ้านสมาชิก ประธานกลุ่ม เป็นผู้ประสานงานและรับนักท่องเที่ยว จัดเข้าพักบ้านโฮมสเตย์แต่ละหลัง เรียงตามลำดับก่อนหลัง หรือตามประสงค์ของนักท่องเที่ยวที่จะระบุบ้านที่ต้องการเข้าพักก็ได้ บ้านที่ไม่ได้จัดเป็นโฮมสเตย์ จะได้รับผลประโยชน์ จากการรับจ้างช่วยทำอาหาร การบริการนำเรือเที่ยวเกาะคราม ขายสินค้าแก่นักท่องเที่ยว การให้บริการในบ้านพักรวม เป็นต้น รายได้จากการบริการนักท่องเที่ยวแต่ละครั้งเจ้าของบ้านโฮมสเตย์ จะต้องจ่ายสมทบเข้าเป็นเงินกองทุนกลุ่ม ร้อยละ 5 กองทุนของกลุ่ม จัดไว้เพื่อเป็นค่าใช้จ่ายในกิจการสาธารณะในเกาะร้อยละ 40 และอีกร้อยละ 60 เพื่อเป็นเงินปันผลสมาชิกเมื่อสิ้นปี

แต่ละกลุ่มกิจกรรมจะมีการแบ่งงานแบ่งหน้าที่กันรับผิดชอบ มีการคัดเลือกประธานกลุ่ม คณะกรรมการของกลุ่ม เพื่อเป็นผู้รับผิดชอบหลักและดูแลการดำเนินงานของกลุ่ม โดยการคัดเลือกจากการประชุมกลุ่ม ตามความเหมาะสม และเสียงข้างมากจากที่ประชุม ซึ่งเป็นตำแหน่งหน้าที่อย่างเป็นทางการ แต่การดำเนินงานจริงทุกคนที่เป็นสมาชิกของแต่ละกลุ่ม มีหน้าที่และบทบาทเท่าเทียมกัน ทุกคนมีสิทธิออกเสียงในกลุ่ม สอดคล้องกับคำกล่าวของผู้ให้ข้อมูลหลักดังนี้

วิธีเลือกประธานกลุ่ม เลือกกรรมการกลุ่ม ก็เลือกตอนประชุมประจำเดือน ผู้ใหญ่ให้ใช้วิธียกมือเสนอชื่อ คนที่คิดว่าเหมาะกับงานตรงนั้นที่สุด ทุกคนก็ช่วยกันเสนอชื่อขึ้นไป และก็ให้โหวตออกเสียง ยกมือสนับสนุน ใครได้คะแนนเยอะที่สุด ก็ได้รับเลือกไป เป็นประธานเป็นกรรมการของกลุ่ม ก็มีหน้าที่ดูแลสมาชิกของกลุ่ม (สมควร เข็นบางสะพาน 2552)

ไม่มีใคร恃อภัยกัน ถ้าไม่ได้เป็นประธานกลุ่ม หรือไม่ได้เป็นกรรมการของกลุ่มก็ไม่มีอะไร เราก็ทำงานไปตามหน้าที่ อยู่กลุ่มกิจกรรมไหน ก็ตั้งใจทำให้เต็มที่ ใครจะเป็นก็เหมือนกันหมด เพราะมันก็แค่ตำแหน่งที่ได้รับเลือก เวลาทำงาน ก็ต้องร่วมมือช่วยเหลือกันอยู่ดี สิทธิทุกคนมีเท่าเทียมกันหมด เวลาประชุมทุกคนมีสิทธิ์เสนอ ถ้ามีความเห็นอะไรก็พูดได้ (ยุพา รอดรักษา 2552)

เป็นไปตามระบอบประชาธิปไตย หมู่บ้านเป็นประชาธิปไตยนะ ทุกคนมีสิทธิ์แสดงความคิดเห็น บางครั้งเรามองไม่เห็นปัญหานั้น แต่อีกคนเขาอาจมองเห็นก็ได้ ก็ต้องฟังเขา แล้วมาคิดมาพิจารณา กันหลายๆคน ถึงคนที่เสนอมาจะไม่ได้เป็นกรรมการ เป็นประธานกลุ่ม เราก็ฟัง เพราะมันก็เป็นแค่ตำแหน่งที่มันต้องมีไว้เพื่อระบุผู้รับผิดชอบที่ชัดเจนเท่านั้น แต่อำนาจจริงๆแล้วเป็นของสมาชิกทุกคน (อำพล ธานีครุฑ 2552)

ผลประโยชน์ที่ได้จากการดำเนินงานตามกลุ่มกิจกรรมมีการจัดสรรอย่างเป็นธรรม ตามสัดส่วนที่ได้กำหนดไว้ตามกติกาของชุมชน และทุกคนมีความเข้าใจในกติกาในเรื่องผลประโยชน์ของการของกลุ่ม ที่ต้องแบ่งเข้ากองกลาง เพื่อกิจกรรมสาธารณะของชุมชน และส่วนปันผลให้แก่สมาชิก นอกจากนี้หากไม่ได้เป็นสมาชิกก็สามารถได้รับค่าตอบแทน เมื่อช่วยเหลือในงานของกลุ่มกิจกรรมต่างๆ ตามความเหมาะสม ทุกคนมีความพอใจในการดำเนินงานของแต่ละกลุ่มกิจกรรม ว่าได้รับเป็นธรรมและยินดีช่วยเหลือทุกกิจกรรมในชุมชนเพราะคิดว่าชุมชนคือครอบครัวเดียวกัน สอดคล้องกับคำกล่าวของผู้ให้ข้อมูลหลักดังนี้

ป่าเป็นสมาชิกกลุ่มโฮมสเตย์ รายได้จากกิจกรรมกลุ่ม ต้องแบ่งเข้ากองทุนหมู่บ้านร้อยละ 40 ที่เหลือจึงเป็นเงินส่วนแบ่งของสมาชิก ป่าเข้าใจ และเห็นด้วยที่มีการจัดสรรรายได้แบบนี้ เพราะเราต้องมีเงิน ไว้ดูแลหมู่บ้านของเรา แล้วเงินที่เก็บไปก็ไม่ได้ไหน เวลาครอบครัวไหนมีปัญหา เช่น เกิดคนในบ้านเจ็บป่วย เรือพัง มีการจัดงานศพ แล้วไม่มีเงิน ก็สามารถขอใช้เงินส่วนนี้ได้ (พรศรี รัตนราช 2552)

เงินส่วนหนึ่งที่แบ่งไปเข้ากองกลางของหมู่บ้าน ก็เอาไว้พัฒนาหมู่บ้าน ก็พวกทำความสะดวก ซื่อถึงขยะ ปลูกต้นไม้ ทำทางเดิน หรือบ้านไหนขาดเหลือยังงี้ก็มาหยิบยืมได้ ถ้าไม่แบ่งจากรายได้ที่ทำกิจกรรมกลุ่มก็ไม่มีเงินเก็บสำรองให้หมู่บ้าน ให้คนในหมู่บ้าน เวลาต้องการเงินก็ต้องรอให้หน่วยงานรัฐมาช่วย ผู้เราช่วยเหลือกันเอง รายได้จากการทำงานอื่นก็เป็นเรื่องส่วนตัวไม่เกี่ยวกับ ไม่ต้องเอาเข้ากองกลาง ทุกคนเข้าใจหมดแหละ เพราะมันมีเหตุเกิดขึ้นแล้ว ใจเลยเห็นประโยชน์ (สถาพร หินเตียน 2552)

บ้านเกาะพิทักษ์ มีการรวมกลุ่มของชาวบ้านในลักษณะองค์กร เป็นองค์กรที่ชุมชนจัดตั้งขึ้นเอง เพื่อดำเนินกิจกรรมร่วมกัน เป็นกลุ่มอาชีพและกลุ่มอนุรักษ์ เนื่องจากเป็นชุมชนประมง ต้องอาศัยทรัพยากรธรรมชาติทางทะเล จึงต้องอาศัยความร่วมมือร่วมใจจากคนในชุมชนในการดำเนินกิจกรรมต่างๆของชุมชน ทั้ง กิจกรรมการอนุรักษ์ทรัพยากรสิ่งแวดล้อม กิจกรรมการพัฒนา การมีกลุ่มหรือองค์กรในชุมชน เกิดจากการรวมตัวกันของคนในชุมชนที่มีความสัมพันธ์กัน มีกลุ่มในการแก้ปัญหาาร่วมกัน ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ดูแลทุกข์สุขภายในชุมชน ทำให้ชุมชนสามารถพัฒนาไปในทิศทาง ตามความต้องการของคนในชุมชนได้ นับเป็นปัจจัยที่มีส่วนสนับสนุนให้เกิดการมีส่วนร่วมของชุมชน เป็นชุมชนพึ่งตนเอง และเกิดเป็นความเข้มแข็งของชุมชนได้

1.3 ระบบครอบครัว เครือญาติ

บ้านเกาะพิทักษ์มีตระกูลใหญ่ อยู่ 4 ตระกูล ได้แก่ ตระกูลแก้วสถิต ตระกูลธานีครุฑ ตระกูล เชาฑูทธิ์ และตระกูลหินเตียน ความเป็นเครือญาติของชาวบ้านทำให้เกิดความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด มีความผูกพันสามัคคี เพราะทุกคนนับถือกันเป็นญาติพี่น้อง เสมือนครอบครัวเดียวกัน บนเกาะ มีการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันแสดงให้เห็นอยู่ตลอดผ่านกิจกรรมของชุมชนและการ

ดำเนินชีวิตในแต่ละวัน ได้แก่ การช่วยเหลือกันเมื่อมีกิจกรรมต่างๆ เช่น เมื่อมีคนในชุมชนกำลังปลูกสร้างบ้านเรือน หรือซ่อมแซมเรือ ใครที่พบเห็นหรือมีเวลาว่างก็จะมาช่วยกัน โดยไม่มีสิ่งตอบแทน การดูแลกันเมื่อยามเจ็บป่วย มาเยี่ยมเยียนที่บ้าน ถ้ามีสูตรยาดี ก็จะนำมาให้ หรือบ้านไหนมีคนแก่อยู่บ้านคนเดียว ลูกหลานออกทะเลหมด บ้านใกล้เคียงก็มักจะดูแลแทน การแบ่งปันอาหารหรือผลผลิตทางการเกษตร เช่น บ้านไหนทำอาหารจำนวนมาก ก็จะแจกจ่ายให้แก่บ้านใกล้เคียง มีบ้านหนึ่งปลูกสะตอไว้เยอะ เมื่อผลผลิตออกมาก็จะเก็บแจกจ่ายคนในชุมชนทั้งหมดก่อน หากยังเหลืออีกจำนวนมากจึงจะนำไปจำหน่ายยังตลาด หรือชุมชนข้างเคียงบนฝั่ง บ้านที่ได้รับสะตอก็จะนำไปประกอบอาหาร และก็จะนำอาหารนั้นตักแบ่งให้บ้านข้างเคียง เกิดเป็นที่มาของวัฒนธรรม “การส่งแกลง” บ่งบอกถึงความเป็นญาติมิตร สอดคล้องกับคำกล่าวของผู้ให้ข้อมูลหลักดังนี้

บ้านป่าปลูกสะตอไว้เยอะ ปลูกแค่บ้านเดียวบนเกาะนี้แต่เราไม่ได้ปลูกไว้ขาย ปลูกไว้กินเอง ถ้ามันออกฝักเยอะก็จะเก็บแจกจ่ายคนในหมู่บ้านนี้แหละ กินกันไม่ไหวค่อยเอาไปขายในตลาด บ้านไหนที่เราให้เขาไป เขาเอาไปทำแกลง แล้วก็ตักมาให้เรา(พรศรี รัตนราช 2552)

การส่งแกลง ก็คงมาจาก เวลามีคนเข้ามาท่องเที่ยวในหมู่บ้าน หรือพวกคนต่างหมู่บ้าน เขาเดินทางมาเห็น บ้านเรามีการตักแกลงแจกจ่ายกัน ให้บ้านข้างๆ ก็แบ่งกันกิน บ้านไหนมีเยอะก็แบ่งปันกัน เวลาบ้านเขามีก็แบ่งมาให้บ้านเราเหมือนกัน อย่างเวลาได้กลิ่นแกลงหอมๆ จากบ้านข้างๆ ยังเคยพูดกันในบ้านเลยว่าวันนี้ต้องได้กินแกลงสิ่มแน่ๆ ก็ได้กินจริงๆ(ยุพา รอดรักษา 2552)

เคยได้รับประจำแหละ คนที่นี้เขาอยู่กันแบบญาติพี่น้อง วันไหนไม่ได้ออกทะเลก็มีของกินไม่อด เพื่อนบ้านเราก็เหมือนญาติพี่น้องกัน เขาออกทะเล ได้มาเยอะ ก็เอามาแบ่ง บ้านเรามีคนแก่เขาก็เป็นหูเป็นตาให้เวลาเราไม่อยู่ เห็นยายบอกว่าตะโกนถามตลอดว่ากินข้าวยังเป็นไงบ้างยาย บางวันเขาไม่มีงาน ก็มานั่งคุยเป็นเพื่อนยาย(สาคร เข็นบางสะพาน 2552)

บ้านเกาะพิทักษ์ จะให้ความสำคัญกับการเคารพผู้อาวุโส และผู้นำชุมชน มีความเคารพรัก และมีความเกรงใจ เมื่อสมาชิกมีการทำผิดจากกฎกติกาที่หมู่บ้านกำหนดไว้ ผู้ใหญ่บ้าน หรือคนเฒ่าคนแก่ของชุมชน จะเรียกมาตักเตือนก่อน เพื่อไม่ให้มีการทำผิดอีก เหมือนการตักเตือนคนในครอบครัว หากมีการฝ่าฝืนทำผิดซ้ำอีก จึงจะมีการลงโทษอย่างจริงจังตามที่ตั้งกฎกติกาไว้ แต่ถ้ามีการปรับปรุงตัวเอง คนในหมู่บ้านก็พร้อมให้อภัย สอดคล้องกับคำกล่าวของผู้ให้ข้อมูลหลักดังนี้

ถ้าใครทำอะไรไม่ดี ฝ่าฝืนกฎที่ต้องขึ้นไว้ ก็ต้องมีมาตักเตือนกัน จะได้ไม่กลับมาทำอีก ถ้ารู้แล้วยังทำอีก ก็ต้องลงโทษไปตามกฎ จะได้ไม่นำเรื่องเดือดร้อนมาให้ ถ้ารู้แล้วว่าผิดสำนึก ไม่ทำอีก ใครๆเขาก็ให้อภัย คนในหมู่บ้านก็เหมือนลูกเหมือนหลานทั้งนั้น (สถาพร หินเตียน 2552)

จะจัดงานทำบุญเลี้ยงพระ หรือจะเดินทางไปไหน จะมีการบอกกล่าวผู้ใหญ่บ้านก่อน หรือมีใครมาเที่ยวที่บ้าน เป็นลูกหลานมาจากที่อื่นก็จะให้ไปไหว้ คนเฒ่าคนแก่ ผู้ใหญ่บ้าน แนะนำให้แก้จุกก่อน เป็นการทำความเคารพ ไม่มองข้ามหัวไป (สมคิด เข็นบางสะพาน 2552)

ความสัมพันธ์ในระบบครอบครัวและเครือญาติของบ้านเกาะพิทักษ์ ทำให้คนในชุมชนมีความรักความสามัคคีกัน มีความรู้สึกเกรงใจ มีความต้องการให้หมู่บ้านของตนเองประสบความสำเร็จ ทุกคนเหมือนอยู่ในครอบครัวเดียวกัน เมื่อมีกิจกรรมใดเกิดขึ้นในชุมชน คนในชุมชนก็จะให้ความร่วมมือเป็นอย่างดี ด้วยความเต็มใจ ทำให้การทำงานสำเร็จลุล่วงไปได้ ทุกคนต้องการมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆ เพราะเห็นว่าเป็นหน้าที่ของตนเอง ไม่ใช่หน้าที่ของผู้ใหญ่บ้าน หรือหน้าที่ของใครคนใดคนหนึ่ง ระบบความสัมพันธ์แบบครอบครัวและเครือญาติจึงเป็นปัจจัยหนึ่งที่มีส่วนสนับสนุนให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการพัฒนา และการดำเนินกิจกรรมเพื่อสร้างเข้มแข็งของชุมชนประสบความสำเร็จ

1.4 สภาพทางวัฒนธรรม ค่านิยม ความเชื่อ

บ้านเกาะพิทักษ์ มีสมาชิกของชุมชนที่นับถือศาสนาพุทธทั้งหมด ดังนั้นวัฒนธรรม ค่านิยม และความเชื่อของคนส่วนใหญ่ในชุมชน จึงมีความเกี่ยวข้อง และสอดคล้องกับหลักคำสอนของพุทธศาสนา ได้แก่ มีความเชื่อเรื่องการทำความดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว มีการประกอบประเพณีและพิธีกรรมตามวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา เช่น การไปทำบุญที่วัด การบวชพระ การร่วมงานบุญประเพณี ของวัดตามเทศกาล โดยวัดในหมู่บ้านเกาะพิทักษ์ไม่มี ชาวบ้านจะเดินทางไปประกอบพิธีทางศาสนาที่วัดบนฝั่ง ค่านิยมของคนบ้านเกาะพิทักษ์จะแตกต่างจากคนในสังคมเมือง เนื่องจากความแตกต่างในเรื่องวิถีการดำเนินชีวิต และสภาพความเป็นอยู่ เช่น ไม่มีค่านิยมในเรื่องการซื้อรถยนต์ รถจักรยานยนต์ หรืออุปกรณ์เทคโนโลยีต่างๆ เพื่อป้องกันภัยอันตราย และอำนวยความสะดวก เพราะพื้นที่ของบ้านเกาะพิทักษ์เป็นเกาะไม่มีถนนที่ให้รถวิ่ง มีเพียงถนนเล็กๆ รอบหมู่บ้าน ดังนั้นชาวบ้านจึงไม่มีความจำเป็นต้องใช้รถ อีกทั้งชาวบ้านส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทำการประมง เรือจึงเป็นพาหนะที่มีความสำคัญ และตอบสนองความต้องการต่อชาวบ้านมากกว่ารถ หรืออุปกรณ์เทคโนโลยีต่างๆ กลุ่มเด็กรุ่นหลังที่เกิดขึ้นในชุมชนมีค่านิยมในเรื่องการศึกษา ที่ต้องการศึกษาในระดับชั้นสูงขึ้นต่างจากอดีต โดยครอบครัวของเด็กแต่ละคนก็ส่งเสริมได้ตามกำลังที่ตนมี แต่มีโครงการกู้ยืมเงินจากภาครัฐเพื่อการศึกษามาช่วยสนับสนุน ทำให้เด็กในหมู่บ้านมีโอกาสศึกษาสูงขึ้น เมื่อศึกษาจบแล้ว มีบางกลุ่มที่ตัดสินใจทำงานในกรุงเทพฯ บางคนกลับมาทำงานที่บ้านเกาะพิทักษ์ ช่วยเหลืองานกลุ่มกิจกรรมอาชีพ ช่วยครอบครัวประกอบอาชีพประมง สอดคล้องกับคำกล่าวของผู้ให้ข้อมูลหลักดังนี้

เชื่อในเรื่องหลักคำสอนของศาสนา ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว ใครทำกรรมยังงไว้ก็ได้ตามนั้น วันสำคัญทางศาสนาจะไปวัดบ้างไปทำบุญ ตักบาตร ที่วัดบนฝั่ง ชาวบ้านที่นี่ก็ไปกั้นงานบุญส่วนใหญ่ที่หมู่บ้านก็มี นานๆจะมีงานบวชพระสักครั้ง ทำบุญบ้านบ้าง (พรศรีรัตนราช 2552)

คนในเมืองเขาต้องใช้รถยนต์กัน บ้านเราจะซื้อไปทำไม เดินทางโดยใช้เรือเป็นหลัก จะมีก็รถมอเตอร์ไซด์ที่ซื้อมาก็กันบ้าง แต่จอดฝากไว้บนฝั่ง เพราะสะดวกเวลาไปตลาดไม่ต้องต่อรถ การใช้จ่ายก็เท่าที่จำเป็น ไม่ได้ฟุ่มเฟือย เราใช้ชีวิตไม่เหมือนคนในเมืองบางอย่างไม่จำเป็นแก่เรา (สถาพร หินเทียน 2552)

เด็กในหมู่บ้านเดี๋ยวนี้เรียนสูงกว่าสมัยก่อน ไปเรียนในตัวเมืองกันเยอะ เข้าก็จะมีการไปส่งที่ฝั่งแล้วก็มีรถโดยสารที่เหมาเฉพาะเด็กในหมู่บ้านมารับอีกที บางคนก็เกียจเรียนพอเรียนจบ ม.6 ก็ออกมาช่วยพ่อแม่ ออกทะเล ก็มีเด็กที่เรียนต่อไปเอาปริญญา ไปเรียนกรุงเทพฯ ไปเรียนในจังหวัด บ้าง ค่าเล่าเรียนก็สู้ยืมของรัฐได้ พ่อแม่ไม่ต้องลำบาก (บุญเรือง ธานีครุฑ 2552)

สภาพทางวัฒนธรรมของบ้านเกาะพิทักษ์ที่ถือว่ามีความโดดเด่นเป็นเอกลักษณ์ตามแบบหมู่บ้านชาวประมงของภาคใต้ เช่น การปลูกบ้านเรือนที่ปลูกด้วยไม้ เป็นบ้านชั้นเดียว ยกใต้ถุนสูง ตั้งอยู่ริมทะเล มีชานบ้านกว้างยื่นออกไปในทะเล ใต้ถุนบ้านเป็นที่จอดเรือ หากมีการปลูกสร้างบ้านเรือนขึ้นมาใหม่ เป็นข้อตกลงร่วมกันว่าต้องมีการปรึกษาผู้ใหญ่บ้านก่อน ผู้ใหญ่บ้านจะไม่ยินยอมให้ปลูกรูปแบบที่แตกต่างไปจากท้องถิ่นเดิม เพราะต้องการอนุรักษ์ไว้ การใช้ภาษาถิ่นเป็นภาษาได้ เป็นภาษาที่ชาวบ้านใช้สื่อสารกัน การแต่งกายด้วยผ้ากางเกงขาวเล เป็นอัตลักษณ์ของชาวประมง บ้านเกาะพิทักษ์มีความเชื่อและประเพณีที่สำคัญได้แก่

1. ประเพณีสวดหวด หรือทำบุญเกาะประจำปี จะจัดขึ้นในช่วงเดือนกันยายนของทุกปี วัตถุประสงค์เพื่อเป็นการขอขมาแม่น้ำ พ่อขุนทะเล แม่นางเชิงกระ โดยทุกคนรอบรับของบ้านเกาะพิทักษ์ จะปั้นหุ่นของบุคคลในบ้านให้ครบ แล้วตัดเล็บมือ ใส่เศษผม ลงในหุ่นที่ปั้น โดยจะปั้นหุ่นด้วยดินเหนียว ดินน้ำมัน หรือแป้งมัน แล้วนำหุ่นไปลอยในแพที่ชาวบ้านช่วยกันสร้างขึ้น แพจะมี ความกว้างให้เพียงพอบรรจุหุ่นของคนในชุมชน แล้วนำไปลอยในทะเล มีพิธีสวดพราหมณ์ ในบางปีอาจมีการเฉลิมฉลองโดยมีมหรสพ หากนักท่องเที่ยวที่เดินทางมาเที่ยวในช่วงมีงานพิธีสวดหวดก็สามารถเข้าร่วมพิธี ด้วยการปั้นหุ่นเช่นเดียวกับคนในชุมชนบ้านเกาะพิทักษ์

2. ประเพณีไหว้แม่ย่านางเรือ ก่อนออกทะเล ชาวบ้านจะทำพิธีไหว้แม่ย่านางเรือ โดยมีความเชื่อว่าการตั้งจิตอธิษฐานให้แม่ย่านางช่วยปกป้องคุ้มครองชาวบ้าน จากอันตราย ในระหว่างออกทะเล โดยในแต่ละปีจะจัดเครื่องเช่น ไหว้ ได้แก่ ดอกไม้ ธูปเทียน อาหารหวาน คาว เพื่อเป็นการบูชา ลักการะ แม่ย่านางเรือ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความพร้อมของแต่ละครอบครัวในการจัดพิธีไหว้

โดยไม่มีกำหนดเวลาที่แน่นอน และในบางครอบครัวอาจไม่มีการใช้เครื่องเช่นไหว่ ในการประกอบพิธี

3. ความเชื่อในเรื่องศาลพ่อตา ที่ช่วยปกป้องคุ้มครองดูแลเกาะพิทักษ์ ให้แคล้วคลาดจากภัยอันตรายต่างๆ เป็นศาลที่สร้างขึ้นมาตั้งแต่เริ่มตั้งหมู่บ้าน เป็นศูนย์รวมจิตใจแห่งหนึ่งของชาวบ้านเกาะพิทักษ์ ในอดีตมีเรื่องเล่าว่า มีโจรกลุ่มหนึ่งผ่านมาที่เกาะพิทักษ์ เห็นว่ามีหมู่บ้านตั้งอยู่ จึงมีความตั้งใจที่จะทำการปล้น ในเวลากลางคืน จึงเดินทางมาเทียบเรือบริเวณชายหาดของเกาะ แต่ปรากฏว่า มองไม่เห็นหมู่บ้าน ที่มองเห็นในเวลากลางวัน พบเพียงศาลไม้เล็กๆ บริเวณชายเกาะ โจรจึงเดินทางกลับออกมา และมีการพูดคุยต่อๆ กัน จนกลายเป็นเรื่องเล่า ถึงความศักดิ์สิทธิ์ของศาลพ่อตา บ้านเกาะพิทักษ์ นับแต่นั้นเป็นต้นมา ชาวบ้านที่มีเรื่องไม่สบายใจ หรือต้องการความช่วยเหลือก็มักไปขอพร หรือบนบานศาลกล่าวศาลพ่อตา ซึ่งถือว่าเป็นความเชื่อร่วมกันอย่างหนึ่งของชาวบ้านเกาะพิทักษ์

4. ความเชื่อเรื่องก้อนหินที่ตกลงมาจากยอดเขา หินก้อนนี้สูง 4 เมตรเดิมที่อยู่บนยอดเขา ต่อมาเมื่อปี 2508 คืบหนึ่งเวลาประมาณ 2 ยาม เกิดพายุฝนตกหนักมีเสียงดังสนั่นคล้ายกับว่ามีวัตถุก้อนใหญ่จากฟ้าหล่นมาบนเกาะ ทุกคนตื่นตระหนกตกใจแต่ไม่มีใครกล้าออกมาดูเพราะกลัวอันตราย จนถึงเช้าวันใหม่ก็ให้เห็นความเปลี่ยนแปลง คือหินก้อนดังกล่าวมาตั้งวางอยู่ข้างล่าง เพียงแค่นี้ยังไม่แปลกเท่าใดนัก สิ่งที่แปลกและน่าอัศจรรย์เป็นอย่างยิ่งก็คือก้อนหินหล่นลงมาไม่พบร่องรอยความเสียหายของต้นไม้เลยแม้แต่ต้นเดียว ชาวบ้านจึงได้กันพื้นที่บริเวณนี้ไว้ 4 ไร่ เพื่อเป็นที่พักผ่อนของนักท่องเที่ยว จวบจนกระทั่งทุกวันนี้ยังไม่มีคำตอบว่าหล่นมาได้อย่างไร

5. ความเชื่อเรื่องหินดับรอก ชาวบ้านเชื่อว่า บนเกาะพิทักษ์มีหินที่ชื่อว่า หินดับรอก แต่ยังไม่เคยมีใครพบเห็น สาเหตุของความเชื่อนี้มาจาก ความเชื่อที่ว่า หากที่ใดที่มีหินดับรอกอยู่ ครอบงอมจะไม่สามารถอยู่อาศัยได้ จะต้องตายหมด บนเกาะพิทักษ์เองก็เช่นกัน จะไม่มีการพบเห็นครอบงอม ทั้งที่มีต้นมะพร้าว และต้นไม้ขึ้นอยู่เป็นจำนวนมาก เคยมีครั้งหนึ่งมีชาวบ้านเคยนำครอบงอมมาเลี้ยงไว้ที่บ้าน ไม่นานครอบงอมตัวนั้นก็เสียชีวิตลง เมื่อนำมาเลี้ยงอีก ก็พบว่าครอบงอมกลับเสียชีวิตอีก จึงทำให้ความเชื่อเรื่องหินดับรอกนั้น ชัดเจนยิ่งขึ้น และชาวบ้านมีการพูดถึง ถ่ายทอดความเชื่อนี้ไปยัง ลูกหลานและนักท่องเที่ยว

ประเพณีอื่นๆ เช่นทำบุญขึ้นบ้านใหม่ บวชพระ ชาวบ้านก็จะไปร่วมแสดงความยินดี และช่วยเหลือเจ้าของงาน สำหรับกิจกรรมอื่นที่ยังคงมีอยู่ ชาวบ้านจะร่วมมือกันทำงานไม่ว่าจะเป็นหน้าที่ที่ได้รับมอบหมายหรือไม่ได้รับมอบหมาย เช่น การจัดเตรียมสถานที่ การจัดโต๊ะเก้าอี้ การประกอบอาหาร การจัดดอกไม้ ตลอดจนการเก็บกวาดล้างจานชาม ชาวบ้านจะรู้สึกถึงความเป็นเจ้าภาพของงาน ทุ่มเทแรงกายด้วยความเต็มใจ หากมีปัญหาหรือการดำเนินงาน ชาวบ้านจะ

ปรึกษาหารือกัน บางครั้งอาจเกิดความขัดแย้ง ถกเถียงกัน ซึ่งถือเป็นการมีส่วนร่วมของชาวบ้านอย่างหนึ่ง แต่ในที่สุดข้อถกเถียงหรือความเห็นที่ไม่ตรงกันก็จะได้รับการตัดสินโดยหลักประชาธิปไตยเสียงข้างมาก จะเห็นได้ว่าการทำกิจกรรมร่วมกันของชาวบ้านมีการนำเอาเรื่องราวเหตุการณ์ที่เกี่ยวข้องในวิถีชีวิต วัฒนธรรมประเพณี เข้ามารวมผสมผสานให้เกิดการมีส่วนร่วมของทุกคน บ้านเกาะพิทักษ์มีความสัมพันธ์กันแบบเครือญาติ ส่วนใหญ่มีความรักใคร่สามัคคีกัน เมื่อมีกิจกรรมใดเกิดขึ้นในชุมชน ชาวบ้านจะให้ความร่วมมือเป็นอย่างดี เกิดเป็นวัฒนธรรม ที่ถือปฏิบัติกันสืบต่อมา ทำให้ค่านิยมเรื่องความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ความสามัคคี ยังมีให้เห็นในชุมชนบ้านเกาะพิทักษ์ และการมีวัฒนธรรมและประเพณีร่วมกัน เกิดเป็นรากฐานที่สำคัญในการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน

นอกเหนือจากความเชื่อ ประเพณี บ้านเกาะพิทักษ์ยังมีภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สำคัญ ได้แก่ การสร้างเครื่องมือจับสัตว์น้ำแบบพื้นบ้าน ซึ่งชาวบ้านทำกันเอง เป็นการส่งสมภูมิปัญญามาแต่บรรพบุรุษ และได้มีการดัดแปลง สร้างสรรค์ขึ้นมาเป็นลำดับ

1. กัด หรือ อวนลอย ชาวบ้านถักอวนด้วยเส้นด้ายให้เป็นตาข่ายขนาดต่างๆ เพื่อดักจับปลาและกุ้ง อวนลอยเป็นอวนผืนยาว ลอยไปในน้ำ โดยขอบบนมีทุ่นช่วยให้ลอยน้ำได้ ขอบล่างมีลูกถ่วงไม่ให้อวนปลิวการออกไปลอยกักในทะเล อาจทำได้ทั้งกลางวันและกลางคืน ถ้าไปตอนเช้าก็กลับตอนค่ำ ถ้าไปตอนค่ำก็จะกลับตอนเช้า โดยจะออกเรือไปในทะเลเพื่อวางกัด้ให้วางทางน้ำไหล และเฝ้ารออยู่ในเรือ เพื่อลากกัด้ขึ้นมา เก็บสัตว์น้ำเป็นระยะๆ การออกทะเลครั้งหนึ่งชาวบ้านจะปลดสัตว์น้ำออกจากกัด้ประมาณ 3-4 ครั้ง

2. เผือก หรือ โระ๊ะ เป็นเครื่องมือที่มีลักษณะคล้ายโป๊ะ และต้องอาศัยคนหลายคนช่วยกันทำขึ้น เริ่มจากชาวบ้านต้องหาไม้ไผ่และหวายมาเป็นส่วนประกอบ ชาวบ้านต้องเอาหวายแช่น้ำเพื่อให้ نرم แล้วเหลาเป็นเส้นเพื่อใช้เป็นเชือก แล้วนำไม้ไผ่มาตัดเป็นท่อนๆ ผ่าซีกทำเป็นซีกเล็กๆ หลังจากนั้นจึงเหลาให้ผิวเกลี้ยงลื่นอีกครั้งหนึ่ง แล้วนำมาผูกต่อกันด้วยเชือกหวาย โดยทำเป็นผืนผืนหนึ่งกว้างประมาณ 3 เมตร ความสูงประมาณ 3 เมตรเช่นกัน ส่วนใหญ่จะใช้กันประมาณ 20-40 ผืน ใช้วางกัด้ทะเลไว้ โระ๊ะสำหรับดักกุ้งจะมีลักษณะถี่กว่าดักปลา การจับสัตว์น้ำด้วยโระ๊ะ จะทำได้ในบางช่วงเท่านั้น เมื่อน้ำนองแล้วก็จะทำไม่ได้ ชาวบ้านจะต้องรื้อเครื่องมือขึ้นมาก่อน ก็จะสามารุณใช้ได้ต่อไปอีกหลายปี

3. โพงพาง เป็นเครื่องมือดักจับกุ้ง อดิจัดทำด้วยด้ายขาวเส้นโต แล้วย้อมด้วยน้ำเปลือกโกงกางหรือเปลือกคลัก เพื่อให้มีความเหนียวและคงทนยิ่งขึ้น ตาข่ายของโพงพางมีขนาดกว้างที่ปาก โพงพาง และจะเล็กลงเรื่อยๆ จนถึงหางโพงพาง การดักสัตว์ด้วยโพงพางนั้นชาวบ้านจะทำเฉพาะเวลาน้ำลง และต้องวางในที่น้ำไหลเชี่ยว

4. ลอบจับปลาหมึก เป็นเครื่องมือดักจับปลาหมึก มีลักษณะเป็นกรงทำด้วยเหล็ก ล้อมด้วยตาข่าย ขนาดต่างๆ มีทางเข้าหนึ่งทาง ภายในมีไข่ปลาหมึก เป็นเหยื่อล่อปลาหมึก โดยธรรมชาติของปลาหมึกแล้ว จะหากินอยู่ที่ผิวทรายใต้ทะเล จะใช้ลอบวางลงบนพื้นทรายใต้น้ำ เมื่อปลาหมึกผ่านมาจะเข้าไปเก็บไข่ปลาหมึกที่อยู่ในลอบ เมื่อเข้ามาในลอบแล้ว ก็จะติดอยู่ข้างใน ปกติการวางลอบจะวางกันในบริเวณเขตน้ำตื้น ใกล้ฝั่ง ใช้เวลาวางลอบทิ้งไว้หนึ่งวัน จึงเก็บขึ้น

การจะวางเครื่องมือจับสัตว์น้ำตรงไหนในทะเล ชาวบ้านสามารถทำได้โดยอิสระ ไม่มีการหวงห้ามกัน ส่วนการจะใช้เครื่องมือชนิดไหนขึ้นอยู่กับความเหมาะสมทางด้านแรงงานของครอบครัว และความเหมาะสมของช่วงเวลา เช่น โร๊ะเป็นเครื่องมือที่ชาวบ้านใช้เวลาที่มีสัตว์น้ำชุกชุม ส่วนกัด หรืออวนลอยใช้ได้ตลอดและใช้ได้ง่ายด้วย ไม่ต้องการแรงงานมากนัก เป็นต้น สัตว์น้ำจากทะเลที่ชาวบ้านหาได้ในแต่ละช่วงเวลาจะมีความแตกต่างกันออกไป ตามความหลากหลายของชนิดพันธุ์ ตัวอย่างเช่น เดือนตุลาคม มีกุ้งหางแดง ปลาตาเดียว เดือนธันวาคม- กุมภาพันธ์ มีกุ้งหัวแข็ง ส่วนปูม้าจะมีมากในเดือนตุลาคม

สภาพทางวัฒนธรรม ของชุมชนบ้านเกาะพิทักษ์เป็นสิ่งที่ถูกสร้างขึ้นมาจากระบบความสัมพันธ์ และการจัดระเบียบการอยู่ร่วมกันของคนในชุมชน วัฒนธรรมเป็นความเชื่อ เป็นประเพณี เป็นอุดมการณ์ เป็นมาตรฐานที่คนในชุมชนมีส่วนร่วม คนในชุมชนจะมีความยึดโยง เกาะเกี่ยวในวัฒนธรรมเดียวกัน วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่ถูกถ่ายทอด จากคนรุ่นหนึ่ง ไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง การมีชีวิตอยู่ร่วมกันในชุมชนมาเป็นเวลานาน ทำให้คนในชุมชน สามารถสร้างสมวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับมิติต่างๆ ของชีวิตเช่น การประกอบอาชีพ การบริโภค การรักษาโรค การแก้ไขปัญหาความขัดแย้ง สิ่งเหล่านี้บอกได้ว่า เป็นภูมิปัญญา ของคนในชุมชน เป็นส่วนสำคัญที่ทำให้ชุมชนดำรงอยู่ได้อย่างเข้มแข็ง

1.5 ทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน

ทรัพยากรธรรมชาติของบ้านเกาะพิทักษ์ยังมีความอุดมสมบูรณ์ ทั้งทรัพยากรทางทะเล และทรัพยากรป่าไม้ ชาวบ้านเกาะพิทักษ์ประกอบอาชีพประมงเป็นหลัก ดังนั้นจึงมีความสัมพันธ์กับทรัพยากรธรรมชาติอย่างใกล้ชิด โดยเฉพาะทรัพยากรทางทะเล ความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติทำให้คนในชุมชนสามารถใช้ประโยชน์ได้อย่างทั่วถึง เป็นพลังผลักดันทำให้คนในชุมชนเกิดความรู้สึกตระหนักในคุณค่า และหวงแหน มีความรู้สึกเป็นเจ้าของทรัพยากรเหล่านี้ นอกจากใช้ประโยชน์แล้วยังต้องการดูแลรักษา และพัฒนาเพื่อให้สืบต่อไปชั่วลูกหลาน ผ่านกิจกรรมต่างๆ เช่น โครงการอนุรักษ์หอยมือเสือ ปะการัง โครงการธนาคารปู โครงการปล่อยสัตว์น้ำสงสู่ทะเล โครงการปลูกต้นไม้ โครงการปลูกป่าชายเลน เป็นต้น สอดคล้องกับคำกล่าวของผู้ให้ข้อมูลหลักดังนี้

ต้องดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ เพราะเป็นแหล่งเลี้ยงปากเลี้ยงท้องของตนเอง และคนในครอบครัว ถ้าไม่ได้ออกทะเลหาปลา หาปลาหมึก ไปขาย ก็คงไม่มีรายได้ ไม่รู้จะทำมาหากินอะไร เห็นรุ่นพ่อแม่ออกทะเลมาตลอด เราก็เจริญรอยตาม ตอนนี้ความอุดมสมบูรณ์ของทะเลมันก็เริ่มน้อยลง ถ้ายังไม่คิดอนุรักษ์อีก ก็คงหมดไป (ยินดี คงเจริญ 2552)

ได้เข้าร่วมในโครงการอนุรักษ์ทุกโครงการแหละ ทุกปีจะมีโครงการที่ต้องทำเป็นประจำ ก็มีโครงการปลูกต้นไม้คนละ 9 ต้นใน 1 ปี โครงการปลูกป่าชาย โกงกาง โครงการที่เกิดขึ้นก็เข้าใจว่าต้องการอนุรักษ์ธรรมชาติไว้ เพราะเดี๋ยวนี้ไม่เหมือนแต่ก่อน อากาศร้อนขึ้นทุกวัน สัตว์น้ำก็หายากขึ้น น้ำในทะเลที่ใสบางครั้งก็ขุ่นขึ้นมาเหมือน โคนสารอะไรเข้าไปแล้วพัดมาถึงชายทะเลแถบหมู่บ้าน (พรศรี รัตนราช 2552)

การใช้ประโยชน์ของทรัพยากรร่วมกันของคนในชุมชน ทำให้ทุกคนเห็นถึงคุณค่าและความสำคัญของทรัพยากรธรรมชาติ การเข้าร่วมในโครงการอนุรักษ์โดยการมีส่วนร่วมของชุมชน ได้ช่วยสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์ ชาวบ้านได้เกิดการเรียนรู้ทั้งจากการสังเกตของตนเองและการพูดคุยสนทนากับผู้อื่นว่า มีระบบของความสัมพันธ์ที่ต้องพึ่งพาอาศัยกันระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ การทำลายธรรมชาติย่อมหมายถึงการทำลายตัวมนุษย์เอง จิตสำนึกนี้ย่อมมีความสำคัญเป็นอย่างยิ่งต่อการดำรงอยู่ของทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน ซึ่งก็หมายถึงการดำรงอยู่ของชุมชน ตัวอย่างของชาวบ้านที่เคย แอบตัดต้นไม้ และทิ้งขยะ หรือสิ่งปฏิกูลลงทะเล เมื่อเกิดจิตสำนึกในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติก็สามารถเลิกการกระทำดังกล่าวลง โดยไม่มีผู้ใดขอร้องหรือบังคับ สอดคล้องกับคำกล่าวของผู้ให้ข้อมูลหลักดังนี้

เมื่อก่อนเคยทิ้งขยะลงทะเลเป็นประจำ พวกเศษอาหาร หรือเวลากวาดขยะจากบ้านก็ทิ้งลงทะเลเลย เพราะเห็นว่าสะดวก พอมีโครงการอนุรักษ์เกิดขึ้น ได้ฟัง ได้คุย กับคนอื่นๆ ในหมู่บ้าน ก็คิดได้ว่าไม่ควรทำอย่างนั้น เพราะมันทำให้ทรัพยากรธรรมชาติเสียหาย ขยะที่ลอยอยู่ในทะเลมันก็ไม่ชวนมองจริงๆ แล้วเราก็ต้องอาศัยทะเลในการเลี้ยงดูชีวิต ก็ไม่เคยทำอีก ละอายใจด้วยที่เคยทำแบบนั้น (ยุพา รอดรักษา 2552)

ตั้งแต่เกิดมา ก็อยู่กับทะเลมาตลอด พอโตมาก็ออกทะเลหาปลา หาหอย หาปลาหมึก ได้มาก็เอามาทำกิน แล้วก็เอาไปขายบ้าง จนแต่งงานมีครอบครัว ก็ยังทำอยู่ ไม่รู้ว่าจะไปทำอะไรกิน ความรู้น้อย ไม่ได้เรียนมา แต่ชอบที่จะออกทะเล มันเป็นชีวิตไปแล้ว ไม่อยากทำลายทะเลทะเลเป็นบ้านก็ว่าได้ มีโครงการอะไรมาก็เข้าร่วมตลอด เท่าที่ช่วยได้ เพราะถ้าไม่มีทะเล ก็ไม่มีงาน ไม่มีกิน ไม่มีรายรายได้ (อำพร ธานีครุฑ 2552)

ทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน จึงเป็นปัจจัยหนึ่งซึ่งช่วยผลักดันให้เกิดการแสดงพลังการมีส่วนร่วมของชุมชนบ้านเกาะพิทักษ์ เพราะทุกคนในชุมชนตระหนักถึงความสำคัญของ

ทรัพยากรธรรมชาติร่วมกัน และมีความต้องการเดียวกันที่จะทำให้ทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนคงความสมบูรณ์ไว้อย่างยั่งยืน ชุมชนสามารถสร้างกลไกเพื่อรักษาระบบนิเวศได้อย่างมีประสิทธิภาพ ทำให้คนในชุมชนดำรงชีวิตในชุมชนได้อย่างเข้มแข็ง

2. การสร้างความเข้มแข็งโดยชุมชนมีส่วนร่วม

จากการศึกษาปัจจัยที่ช่วยส่งเสริมการสร้างความเข้มแข็งโดยชุมชนมีส่วนร่วมบ้านเกาะพิทักษ์ ทำให้เกิดการเชื่อมโยงกับลักษณะการสร้างความเข้มแข็งที่เกิดขึ้นในชุมชน โดยลักษณะที่เกิดขึ้นมีดังนี้

2.1 การรวมกลุ่มของชุมชน

ความสำเร็จของชุมชนบ้านเกาะพิทักษ์ มิได้เกิดจากคนเพียงคนเดียว แต่เกิดจากการรวมตัวกันของคนในชุมชนที่มองเห็นปัญหาร่วมกัน และมีความมุ่งมั่นที่จะแก้ปัญหาให้กับชุมชน การตระหนักถึงปัญหาของชุมชนและกลุ่มคนที่เริ่มมองเห็นปัญหา เป็นที่มาของการรวมกลุ่มในชุมชน โดยมีผู้ใหญ่บ้านเป็นผู้นำริเริ่ม เล็งเห็นถึงปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชนบ้านเกาะพิทักษ์ และคิดหาวิธีแก้ไขปัญหของชุมชน โดยให้คนในชุมชนมีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหา เนื่องจากเป็นปัญหาของคนในชุมชนเอง ปัญหาที่พบในชุมชนได้แก่ ปัญหาทรัพยากรธรรมชาติเสื่อมโทรม และปัญหาเศรษฐกิจ โดยผู้ใหญ่ใช้เวทีในการประชุมประจำเดือนเป็นเวทีแลกเปลี่ยนแสดงความคิดเห็นของชาวบ้าน และนำเสนอถึงปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน โดยชาวบ้านส่วนใหญ่มีความคิดเห็นตรงกันถึงความต้องการจัดการกับปัญหาที่เกิดขึ้น เช่นปัญหาทรัพยากรทางทะเลเสื่อมโทรม น้ำทะเลไม่ใส มีสิ่งปฏิกูล สัตว์น้ำมีจำนวนน้อยลง เกิดจากการใช้ทรัพยากรอย่างไม่มีการอนุรักษ์ ครวเรือนทิ้งขยะลงทะเล กลุ่มนายทุนเข้ามาบริเวณชุมชนใช้อวนรุนลากสัตว์น้ำ ทำให้สัตว์น้ำที่ยังเล็กคิดอวนไปด้วย ไม่มีโอกาสได้เติบโต สัตว์น้ำจึงลดจำนวนลง เป็นปัญหาที่ชาวบ้านทุกคนได้รับผลกระทบเนื่องจากวิถีชีวิตของคนบ้านเกาะพิทักษ์ต้องพึ่งพาทรัพยากรธรรมชาติทางทะเลเป็นหลัก ในการประกอบอาชีพ สร้างรายได้ ผู้ใหญ่บ้าน ได้ให้ทุกคนมีส่วนร่วมในการช่วยกันวิเคราะห์สาเหตุถึงปัญหาที่เกิดขึ้น มีการพูดคุยแลกเปลี่ยนแสดงความคิดเห็น จากนั้นก็ร่วมกันหาแนวทางแก้ไขปัญหาและร่วมกันกำหนดกิจกรรมที่ใช้แก้ปัญหา ผู้ใหญ่เสนอกิจกรรมการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ได้แก่ การดูแลรักษาความสะอาดบริเวณชายฝั่งทะเลและไม่ทิ้งขยะหรือสิ่งปฏิกูลลงทะเล การอนุรักษ์ปะการัง และหอยมือเสือที่กำลังสูญพันธุ์ การอนุรักษ์ปูไข่ การอนุรักษ์ป่าไม้บนเกาะ ชาวบ้านให้ความคิดเห็นสนับสนุนกิจกรรมการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติของผู้ใหญ่บ้าน เนื่องจากเป็นกิจกรรมที่ให้ทุกคนมีส่วนร่วม และสามารถทำได้ง่าย ทุกคนสามารถดำเนินชีวิตได้ตามปกติ แต่ให้หันมาสนใจทรัพยากรธรรมชาติมากขึ้น เกิดเป็นการรวมกลุ่มของคนในชุมชนเพื่ออนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ผ่านโครงการต่างๆ เช่น โครงการคืนปูสู่ธรรมชาติ โครงการปล่อยพันธุ์หอย

มือเสือ โครงการปลูกปะการัง โครงการปล่อยพันธุ์สัตว์น้ำ โครงการทะเลสะอาดบ้านเกาะพิทักษ์ โดยมีสมาชิกเป็นชาวบ้านทุกคนบนเกาะพิทักษ์ มีส่วนร่วมในกิจกรรม สอดคล้องกับคำกล่าวของผู้ให้ข้อมูลหลักดังนี้

เป็นสมาชิกกลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ทุกคนเขาสมัครใจ เข้าร่วมกันทุกบ้านแหละ ก็เข้าร่วมโครงการต่างๆ มีปีหนึ่งปลูกต้นไม้ให้ได้ 9 ต้น ทุกคนบนเกาะ ป่าก็ปลูกเกิน 9 ต้น ด้วย ให้ทิ้งขยะลงถัง ไม่ทิ้งขยะลงทะเล ไม่จับปูไข่ ถ้าจับได้ก็ให้ไปส่งให้ธนาคารปู ปูออกไข่แล้วจึงกินได้ ก็ไม่ได้มีอะไรยุ่งยาก เราก็ทำตามปกติเรา แคร์รักษาความสะอาดบ้าน แล้วก็ทะเลให้มากขึ้น ดูแลสอดส่องว่าใครกำลังทำผิดข้อตกลงที่ให้ไว้กับกลุ่ม (อำพร ธานีครุฑ 2552)

สมาชิกและคนในครอบครัวต้องไม่ทำลายและช่วยกันรักษาทรัพยากรสัตว์น้ำ โดยเฉพาะหอยมือเสือ ปะการัง ปลาโลมา เต่าทะเล แล้วก็ไม่ใช่เครื่องมือจับสัตว์น้ำที่ผิดกฎหมาย ก็พวก การระเบิดปลา ไซยาเบือ ไซอวนรุน จับสัตว์น้ำบริเวณชายฝั่ง เพราะมันจะทำให้พวกสัตว์น้ำเล็กๆ ตายด้วย (สมคิด เย็นบางสะพาน 2552)

เริ่มแรกเลยเกิดจากผู้ใหญ่ เป็นคนพูดถึงสภาพแวดล้อมของบ้านเราตอนประชุมเมื่อหลายปีมาแล้ว ที่ตอนนี้ไม่เหมือนแต่ก่อน ทรัพยากรธรรมชาติเสื่อมลงไปเยอะ โดยเฉพาะทะเลที่น้ำเริ่มสกปรก ก็เพราะคนบ้านเราแหละมักจะทิ้งขยะลงไป ชายฝั่งก็มีขยะไม่สะอาด สัตว์น้ำก็เริ่มน้อยลง เวลาจะออกไปจับ ต้องไปไกลขึ้น เมื่อก่อนแค่ชายฝั่งก็จับได้แล้ว เห็นด้วยจริงกับผู้ใหญ่ว่า แกลเสนอให้ทุกคนช่วยกันอนุรักษ์ ก็จัดกิจกรรมต่างๆขึ้น ส่วนใหญ่ชาวบ้านที่นี้ให้ความร่วมมือดี จะมีก็แค่คนข้างนอกที่เข้ามา จับสัตว์น้ำ ต้องช่วยกันเป็นหูเป็นตา (พรศรี รัตนราช 2552)

นอกจากปัญหาทรัพยากรธรรมชาติ ชุมชนบ้านเกาะพิทักษ์ยังประสบปัญหาด้านเศรษฐกิจ ในช่วงมรสุมชาวบ้านออกทะเลไม่ได้ จะขาดรายได้ เพราะชาวบ้านประกอบอาชีพประมงเป็นหลัก จะมีค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับการส่งบุตรหลานเรียน ค่ารักษาพยาบาลยามเจ็บป่วย ซึ่งเป็นค่าใช้จ่ายที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ ดังนั้น จึงเกิดการตระหนักเห็นถึงปัญหาในเรื่องเศรษฐกิจของชุมชน ที่ต้องการสร้างรายได้เพิ่มนอกเหนือจากการประกอบอาชีพประมงเพียงอย่างเดียว จากการร่วมแลกเปลี่ยนแสดงความคิดเห็นของชาวบ้านเมื่อมีการประชุม ก็ได้ข้อสรุปว่าทุกคนต้องการรวมกลุ่มอาชีพ เพื่อแก้ไขปัญหาภาวะทางเศรษฐกิจของครอบครัวในช่วงที่ไม่ได้ออกทะเล โดยใช้ทรัพยากรธรรมชาติที่ชุมชนมีเป็นหลักในการสร้างกลุ่มอาชีพ เกิดเป็นกลุ่ม ตลาดกลางสัตว์น้ำบ้านเกาะพิทักษ์ ที่บริหารจัดการโดยชุมชน ทำให้ชาวบ้านขายสัตว์น้ำได้ในราคาที่เป็นธรรม ตัดปัญหาเรื่องพ่อค้าคนกลางกดราคาสัตว์น้ำ กลุ่มหัตถกรรมพื้นบ้าน ผลิตภัณฑ์ระลึกจากทะเล สร้างรายได้

เสริมให้ชาวบ้านรวมถึงการทำธุรกิจชุมชนอย่าง โฮมสเตย์ ที่กำลังเป็นที่สนใจแก่คนภายนอกชุมชน และนักท่องเที่ยวจากการสัมภาษณ์ผู้ใหญ่อำพล ผู้ใหญ่บ้านเกาะพิทักษ์ในปัจจุบัน ได้เล่าถึงจุดเริ่มต้นของกลุ่มโฮมสเตย์บ้านเกาะพิทักษ์ ว่า

เกิดเมื่อประมาณปี 2538 มีนักท่องเที่ยวได้เดินทางมาท่องเที่ยวบนเกาะพิทักษ์เพิ่มมากขึ้น เนื่องจากประทับใจในธรรมชาติ และวิถีการดำเนินชีวิตของคนบนเกาะ นักท่องเที่ยวส่วนใหญ่จึงเริ่มมองหาที่พัก ผู้ใหญ่บ้านอำพล จึงเรียกลูกบ้านประชุมหารือในการจัดทำบ้านพักในรูปแบบ โฮมสเตย์ เพื่อรองรับนักท่องเที่ยวและเป็นรายได้เสริมให้กับลูกบ้านบนเกาะ โดยในปีแรกได้เก็บเงินจากนักท่องเที่ยวเพียง 100 บาท ซึ่งถือว่าเป็นช่วงทดลองให้กับลูกบ้าน ในช่วง 2 ปีที่ผ่านมาการพักผ่อนแบบ โฮมสเตย์ เป็นที่รู้จักในหมู่นักท่องเที่ยวมากขึ้น โฮมสเตย์บ้านเกาะพิทักษ์ จึงเริ่มรับนักท่องเที่ยวมากขึ้นกว่าเดิม โดยใช้การจัดการในรูปแบบสหกรณ์ เพื่อแบ่งปันรายได้ให้ทั่วถึง ซึ่งชาวบ้านบนเกาะทั้งหมด 42 ครัวเรือน ปัจจุบันสามารถรองรับนักท่องเที่ยวได้ทุกหลัง (อำพล ธานีครุฑ 2552)

โฮมสเตย์เกาะพิทักษ์ นับเป็นชุมชนหนึ่งที่ได้รับการยอมรับจากนิยตสาร และหนังสือหลายเล่ม ว่าเป็นชุมชนที่มีความน่าสนใจ และเป็นเกาะที่ยังคงอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมที่สวยงามรอบเกาะไว้ได้อย่างดีเยี่ยม และเริ่มเป็นเกาะที่ติดอกติดใจของนักท่องเที่ยวหลายๆ คนในขณะนี้ ลักษณะบ้านพักส่วนใหญ่เป็นบ้านไม้ชั้นเดียว ตั้งอยู่ริมทะเล มีชานบ้านกว้างขวางยื่นออกไปในทะเล นักท่องเที่ยวหลายคนติดใจการนอนพักบนชาน เนื่องจากสามารถรับลมเย็นๆ ได้ตลอดทั้งวัน เหมาะแก่การนอนพักผ่อน มีสิ่งอำนวยความสะดวกพื้นฐานให้ ได้แก่ มุ้งกันยุง ชุดที่นอน พัดลม ห้องน้ำส่วนใหญ่จะสร้างบนฝั่งริมหาดเพื่อไม่ให้น้ำทะเลหมดความสวยงาม เรื่องอาหารไม่เป็นปัญหาสำหรับชาวบ้าน เกาะพิทักษ์ เนื่องจากตั้งอยู่ใกล้ฝั่งสามารถเดินไปได้ อาหารส่วนใหญ่จึงเป็นอาหารพื้นบ้าน และอาหารทะเลเป็นหลัก แต่หากนักท่องเที่ยวต้องการอะไรเป็นพิเศษ นักท่องเที่ยวสามารถแจ้งบ้านที่พักได้ แต่ควรบอกล่วงหน้าก่อนเดินทาง กฎการเข้าพัก เนื่องจากชุมชนบนเกาะพิทักษ์ นับถือศาสนาพุทธ จึงไม่มีกฎข้อห้ามมากนัก เกาะพิทักษ์ มีข้อห้ามเพียงอย่างเดียวคือ ห้ามนักท่องเที่ยวที่จะเดินทางมาพักแรมนำสิ่งเสพติดทุกชนิดขึ้นบนเกาะ เนื่องจากเป็นเกาะปลอดยาเสพติดมาตั้งแต่ในอดีต ข้อสำคัญอีกอย่างคือ ต้องติดต่อล่วงหน้าประมาณ 1 อาทิตย์ก่อนเดินทาง พร้อมแจ้งจำนวนคน ระยะเวลาในการพัก เพื่อให้ชาวบ้านได้เตรียมรับรองได้อย่างเรียบร้อย เกาะพิทักษ์ มีถนนตัวหนอนรอบเกาะ นักท่องเที่ยวสามารถเดินชมวิถีชีวิต และเที่ยวรอบเกาะได้อย่างสะดวกสบาย ปลอดภัย หากต้องการออกไปเรียนรู้การวางอวนปู ลอบหมึก ชาวประมงเกาะพิทักษ์ยินดีให้ความรู้ หากอยากดำน้ำดูปะการังและปลาสวยงาม สามารถหาเรือเหมาได้จากบริเวณชุมชน การทำธุรกิจโฮมสเตย์ของชุมชน นับว่าเป็นการรวมกลุ่มของชุมชนที่ประสบความสำเร็จ

คนในชุมชนมีรายได้เพิ่มขึ้นจากการเปิดบ้านโฮมสเตย์ การขายสินค้าให้แก่นักท่องเที่ยว และการบริการนักท่องเที่ยว ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการชุมชน ผ่านกิจกรรมกลุ่มโฮมสเตย์ และมีความรู้สึกเป็นเจ้าของบ้าน เป็นเจ้าของเกาะที่มีหน้าที่ต้อนรับและดูแลนักท่องเที่ยว ชาวบ้านเกาะพิทักษ์ สมาชิกกลุ่มโฮมสเตย์ กล่าวว่า

การเข้าร่วมกิจกรรมของกลุ่มโฮมสเตย์ ซึ่งปีนี้มีนักท่องเที่ยวมาพักบ้านของคนหลายสิบคนแล้ว โดยคุณสมบัติของบ้านที่จะจัดให้นักท่องเที่ยวพักนั้น เรามีข้อตกลงร่วมกันว่า จะต้องทำ ความสะอาดบ้านเรือนของตนเอง ซึ่งเราให้ความสำคัญมาก จากนั้นก็ต้องจัดเตรียมอาหารให้กับนักท่องเที่ยว เน้นอาหารทะเลที่เป็นจุดขายของชุมชน (สมผล แก้วสคิด 2552)

การดูแลเอาใจใส่ต้อนรับนักท่องเที่ยวจะเป็นหน้าที่ของแม่บ้าน เพราะหัวหน้าครอบครัว ต้องออกทะเล เมื่อนักท่องเที่ยวเข้าพักที่บ้าน หน้าที่ของเราก็ต้องแนะนำสมาชิกครอบครัวให้ นักท่องเที่ยวรู้จัก แนะนำห้องนอน ห้องน้ำ กิจกรรมของครอบครัว เช่น เวลารับประทานอาหาร เวลาออกเรือ เป็นต้น (อำพร ธาณีครุฑ 2552)

นอกเหนือจากกิจกรรมกลุ่มโฮมสเตย์ ในชุมชนบ้านเกาะพิทักษ์ยังมีการรวมกลุ่มกัน เป็นกลุ่มอาชีพ เพื่อสร้างรายได้เสริมให้แก่ชุมชน คือ กลุ่มพัฒนาผลิตภัณฑ์ OTOP ชาวบ้านเกาะพิทักษ์จะรวมตัวกันเป็นกลุ่ม เพื่อผลิตผลิตภัณฑ์ชุมชน ซึ่งมีกลุ่มผลิตภัณฑ์ ได้แก่ กลุ่มหัตถกรรมพื้นบ้านเป็นกลุ่ม OTOP ที่ได้ลงทะเบียนไว้แล้ว จัดทำเปลือกหอยเพื่อเป็นที่ระลึกมีลวดลายสวยงาม แปลกตาจากธรรมชาติ เช่น ทำเป็นกระถางดอกไม้ ทำพวงกุญแจ โคมไฟ เป็นของที่ระลึกจากบ้านเกาะพิทักษ์ การจัดทำเปลือกหอยที่ระลึก ใช้แรงงานและวัตถุดิบในการผลิตจากชุมชน กระบวนการผลิตไม่มีผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม สามารถผลิตได้ต่อเนื่องในคุณภาพเดิม นอกจากการทำเปลือกหอยเป็นที่ระลึกแล้วยังมีการทำกะปิเกาะพิทักษ์ เป็นผลิตภัณฑ์ OTOP ที่มีชื่อเสียง โดยใช้วัตถุดิบในท้องถิ่น กลุ่มแปรรูปสัตว์น้ำ ได้ผลิตปลาหมึกหวานอัดกระป๋อง เป็นสินค้า OTOP ของหมู่บ้าน ซึ่งได้เริ่มดำเนินการมาระยะหนึ่งแล้ว โดยมีอาจารย์ และนักวิชาการจากสถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าคุณทหารลาดกระบัง วิทยาเขตชุมพร เป็นผู้สนับสนุนในเรื่องการบรรจุภัณฑ์ มีวิทยากรเข้ามาให้ความรู้แก่ชุมชน ซึ่งปัจจุบันเป็นผลิตภัณฑ์ที่โดดเด่นของบ้านเกาะพิทักษ์ โดยมีวัตถุดิบเพียงพอ และจัดหาโดยชุมชนได้เอง ขณะนี้ได้รับการสนับสนุนจากส่วนงานต่างๆ เพื่อให้ผลิตภัณฑ์เป็นที่ยอมรับและขยายตัวในเชิงธุรกิจต่อไปในอนาคต

การทำงานร่วมกันของคนในชุมชน บทบาทหน้าที่ของชาวบ้านแต่ละคนจะแตกต่างกันไปตามหน้าที่ความรับผิดชอบ ตามความถนัด ตามความเหมาะสม มีทั้งบทบาทหน้าที่อย่างเป็นทางการที่มาจากการแต่งตั้ง คัดเลือก เช่น ผู้ใหญ่บ้าน ประธานกลุ่ม คณะกรรมการกลุ่ม และบทบาทหน้าที่ตามธรรมชาติของแต่ละกิจกรรม โดยหน้าที่ตามธรรมชาติมาจากความชำนาญ ความถนัด

ของแต่ละคน จากการสังเกตแบบมีส่วนร่วมในงานทำบุญเกาะหรือประเพณีสวดหาค จะเห็นได้ว่าทุกคนเข้าร่วมงานด้วยความเต็มใจ ใบหน้ายิ้มแย้มแจ่มใส มีการประชุมปรึกษาหารือกันของชาวบ้านก่อนวันจัดงาน 1 วัน โดยผู้ใหญ่บ้านเป็นประธานการประชุม มีการแบ่งหน้าที่กันอย่างเป็นทางการ ได้แก่ กำหนดผู้รับผิดชอบดูแลนักท่องเที่ยว ผู้จัดสถานที่ประกอบพิธีกรรม ผู้นิมนต์พระและรับส่งพระที่วัด เป็นต้น ทุกคนช่วยกันทำความสะอาดชายฝั่งบริเวณบ้านตัวเอง ผู้ชายในชุมชนช่วยกันล้างภาชนะที่ขึ้นรถบนเกาะ กลุ่มแม่บ้านช่วยกันจัดเตรียมอาหาร ทำความสะอาดสถานที่ โดยมีการแบ่งงานกันตามถนัด เช่น ใครมีฝีมือในการประกอบอาหาร จะรับหน้าที่ประกอบอาหาร ใครมีฝีมือในการจัดดอกไม้จะรับหน้าที่ในการจัดดอกไม้ ผู้สูงอายุที่มีความคุ้นเคยกับขั้นตอนพิธีกรรมจะเป็นคนสั่งการเตรียมข้าวของเครื่องใช้ให้ครบ เป็นต้น เมื่อเสร็จสิ้นพิธีกรรมแล้วทุกคนจะช่วยกันเก็บข้าวของเครื่องใช้ทำความสะอาดสถานที่จนเรียบร้อยจึงแยกย้ายกันกลับบ้าน ป้าพร แม่บ้านในชุมชนบ้านเกาะพิทักษ์ เล่าให้ฟังว่า

การทำบุญสวดหาค หรือทำบุญเกาะประจำปี มีความสำคัญมาก จะจัดขึ้นในช่วงเดือนกันยายนของทุกปี วัดอุประสงค์เพื่อเป็นการขอขมาแม่น้ำ พ่อขุนทะเล แม่นางเชิงกระ และเป็นการทำบุญเกาะเพื่อเป็น สิริมงคลแก่ชาวบ้าน ทุกคนจะพร้อมใจกันมาช่วยงาน ปัจจุบันมีนักท่องเที่ยวเดินทางเข้ามาด้วย จึงต้องมีการเตรียมงานเพื่อรองรับนักท่องเที่ยวเพิ่มขึ้น ใครถนัดด้านไหนก็จะแยกย้ายกันไปทำงานตามที่ถนัด ไม่มีการแบ่งบทบาทหน้าที่ที่ชัดเจน ใครทำอะไรได้ก็ช่วยกันทำไป คนเฒ่าคนแก่ที่มีความรู้ด้านพิธีกรรมก็จะเป็นผู้ประกอบพิธีกรรม ส่วนตัวป่าถนัดทางทำดอกไม้ ก็จะช่วยทำพานดอกไม้ หรือของใช้ในการทำพิธี (อำพร ธานีกรุฑ 2552)

การรวมกลุ่มของชุมชนโดยชุมชนมีส่วนร่วม เกิดขึ้นได้เนื่องจากการตระหนักเห็นคุณค่าและประโยชน์ของการรวมกลุ่ม เพื่อแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน ได้แก่ ปัญหาทรัพยากรธรรมชาติ และปัญหาทางเศรษฐกิจ เป็นผลกระทบโดยตรงที่คนในชุมชนได้รับ ทุกคนจึงมีความสนใจเข้าร่วม อีกทั้งบ้านเกาะพิทักษ์มีความสัมพันธ์กันในระบบเครือญาติ การดำเนินกิจกรรมใดในชุมชน ชาวบ้านจะให้ความช่วยเหลือเป็นอย่างดี เช่น งานบุญประเพณีประจำปี การสร้างบ้าน การซ่อมแซมอุปกรณ์จับปลา เกิดเป็นความผูกพันกันในลักษณะครอบครัว เหมือนไปช่วยงานบ้านพี่บ้านน้องกัน เมื่อเกิดการรวมกลุ่มทางการอนุรักษ์หรือกลุ่มอาชีพขึ้น จึงเป็นเรื่องง่ายที่จะทำให้คนในชุมชนมีส่วนร่วมในการทำกิจกรรม อีกทั้งการจัดสรรผลประโยชน์อย่างเป็นธรรมให้แก่คนในชุมชน ก็เป็นอีกประเด็นหนึ่งที่มีความสำคัญ เพราะทุกคนล้วนต้องการได้รับผลประโยชน์ร่วมกัน บ้านเกาะพิทักษ์มีการจัดสรรผลประโยชน์ให้แก่สมาชิกที่เข้าร่วมกลุ่มทุกคน ผลประโยชน์ที่ได้จากการดำเนินงานตามกลุ่มกิจกรรมมีการจัดสรรอย่างเป็นธรรม ตามสัดส่วนที่ได้

กำหนดไว้ตามกติกาของชุมชน และทุกคนมีความเข้าใจในกติกาในเรื่องผลประโยชน์ของกลุ่ม ที่ต้องแบ่งเข้ากองกลาง เพื่อกิจกรรมสาธารณะของชุมชน และส่วนปันผลให้แก่สมาชิก

2.2 การจัดการทรัพยากรธรรมชาติ

การตระหนักในความสำคัญของทรัพยากรธรรมชาติต่อการประกอบอาชีพของชุมชน เนื่องจากชุมชนบ้านเกาะพิทักษ์ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทางการประมง คือมีการดำเนินชีวิตที่ต้องอาศัยความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรทางทะเล หากทรัพยากรธรรมชาติทางทะเลถูกทำลายไปก็จะมีผลต่อการประกอบอาชีพที่จะหาสัตว์น้ำได้น้อยลง รายได้จะลดลง ความเป็นอยู่ก็จะอึดอัด ฝืดเคือง เมื่อเป็นเช่นนี้ชาวบ้านจึงตระหนักในความสำคัญของการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติเพื่อให้เป็นแหล่งในการประกอบอาชีพของตนมีการรวมกลุ่มของชาวบ้าน เพื่ออนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ เช่น กลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากรสัตว์น้ำ มีวัตถุประสงค์เพื่อให้คนในชุมชนทุกคนมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนและสังคม เพื่อการจัดการด้านสิ่งแวดล้อมที่ดีของชุมชน เพื่อเสริมสร้างความรักความสามัคคีให้เกิดขึ้นในชุมชน สาระสำคัญในการดำเนินงาน คือ สมาชิกและคนในครอบครัวไม่ทำลายและช่วยกันรักษาทรัพยากรสัตว์น้ำที่สำคัญ ได้แก่ หอยมือเสือ ปะการัง ปลาโลมา เต่าทะเล และปลิงทะเล สมาชิกและคนในครอบครัวช่วยกันป้องกันและปราบปรามการใช้เครื่องมือจับสัตว์น้ำที่ผิดกฎหมาย ได้แก่ การใช้จวนรุน จวนลาก จวนล้อมจับ สัตว์น้ำบริเวณชายฝั่ง การระเบิดปลา และการใช้ยาเบื่อสัตว์น้ำ เป็นต้น โดยสาเหตุของการจัดตั้งกลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากรสัตว์น้ำ เนื่องมาจากการเล็งเห็นถึงปัญหาทรัพยากรธรรมชาติทางทะเลที่เสื่อมโทรม สัตว์น้ำมีจำนวนลดน้อยลง และมีกลุ่มนายทุน เข้ามาใช้จวนรุนบริเวณพื้นที่ทำการประมงของชาวบ้าน จวนรุน หรือ เรียกอีกอย่างว่าจวนคัน เป็นจวนที่ประกอบเข้าเป็นถุงสำหรับรุนหรือเข็นเพื่อจับสัตว์น้ำ เช่น กุ้ง ปู ปลา ตามชายฝั่ง จวนรุนมีความสามารถในการทำลายสูง เพราะขณะรุนไป ปลายคันรุนจะขูดลึกลงไปในดิน เพื่อไล่สัตว์น้ำซึ่งซ่อนตัวอยู่ในดินโคลนให้หนีขึ้นมาอยู่ในจวน การทำงานของเรือจวนรุนจะเหมือนรถแทรกเตอร์ที่ไถลงไปหน้าดินของพื้นทะเล ทุกสิ่งทุกอย่างบนพื้นผิวดินจะถูกไถไปหมด โดยเฉพาะสัตว์น้ำต่างๆที่ยังเป็นตัวอ่อนก็จะถูกขูด และถูกจับขึ้นมาด้วย เพราะตาข่ายจวนรุนมีความถี่มาก นอกจากนั้นเรือจวนรุนยังทำลายเครื่องมือจับปลาของชาวบ้านซึ่งวางดักไว้จนเสียหายชนิดใช้การต่อไปไม่ได้ หรือต้องซ่อมแซมใหม่ ชาวบ้านได้รับผลกระทบจากจวนรุน ขาดทุนและขาดรายได้ สัตว์น้ำที่เคยมีความอุดมสมบูรณ์และเพียงพอต่อการเลี้ยงชีพ ก็จับได้น้อยลง จนต้องแสวงหาแนวทางแก้ไขปัญหานี้ ในระยะแรกชาวบ้านก็มีการแจ้งเจ้าหน้าที่ตำรวจ แต่ไม่สามารถจัดการกับปัญหาได้ ชาวบ้านจึงพยายามหาทางแก้ไขปัญหาดังกล่าวด้วยตนเอง เกิดเป็นกลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ สอดคล้องกับคำกล่าวของผู้ให้ข้อมูลหลักดังนี้

มีคนจากที่อื่นใช้ฉนวนรุน มาจับสัตว์น้ำแถวชายฝั่งใกล้หมู่บ้าน ฉนวนรุนจะขุดบริเวณผิวทรายลงไปลึก ทำให้ตัวอ่อนของสัตว์น้ำ ติดไปกับฉนวนด้วย ตาข่ายก็จะมีควมถี่ ซึ่งหมู่บ้านเราไม่เคยทำแบบนี้ จะใช้ฉนวนลอย จับเฉพาะสัตว์น้ำที่โต ลอยขึ้นมา เพราะสัตว์น้ำเล็กๆจะได้โตให้เราจับไปขาย จับมากินได้ต่อไป(สมผล แก้วสกลิต 2552)

เคยเห็นคนมาใช้ฉนวนรุน แจ้งผู้ใหญ่บ้านแล้ว ผู้ใหญ่จึงไปแจ้งตำรวจ เพราะเป็นเรื่องมือทำการประมงที่ผิดกฎหมายแต่ตำรวจก็ไม่ได้ช่วยอะไรเรา บอกจะมาเฝ้าดูให้ แต่ก็ยังมีคนพวกนี้ลักลอบมาเรื่อยๆ หมู่บ้านเราจึงรวมตัวกันขับไล่ให้ทุกคนสอดส่องดูแล หากมีใครพบเห็นให้แจ้งผู้ใหญ่ ตอนแรกมีเรือเวรยามคอยฝั่งเลย พอพบเห็นผู้ใหญ่ยิงปืนขึ้นฟ้า เรือพวกนั้นก็รีบหนีไป ตอนนี้อยู่ผู้ใหญ่บ้านก็ไปสร้างเครือข่ายไว้กับเกาะใกล้เคียงให้ร่วมมือกัน พวกเรือลากฉนวนรุนจึงหมดไปไม่เข้ามา (สุภาพ ช่วยอุดม 2552)

กลุ่มธนาคารปู ที่จัดขึ้นเพื่อให้แม่ปูได้วางไข่ขยายปริมาณปูในธรรมชาติ ก่อนนำไปบริโภค เป็นการอนุบาลลูกปูมาให้รอดชีวิตเพิ่มขึ้น หากเดินทางไปเกาะพิทักษ์จะสังเกตเห็น กระจังปู ตั้งอยู่บริเวณกลางทะเลหน้าหมู่บ้าน ปัจจุบันมีจำนวน 2 กระจัง ชาวบ้านทุกคนจะทราบโดยทั่วกันว่า หากใครที่จับปูที่มีไข่สามารถนำไปขายให้กับธนาคารปู หรือนำไปบริจาคได้ ชาวบ้านเกาะพิทักษ์มีส่วนร่วมในการสร้างกระจังปู และช่วยกันดูแลลูกปูในกระจัง ได้แก่ การให้อาหาร และดูแลความเรียบร้อย สอดคล้องกับคำกล่าวของผู้ให้ข้อมูลหลักดังนี้

สมาชิกที่จับปูที่มีไข่ได้ต้องขายให้กับธนาคารปู ธนาคารจะรับซื้อตามราคาตลาด และให้สมาชิกบริจาคปูเข้าธนาคาร ร้อยละ 20 เช่น มีปู 5 ตัว ขายได้ 4 ตัว ต้องบริจาค 1 ตัว แต่ส่วนใหญ่จะบริจาคกันหมด ให้ปูออกไข่ก่อน แล้วค่อยนำไปขายหรือกินต่อไป (สถาพร หิ้นเตียน 2552)

ทุกคนบนเกาะพิทักษ์เป็นสมาชิกกลุ่มธนาคารปู แบ่งหน้าที่กันให้มีผู้ดูแลกระจังปูเป็นหัวหน้า ทำหน้าที่ซื้อปูไข่ รับบริจาค ขายปู และทำบัญชี และมีสมาชิกคือชาวบ้านทุกคน ช่วยกันดูแลความเรียบร้อยของกระจัง ใครมีเวลาว่าง หรือผ่านไปบริเวณกระจังก็ไปให้อาหารลูกปู การดำเนินกิจกรรมของธนาคารปูเป็นการทำเพื่อผลประโยชน์ของส่วนรวม ชาวบ้านทุกคนมีความเข้าใจและให้ความร่วมมือ เพราะทุกคนตระหนักถึงความสำคัญของทรัพยากรสัตว์น้ำนั้น (อำพล ธาณีครุฑ 2552)

นอกจากนี้ยังมีโครงการที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน เช่น โครงการทะเลสะอาดบ้านเกาะพิทักษ์ เป็นโครงการให้แต่ละครัวเรือนทำความสะอาด บริเวณบ้านของตนเอง มีการร่วมกันเก็บขยะในทะเล จะจัดขึ้นปีละครั้ง โครงการปลูกป่าชายเลน โดยจะร่วมปลูกต้นไม้ในชายฝั่งตรงข้ามเกาะพิทักษ์ ซึ่งเป็นโครงการร่วมมือกันระหว่างหมู่บ้านอื่นในการ

อนุรักษ์พื้นที่แหล่งอนุบาลสัตว์น้ำเล็กๆตามธรรมชาติ โครงการปลูกต้นไม้ 9 ต้น ต่อ 1 คน ในบริเวณเกาะพิทักษ์ โดยชาวบ้านมีส่วนร่วมในทุกโครงการ ทั้งนี้เพราะทุกคนตระหนักถึงความสำคัญในแหล่งทรัพยากรธรรมชาติ

บ้านเกาะพิทักษ์มีการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติให้เกิดประโยชน์สูงสุดแก่ชุมชน ดำรงชีวิตให้สอดคล้องกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม การอยู่กับธรรมชาติอย่างกลมกลืน และเกื้อกูลกัน ใช้ทรัพยากรธรรมชาติเป็นแหล่งอาชีพหลัก คือการทำประมง จับสัตว์น้ำจำหน่าย และนำมาประกอบอาหาร และใช้ทรัพยากรธรรมชาติสร้างประโยชน์ทางเศรษฐกิจ โดยผู้นำของชุมชนเป็นผู้เล็งเห็นการใช้ทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ในชุมชนให้เกิดประโยชน์ทางเศรษฐกิจ ในเรื่องการสร้างรายได้เพิ่มให้แก่คนในชุมชน ได้แก่ การเกิดกลุ่มโฮมสเตย์ เป็นการจัดการการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ ทำให้คนในชุมชนมีรายได้เพิ่มนอกเหนือจากอาชีพหลักคืออาชีพประมง ชาวบ้านมีรายได้จากการเปิดบ้านเป็นโฮมสเตย์ มีรายได้จากการจำหน่ายของฝาก ของที่ระลึก ที่รวมกลุ่มกันทำขึ้นมาเอง ของฝาก เช่น กะปิ ปลาหมึกตากแห้ง ปลาเค็ม ของที่ระลึก ก็ได้แก่ การผลิตของตกแต่งจากเปลือกหอย ชาวบ้านมีรายได้จากการบริการนักท่องเที่ยว ได้แก่ การบริการรับส่งนักท่องเที่ยวขึ้นฝั่ง การบริการเรือนำเที่ยว เป็นต้น

2.3 การจัดระเบียบทางสังคม

บ้านเกาะพิทักษ์เป็นชุมชนเล็กๆ ที่มีวิถีชีวิต เรียบง่าย สงบ แม้ไม่มีปัญหาเกิดขึ้นในชุมชน แต่ชาวบ้านได้ร่วมกันออกกฎและกติกาขึ้น เพื่อเป็นการจัดระเบียบทางสังคมของชุมชน เป็นแบบแผน เป็นแนวทางให้สมาชิกทุกคนบนเกาะพิทักษ์ถือปฏิบัติ ร่วมกันดังนี้

2.3.1. กลุ่มอาชีพที่มีรายได้จากการดำเนินกิจการ ได้แก่ กลุ่มโฮมสเตย์ กลุ่มแม่บ้านแปรรูปสัตว์น้ำ และกลุ่มตลาดกลางสัตว์น้ำ ต้องจ่ายรายได้ส่วนหนึ่งสบทบเข้ากองทุนร้อยละ 3 ถึงร้อยละ 5 ของรายได้จากการค้าขาย หรือบริการ รายรับของกองทุนแต่ละกลุ่มจัดไว้เพื่อเป็นค่าใช้จ่ายในกิจการสาธารณะบนเกาะ

2.3.2. การเข้าร่วมประชุมที่หมู่บ้านกำหนดให้มีเดือนละครั้ง ประชุมเวลา 13.00 น. หากขาดประชุมติดต่อกัน 3 ครั้ง ทางหมู่บ้านจะงดการช่วยเหลือครอบครัวนั้นทุกกรณี เป็นระยะเวลา 1 ปี ดังนั้นชาวบ้านทุกคนจึงให้ความสำคัญในการเข้าร่วมประชุม

2.3.3 ห้ามตัดไม้ทำลายป่า และจับสัตว์คุ้มครองโดยเด็ดขาด หากมีใครฝ่าฝืนจะถูกไล่ออกจากหมู่บ้าน เพราะถือว่าเป็นการทำลายแหล่งที่อยู่อาศัย และแหล่งทำมาหากิน

2.3.4 ห้ามมีการเสพยาเสพติด และเล่นการพนันในหมู่บ้านโดยเด็ดขาด ในกรณีของยาเสพติดถ้าไม่ปฏิบัติตามจะทำให้ชาวบ้านร่วมกันขับไล่ผู้ละเมิดออกจากชุมชนภายใน 24 ชั่วโมง หากมีการละเมิดเล่นการพนัน เมื่อได้รับเบาะแส และสืบได้แน่ชัดว่ามีการเล่นการพนันจริง จะมีการ

เรียกมาตักเตือนโดยผู้ใหญ่บ้านก่อน 3 ครั้ง ถ้ายังไม่เลิกเล่นการพนัน ก็จะมอบโทษตามกฎหมายคือ ให้ผู้ละเมิดออกไปจากหมู่บ้าน

การมีกฎและกติกาถือได้ว่าเป็นกระบวนการสร้างการมีส่วนร่วมให้กับชุมชน เพราะชาวบ้านได้ร่วมกันคิด ร่วมกันวางแผน ออกกฎกติกาต่างๆ มาเพื่อถือปฏิบัติเป็นแนวทางเดียวกัน มีการระบุมอบโทษสำหรับผู้ทำผิดกฎ ทุกคนในหมู่บ้านมีการปฏิบัติตามกฎกติกาอย่างเคร่งครัด เพราะเห็นถึงผลดีที่ตามมา ซึ่งกฎกติกาดังกล่าว มาจากกฎหมายบ้านเมือง โดยปรับใช้ให้เหมาะสมกับสภาพชุมชนบ้านเกาะพิทักษ์ สอดคล้องกับคำกล่าวของผู้ให้ข้อมูลหลักดังนี้

เห็นด้วยกับการมีกฎในหมู่บ้าน เพราะเป็นการจัดระเบียบของทุกคน ให้ปฏิบัติไปในทิศทางเดียวกัน และเป็นหน้าที่ที่ต้องปฏิบัติ จะได้ไม่มีใครเสียโอกาส เสียผลประโยชน์ กติกาในเรื่องผลตอบแทนจากกลุ่มอาชีพทำให้เรารู้ว่าถ้าเราทำงาน เราจะได้ผลตอบแทนอย่างไร และมีการแบ่งสรรผลประโยชน์อย่างไร (บุพา รอดรักษา 2552)

ใช้ชีวิตในแต่ละวันอย่างถูกต้องตามกฎหมายอยู่แล้ว ไม่มีการทำผิดกฎ ไม่ต้องกลัว จะมีกฎหรือไม่ก็ไม่มีความสำคัญถ้าทำตัวเองคืออยู่แล้ว ที่มีกฎไว้ เพื่อเป็นที่รู้กันในหมู่บ้านว่าถ้าทำผิดกฎ จะถูกลงโทษ ยังไง ใครที่คิดทำอะไรได้ไม่กล้า แต่ก็ไม่มีใครฝ่าฝืนกฎ เพราะทุกคนก็ช่วยกันตั้งขึ้นมาเอง (สมผล หินเตียน 2552)

กฎกติกาที่ช่วยกันเสนอขึ้นมา เป็นกฎของบ้านเกาะพิทักษ์ มาจากกฎหมายบ้านเมืองส่วนหนึ่ง หากใครทำผิดกฎกติกาของหมู่บ้านส่วนนี้ก็เท่ากับว่าทำผิดกฎหมายบ้านเมือง ต้องได้รับโทษตามกฎหมายบ้านเมือง และได้รับโทษจากชุมชนด้วย ก็ได้แก่ การเล่นการพนัน การเสพยาเสพติด กฎที่เหลือในเรื่องของการเข้าประชุมก็เพื่อให้ทุกคนเห็นถึงความสำคัญในการแสดงออกทางความคิด และรับรู้ถึงสถานการณ์ที่กำลังเกิดขึ้นร่วมกัน มีส่วนร่วมทุกครัวเรือน และกฎเรื่องการแบ่งสรรผลประโยชน์ของกลุ่มอาชีพ ก็เพื่อประโยชน์ของทุกคน และที่ชุมชน (อำพล ธานีครุฑ 2552)

คนในชุมชนทุกคนปฏิบัติตามกฎกติกาที่ถูกสร้างขึ้นในชุมชน กฎบางข้อเป็นกลไกผลักดันให้คนในชุมชนมีส่วนร่วมในกิจกรรมของชุมชน ได้แก่ กฎการเข้าร่วมประชุมประจำเดือน และห้ามขาดเกินกว่าจำนวนครั้งที่กำหนด ทำให้คนในชุมชนมีโอกาสรับรู้ข้อมูลข่าวสาร และร่วมแสดงความคิดเห็นในประเด็นต่างๆจากการประชุม เป็นการสร้างการมีส่วนร่วมในชุมชนให้เกิดขึ้น และการจัดระเบียบทางสังคมโดยการออกกฎนี้ทำให้ชุมชนสามารถจัดการกับสิ่งที่เข้ามาคุกคามสันติสุขของชุมชน เช่น การมีโจรผู้ร้าย การลักลอบตัดไม้ทำลายป่า การเข้ามาของสิ่งเสพติด หรือการพนัน ความสามารถของชุมชนบ้านเกาะพิทักษ์ที่จัดระเบียบทางสังคมของชุมชนให้สามารถร่วมกันแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นหรือวางแนวทางในการรับมือกับปัญหาที่อาจเกิดขึ้น ไม่ว่าปัญหานั้น

จะเกิดจากคนภายในชุมชน หรือเกิดจากคนภายนอกชุมชน เป็นสิ่งสะท้อนให้เห็นถึงแรงเกาะเกี่ยวที่คนในชุมชนมีต่อกัน และสะท้อนให้เห็นถึงศักยภาพของชุมชนในการสร้างกลไกให้สังคมดำรงอยู่ได้อย่างมั่นคง มีสันติสุข และมีความสามัคคี ซึ่งเป็นรากฐานของความเข้มแข็งของชุมชนบ้านเกาะพิทักษ์

2.4 ชุมชนมีการเรียนรู้

การศึกษาของคนในชุมชน เกิดขึ้นจากการศึกษาในโรงเรียน การศึกษาจากสื่อ ได้แก่ สื่อสิ่งพิมพ์ โทรทัศน์ วิทยุ และกระบวนการเรียนรู้ทางการประกอบอาชีพ กระบวนการเรียนรู้ทางการประกอบอาชีพ เป็นกระบวนการเรียนรู้ที่เกิดจากการปฏิบัติจริงในระหว่างที่ลูกๆ ช่วยพ่อแม่ทำงาน เช่น เด็กชายเมื่อมีอายุ 11-12 ปี พ่อจะพาออกไปจับปลาด้วย ส่วนเด็กผู้หญิงจะเรียนรู้วิธีการซ่อมแซมเครื่องมือในการหาปลา เช่น ลอบ อวน กับแม่ที่บ้าน เด็กผู้หญิงจึงไม่มีโอกาสได้เรียนรู้วิธีการจับปลาจากพ่อ แต่เมื่อแต่งงานแล้วหากไม่มีภาระต้องเลี้ยงดูลูกเล็กๆ ภรรยา มักจะติดตามสามีออกไปหาปลาด้วย จึงได้เรียนรู้วิธีการหาปลาจากสามี สอดคล้องกับคำกล่าวของผู้ให้ข้อมูลหลักดังนี้

มีการเรียนจากในโรงเรียน แล้วถ้าอยากรู้อะไรก็อ่านหนังสือเอา ในหมู่บ้านก็มีที่อ่านหนังสือประจำหมู่บ้าน จะมีหนังสือพิมพ์ หนังสือการทำเกษตร หนังสือแนะนำวิธีอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม หนังสือท่องเที่ยว นิตยสารต่างๆ ส่วนใหญ่จะชอบดูทีวีมากกว่าก็ได้รับความรู้เยอะ (ศรีรัตน์ หิ้นเตียน 2552)

เรียนรู้วิธีการทำเครื่องมือจับปลาจากแม่ เพราะตอนเด็กๆ จะชอบช่วยแม่ทำงานบ้าน บางครั้งก็ช่วยทำกับข้าว ทำงานบ้าน ถ้าแม่ว่างก็จะเอาอวนมานั่งตากเพราะมันมีที่ขาดต้องซ่อม พี่ไม่ค่อยได้ออกทะเลกับพ่อ พอตอนนี้แต่งงานแล้ว ก็มีออกทะเลไปกับสามีบ้าง ก็มีความรู้เรื่องการหาปลา หาปลาหมึกเหมือนกัน (ยินดี คงเจริญ 2552)

ในปัจจุบันบ้านเกาะพิทักษ์เป็นแหล่งท่องเที่ยว จะมีนักท่องเที่ยวเดินทางมาจากหลากหลายภูมิภาค คนในชุมชนจะได้เรียนรู้จากนักท่องเที่ยวเพิ่มมากขึ้น ถึงข่าวสาร ภาวะเหตุการณ์ ความเชื่อ การปฏิบัติตนของคนต่างภาค เกิดเป็นการแลกเปลี่ยนเรียนรู้กันระหว่างชาวบ้านและนักท่องเที่ยว ผ่านกิจกรรมต่างๆ เช่น ชาวบ้านอาจมีการถ่ายทอดภูมิปัญญาเรื่องการสร้างเครื่องมือจับสัตว์น้ำให้แก่นักท่องเที่ยว หรือวิธีการทำประมงรูปแบบต่างๆ นักท่องเที่ยวก็อาจแลกเปลี่ยนโดยการเล่าวิถีชีวิตของตนให้ชาวบ้านฟัง ซึ่งจะแตกต่างกันไป นักท่องเที่ยวที่เป็นชาวต่างชาติที่เดินทางเข้ามา อาจมีการแลกเปลี่ยนกันในเรื่องของการเรียนรู้ในภาษา สอดคล้องกับคำกล่าวของผู้ให้ข้อมูลหลักดังนี้

ตั้งแต่เปิดเป็นบ้านพักโฮมสเตย์ก็มีนักท่องเที่ยวเดินทางเข้ามาเรื่อยๆ บางคนก็มาจากภาคอื่นก็มี เรามีหน้าที่ต้อนรับ สิ่งที่ได้รู้เรียนรู้จากนักท่องเที่ยวก็คือ เวลาเขามาเราได้พูดคุยกัน ก็จะมีการเล่าให้ฟังว่าบ้านเขาเป็นยังไง ทำอะไร มีอะไรน่าสนใจบ้าง มีประเพณีอะไรที่ไม่เหมือนกัน เราก็พูดคุยแลกเปลี่ยน เขาก็สนใจบ้านเรา ถ้าเป็นชาวต่างชาติ จะสื่อสารกันไม่ค่อยรู้เรื่อง แต่ตอนนี้ชาวต่างชาติก็เข้ามาเยอะขึ้น ปากก็ได้เรียนภาษาบ้างแล้ว ก็พอเข้าใจบางคำ (พรศรี รัตนราช 2552)

เริ่มสนใจเรื่องการท่องเที่ยวมากขึ้น เพราะหมู่บ้านเรา เป็นหมู่บ้านท่องเที่ยวไปแล้ว เวลา มีรายการท่องเที่ยวออกทีวี ก็จะตั้งใจดูว่า มันเหมือนหมู่บ้านเราไหม เวล่านักท่องเที่ยวเข้ามา ก็จะถามว่า ไปเที่ยวไหนมาบ้าง สวยไหม ดีไหม บ้านเกาะพิทักษ์สู้ได้ไหม แล้วก็เอาไปเล่าสู่กันฟังเวลาเจอคนอื่น ว่านักท่องเที่ยวพูดถึงบ้านเกาะพิทักษ์ว่ายังไง (อำพร ชานีครุฑ 2552)

แหล่งกระจายข่าวสารในชุมชน ได้แก่ ศูนย์ข้อมูลหมู่บ้าน เสียงตามสาย ที่อ่านหนังสือพิมพ์หมู่บ้าน ศูนย์บริการนักท่องเที่ยว ชุมชนเกาะพิทักษ์ ได้รับข่าวสารทุกด้านจากผู้นำหมู่บ้าน เมื่อเข้าร่วมประชุมประจำเดือน ได้รับข้อมูลข่าวสารทางโทรทัศน์ จากเสียงตามสายที่ติดตั้งไว้ที่ศูนย์การเรียนรู้ของชุมชน บ้านเกาะพิทักษ์มีศูนย์การเรียนรู้ชุมชนเพื่อถ่ายทอดวิชาชีพ ภูมิปัญญา เช่น ต่อเรือ ทำลอบ เย็บถักอวน ให้แก่เยาวชนในหมู่บ้าน สอดคล้องกับคำกล่าวของผู้ให้ข้อมูลหลักดังนี้

ถ้ามีข่าวสารอะไร ผู้ใหญ่บ้านจะพูดออกเสียงตามสายให้คนในหมู่บ้านรับทราบ เช่น ให้ระวังโรคระบาด ไข้เลือดออก หรือให้เตรียมตัวรองรับกลุ่มสัมมนาที่จะเข้ามาพัก ผู้ใหญ่ก็จะแจ้งวันเวลา ให้ชาวบ้านได้เตรียมตัว ที่เรียนรู้ของชุมชนก็มี ที่อ่านหนังสือพิมพ์ ที่สอนทำเรื่องมือจับปลา ที่บริการนักท่องเที่ยว ใครสนใจก็ไปดูได้ (สถาพร หินเตียน 2552)

การเรียนรู้ที่มีความสำคัญคือ การเรียนรู้จากประสบการณ์การรวมกลุ่ม ทำให้คนในชุมชนได้แลกเปลี่ยนประสบการณ์ และความคิด รวมทั้งรับรู้ความต้องการ ความวิตกกังวล มีผลทำให้มีการเปิดใจกว้างยอมรับความคิดที่แตกต่าง อีกทั้งเมื่อเกิดปัญหาหรืออุปสรรคขึ้น ชาวบ้านจะได้เรียนรู้วิธีการแก้ไขปัญหาด้วยชุมชนเอง โดยไม่พึ่งองค์กรภายนอก เช่น เมื่อเกิดปัญหาเกิดปัญหาทรัพยากรธรรมชาติเสื่อมโทรม สัตว์น้ำในทะเลลดน้อยลง สาเหตุเนื่องมาจากกลุ่มนายทุนใช้อวนรุนเข้ามาจับสัตว์น้ำ และการใช้ทรัพยากรธรรมชาติโดยไม่มี การอนุรักษ์ดูแล ชาวบ้านเรียนรู้ถึงสาเหตุ มีการดำเนินการแก้ไข รวมกลุ่มเพื่อต่อต้านกลุ่มผู้ใช้อวนรุน จัดเวรยามตรวจตรา จัดกลุ่มโครงการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ สร้างกฎกติกาลงโทษเมื่อมีผู้ทำลายสิ่งแวดล้อม หรือการยึดหลักเศรษฐกิจพอเพียงในการดำเนินชีวิต มีการเรียนรู้วิธีการผลิตเพื่อใช้ในครัวเรือน ได้แก่ การปลูก

ฝึกสวนครัว การทำน้ำยาเอนกประสงค์ การสร้างเครื่องมือจับปลา เป็นต้น สอดคล้องกับคำกล่าวของผู้ให้ข้อมูลหลักดังนี้

การเข้าร่วมกิจกรรมของกลุ่ม เมื่อกลุ่มมีข่าวสารต่างๆจะแจ้งให้สมาชิกทุกคนรู้ตอนเข้าร่วมประชุม เมื่อมีงานสำคัญที่กลุ่มจะต้องดำเนินการ เช่น การจัดงานต้อนรับนักท่องเที่ยว เทศกาล จะมีการประชุมแบ่งหน้าที่ให้แก่สมาชิกของกลุ่มได้ร่วมมือกันทำกิจกรรมตามที่กลุ่มกำหนด เป็นการลงมือทำงานร่วมกันทำให้เกิดการเรียนรู้ ได้แลกเปลี่ยนความรู้กันในกลุ่ม และได้เรียนรู้นิสัยใจคอกัน ฝึกความอดทน ยอมรับฟังความคิดเห็นคนอื่น (อำพร ธาณีครุฑ 2552)

ถ้ามีปัญหาเกิดขึ้นเราก็ต้องมาคุยกันว่า มันเกิดจากอะไร อาจพบกับอุปสรรคและปัญหา แต่ทางชุมชนและกลุ่มองค์กรกิจกรรมก็ได้ช่วยเหลือ แก้ไขปัญหาร่วมกันทุกครั้ง หลังจากทำงานเสร็จเรียบร้อย เราก็จะเกิดประสบการณ์ ว่าต่อไปต้องทำยังไงจะไม่เกิดปัญหา (พรศรี รัตนราช 2552)

ยึดและให้หลักแก่ชาวบ้านว่า เราอย่ามัวพึ่งคนอื่น เราต้องพึ่งตนเอง อะไรที่สามารถทำได้อเองก็ทำ ถ้ามีวาระจะเสียเวลา และสุดท้ายผลความสำเร็จที่เกิดขึ้น ก็จะเป็นของหมู่บ้านเราเอง ยังตอนนี้ที่หมู่บ้านเรามีชื่อเสียงเป็นที่รู้จัก ก็เพราะความร่วมมือของชาวบ้านทุกคนในการร่วมมือทำกิจกรรมต่างๆ เป็นการเรียนรู้จากการทำงานร่วมกัน เรียนรู้จากปัญหาที่เจอ มีทั้งปัญหาหนัก ปัญหาเบา ปัญหาความขัดแย้งกันก็มีในกลุ่มเพราะความเห็นไม่ตรงกัน แต่สุดท้ายพอเย็นลง ก็หันหน้าเข้าหากันได้ ก็เป็นการเรียนรู้อย่างหนึ่งที่จะอยู่ร่วมกันในชุมชน (อำพล ธาณีครุฑ 2552)

นอกจากนี้บ้านเกาะพิทักษ์ยังเป็นชุมชนที่เป็นแหล่งเรียนรู้จากชุมชนใกล้เคียง องค์กรสถาบันต่างๆ ได้เข้ามาศึกษาดูงานอยู่เสมอ เนื่องจากการเห็นบ้านเกาะพิทักษ์เป็นชุมชนต้นแบบในเรื่องการอนุรักษ์ และเป็นชุมชนที่มีส่วนร่วม ชาวบ้านก็จะมีการแลกเปลี่ยนกันระหว่างชุมชน องค์กร สถาบัน หรือเมื่อมีโอกาสผู้ใหญ่บ้านก็จะพาสมาชิกในกลุ่มไปดูงานในองค์กรหรือชุมชนต่างๆภายนอกเช่นกัน เพื่อให้ชาวบ้านเกิดการเปรียบเทียบถึงลักษณะการดำเนินงาน ในชุมชนกับชุมชนอื่น หากสิ่งไหนน่าสนใจ และเป็นประโยชน์จะศึกษานำมาปรับใช้กับบ้านเกาะพิทักษ์ เป็นการเรียนรู้จากสิ่งที่เกิดขึ้นจริงภายนอกชุมชน เนื่องจากความต้องการพัฒนากลุ่มและชุมชนให้ดีขึ้น ชาวบ้านมีความรู้สึกเต็มใจ และต้องการที่จะเรียนรู้ การเรียนรู้ของชุมชนเกิดขึ้นทั้งภายในชุมชนจากการรวมกลุ่ม และการเรียนรู้จากกลุ่มคนภายนอก ที่เดินทางมาท่องเที่ยว มาศึกษาดูงาน จึงนับได้ว่าบ้านเกาะพิทักษ์เป็นชุมชนที่มีการเรียนรู้ตลอดเวลา

2.5 การพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจของชุมชน

ระบบเศรษฐกิจของบ้านเกาะพิทักษ์ เดิมเป็นการผลิตเพื่อยังชีพ แต่ปัจจุบันได้มีการผลิตตอบสนองความต้องการในรายได้ เพื่อนำมาใช้ในกิจกรรมของครอบครัวเพิ่มขึ้น ในอดีตทรัพยากรธรรมชาติมีความอุดมสมบูรณ์อย่างมาก แตกต่างจากในปัจจุบันที่ความอุดมสมบูรณ์ลดลง ทั้งนี้เนื่องจากกิจกรรมการใช้และทำลายทรัพยากรธรรมชาติ เพิ่มขึ้น เช่น การทิ้งขยะสิ่งปฏิกูลลงทะเล การตัดต้นไม้อยู่เสมอ การจับสัตว์น้ำในฤดูวางไข่ และสัตว์น้ำที่มีขนาดเล็ก ความเคยชินในการดำรงชีวิต ทำให้หลงลืมการสำรวจธรรมชาติ จนเมื่อเวลาผ่านไป ทรัพยากรธรรมชาติถูกทำลายเสื่อมโทรม อาชีพของชาวบ้านที่มีความสัมพันธ์กับระบบธรรมชาติ เริ่มมีปัญหา สัตว์น้ำที่เคยจับได้ง่าย เริ่มหายาก ต้องออกเรือไปไกลขึ้น น้ำทะเลสกปรกไม่ใสเหมือนเดิม มีการเอาเปรียบของกลุ่มนายทุน ที่เข้ามาจับสัตว์น้ำโดยใช้เครื่องมือที่ผิดกฎหมาย และทำลายทรัพยากรสัตว์น้ำ การรับซื้อราคาสัตว์น้ำในราคาที่ต่ำ แล้วนำไปจำหน่ายต่อราคาสูงกว่าครั้งราคาซื้อ คนในชุมชนเริ่มมองเห็นปัญหาที่เกิดขึ้น โดยมีผู้ใหญ่บ้านเป็นผู้นำชักจูงให้คนในชุมชนตระหนักถึงปัญหา ผ่านการแลกเปลี่ยนแสดงความคิดเห็นเมื่อมีการประชุม เกิดการรวมตัวกันเป็นกลุ่มองค์กร ผู้ใหญ่บ้านเป็นผู้นำในการร่วมวางแผนและแนวทาง คนในชุมชนร่วมกันวิเคราะห์หมู่บ้าน และแสดงความคิดเห็นต่อปัญหาที่เกิดขึ้น เมื่อมีการประชุมของหมู่บ้าน ปัญหาที่เกิดขึ้นคือปัญหาความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติ และปัญหาเศรษฐกิจ ที่รายได้ของคนในชุมชนลดน้อยลง ไม่เพียงพอต่อกิจกรรมการดำเนินชีวิต สอดคล้องกับคำกล่าวของผู้ให้ข้อมูลหลักดังนี้

ช่วงก่อนมีการรวมกลุ่มอย่างเป็นทางการประมาณ สิบกว่าปีที่แล้ว มีปัญหาเกิดขึ้นในชุมชน เรื่อง น้ำทะเลสกปรก เพราะคนทิ้งขยะลงไป มีสัตว์น้ำตายด้วย ทำให้หาปู ปลา ได้น้อยลง แล้วก็ปัญหาเศรษฐกิจ เงินไม่พอใช้บ้าง เวลาเจ็บป่วย หรือเวลาต้องซ่อมเรือ แล้วต้องการใช้เงินไม่มีเงินเก็บออม ก็ต้องไปกู้ยืมเขามา เสียดอกเบี้ยให้เขาไป แต่มันจำเป็น (สถาพร หินเดียน 2552)

สัตว์น้ำที่จับมาได้ ต้องนำไปขายแต่จะมีพ่อค้าจากตลาดมารับไปขายต่ออีกที พวกนี้จะชอบกดราคา ให้ราคาต่ำกว่าปกติ ซึ่งชาวบ้านก็รู้แต่ไม่รู้จะทำไง ไม่รู้จะไปติดต่อใคร เวลาต้องการเงิน ก็จำเป็นต้องขาย ตอนนั้นอะไรในน้ำก็เริ่มหายากขึ้น บางคนที่มาจากบ้านอื่น มีเงินมากใช้วุ่นวาย จับปลาไปได้ทีละเยอะๆ ปลาเล็กปลาน้อย จับไปหมด ทำให้ไม่เหลือปลาโตให้เราจับ (สุภาพ ช่วยอุดม 2552)

เคยไปแจ้งตำรวจเรื่องการลักลอบใช้วุ่นวาย ตำรวจก็รับเรื่องไว้ แต่ก็ไม่เห็นเกิดอะไรขึ้น พวกนั้นก็ยิ่งเข้ามาเหมือนเดิม ที่นี้ผู้ใหญ่แทนไม่ได้ เรียกลูกบ้านมาประชุม ในการหาวิธีจัดการกับพวกมัน ทุกคนก็เอาด้วย เพราะมันจับปลาเล็กปลาน้อยไปหมด ไม่เหลือให้โตแล้ว

ก็เข้ามา รุน โคน อวน ชาว บ้าน เสีย หาย แบ่ง เวย์ ยาม คอย เฝ้า เลย เห็น ใคร เข้า มา ใช้อวน รุน บอก ผู้ใหญ่ ถ้า จับ ได้ ให้ รุม เลย พวก มัน รู้ ว่า มี คน จับ ตา คู อยู่ ก็ ไม่กล้า เข้า มา เพราะ มัน เป็น เครื่อง มือ ผิด กฎ หมาย ด้วย มัน เอา ผิด ได้ (โสภาส ธานีครุฑ 2552)

กลุ่มตลาดกลางสัตว์น้ำ ช่วยในเรื่องราคาของสัตว์น้ำที่แต่ก่อนถูกกดราคาจากพวกพ่อค้าที่มารับซื้อ ในกลุ่มก็จะมีคนทำหน้าที่รวมสัตว์น้ำจากสมาชิก แล้วไปติดต่อคนซื้อที่ตลาด แต่ต้องให้ราคาที่ตรงกับตลาด เพราะเรามีการติดตามราคาอยู่ เราตั้งราคาในกลุ่มของเราเอง สัตว์น้ำก็มีการคัดแยกขนาดก่อน ชั่ง ใจ ตลาด ก็ ต้อง การ อยู่ แล้ว แต่ เรา รวม กลุ่ม กัน ขาย ครั้ง ละ เยอะ ๆ ไม่ได้ต่างคนต่างขายเหมือนแต่ก่อน คราวนี้คนซื้อก็ต้องมาซื้อจากเรา เจ้าไหนไม่ซื้อจากเราก็ไม่มีขาย (สุภาพ ช่วยอุดม 2552)

การรวมกลุ่มของชุมชนในการประกอบอาชีพ ทำให้เกิดงาน และสร้างรายได้ ที่นอกเหนือจากการประกอบอาชีพหลัก ช่วยแก้ปัญหาทรัพยากรธรรมชาติ และปัญหาทางเศรษฐกิจ คนในชุมชนมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการ และดำเนินงานของกลุ่ม เริ่มตั้งแต่ การร่วมกันแสดงความคิดเห็นเมื่อมีการประชุมหมู่บ้าน ประชุมกลุ่ม มีการแบ่งงาน หน้าที่ความรับผิดชอบ โดยชุมชนใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชน มาเป็นทุนในการงานสร้างรายได้ ได้แก่ ทุนทางทรัพยากรบุคคล ผู้มีความรู้ความเชี่ยวชาญในเรื่องต่างๆ เช่น เชี่ยวชาญในเรื่องการแปรรูปอาหาร จะเป็นผู้ถ่ายทอดวิชาการแปรรูปอาหาร ให้กับกลุ่มแม่บ้าน เพื่อเป็นสินค้าไว้จำหน่าย ผู้มีความรู้ด้านวิชาการ และมีความเป็นผู้นำ เช่น ผู้ใหญ่อำพล จะทำหน้าที่เป็นผู้นำในการดำเนินงาน คอยประสานงาน ติดตามข้อมูล สถานการณ์ และ ช่วยเหลือคนในชุมชนทุกเรื่อง ทุนทางทางทรัพยากรวัฒนธรรม ช่วยในเรื่องการรวมกลุ่มได้อย่างเข้มแข็งเพราะคนในชุมชนต่างมีวัฒนธรรมร่วมกัน มีความรู้สึกเป็นเครือญาติ พร้อมจะช่วยเหลือร่วมมือทุกกิจกรรม ทุนทางทรัพยากรธรรมชาติ เป็นปัจจัยหลักในเรื่องการสร้างรายได้เพิ่มทางเศรษฐกิจ เช่น กลุ่มโฮมสเตย์ เกิดขึ้นได้เนื่องจากความประทับใจในธรรมชาติของผู้เดินทางมาท่องเที่ยวที่เกาะพิทักษ์ ทำให้เกิดกลุ่มโฮมสเตย์ และต่อยอดถึงกิจกรรมเพื่อรองรับนักท่องเที่ยว ที่สร้างรายได้ให้แก่คนในชุมชน โดยการบริหารจัดการกลุ่มทั้งหมดในชุมชนบ้านเกาะพิทักษ์ เป็นการดำเนินงานด้วยคนในชุมชนเองอย่างแท้จริง ไม่มีองค์กรภายนอกเข้ามาสนับสนุน หรือให้งบประมาณในการจัดตั้ง สอดคล้องกับคำกล่าวของผู้ให้ข้อมูลหลักดังนี้

ในฐานะเป็นผู้นำของชุมชน ก็มีความต้องการเห็นลูกบ้าน และหมู่บ้านของเรามีการพัฒนา ปัญหาอะไรที่เกิดขึ้น ก็อยากให้หมดไป ถ้าจะคิดเองทำเองคนเดียว มันก็ไม่ใช่ว่า ต้องให้คนในชุมชนมีส่วนร่วม กลุ่มต่างๆที่เกิดขึ้นก็มาจากความร่วมมือของชาวบ้านทั้งหมด การสนับสนุนจากองค์กรภายนอกไม่มีหรอก คนในหมู่บ้านเขาช่วยเหลือกันเอง เริ่มตั้งแต่การมองเห็นปัญหาร่วมกัน ผมให้ทุกคนแลกเปลี่ยนกันได้ในที่ประชุม จากนั้นก็ให้ลองหาว่า

อะไรคือจุดเด่นของหมู่บ้าน ทุกคนก็ช่วยกันแสดงความคิด แล้วก็สรุปได้ว่า ธรรมชาติทางทะเล ภูเขา การทำการประมงที่ถ่ายทอดกันมายาวนาน คนในชุมชนที่มีความสามารถ เป็นสิ่งที่เป็นจุดเด่น ดังนั้นเราจะใช้จุดเด่นในหมู่บ้านเรานี้แหละเป็นตัวสร้างรายได้เพิ่ม ก็จัดตั้งกลุ่มโฮมสเตย์ขึ้น เพราะมองเห็นแล้วว่าเราไม่ต้องเปลี่ยนอะไรมาก ใช้บ้านที่เราอยู่อาศัย และเราก็ต้องอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติไปควบคู่กันด้วย (อำพล ชานีครุฑ 2552)

การจัดสวัสดิการของชุมชนจากรายได้ของกลุ่มอาชีพ เพื่อนำเงินส่วนหนึ่งมาเป็นเงินกองทุนหมู่บ้าน สำรองไว้ ในยามที่คนในชุมชนฉุกเฉิน หรือใช้ในกิจกรรมของชุมชน เช่น กิจกรรมการพัฒนา กิจกรรมการอนุรักษ์ เป็นข้อตกลงที่สมาชิกในกลุ่มมีส่วนร่วมกัน และยึดเป็นระเบียบปฏิบัติ กลุ่มอาชีพทั้งหมดจะต้องนำเงินรายได้สมทบกองทุน 10 % สอดคล้องกับคำกล่าวของผู้ให้ข้อมูลหลักดังนี้

เมื่อมีรายได้เกิดขึ้นจากการทำงานของกลุ่ม ไม่ว่าจะเป็กลุ่มโฮมสเตย์ กลุ่มแม่บ้านแปรรูปสัตว์น้ำ กลุ่มตลาดกลางสัตว์น้ำ เป็นที่รู้จักกันทุกคนว่า รายได้จะต้องนำไปเข้ากองทุนหมู่บ้าน 10 % จะปันผลให้สมาชิกกลุ่ม 70 % (พรศรี รัตนราช 2552)

เป็นสวัสดิการของหมู่บ้าน เงินที่เก็บจากกลุ่มอาชีพ เป็นเงินใช้ยามฉุกเฉิน คนในชุมชนสามารถขอยืมได้ จะมีคณะกรรมการหมู่บ้านพิจารณาความจำเป็นของผู้ขอยืม เช่น บางรายคนในครอบครัวเจ็บป่วยจำเป็นต้องใช้เงินจำนวนมาก หรือยืมเพื่อการศึกษาของบุตรที่รายได้ของครอบครัวไม่เพียงพอ และใช้เมื่อมีกิจกรรมการพัฒนาหมู่บ้าน เช่น การสร้างอาคาร การสร้างทางเดิน หรือกิจกรรมการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมของหมู่บ้าน (อำพล ชานีครุฑ 2552)

นอกจากนี้บ้านเกาะพิทักษ์ยังใช้เศรษฐกิจพอเพียงเป็นหลักในการดำเนินชีวิต การดำเนินงานตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง มีกิจกรรมที่สำคัญ เช่น การจัดทำบัญชีครัวเรือน สนับสนุนให้มีการออม มีการบันทึกรายรับรายจ่ายของครัวเรือน มีการจัดอบรมลดค่าใช้จ่ายในครัวเรือน การทำน้ายาเอนกประสงค์ ลดค่าใช้จ่ายทางเกษตร เช่น ทำปุ๋ยหมักชีวภาพ ปลูกผักสวนครัวรั้วกินได้ การกำจัดขยะ จัดตั้งสหกรณ์ให้ชาวบ้านเข้าถือหุ้น เพื่อลดต้นทุนค่าใช้จ่าย และให้ความรู้ สร้างนิสัยการออม สอดคล้องกับคำกล่าวของผู้ให้ข้อมูลหลักดังนี้

เป็นสมาชิกกลุ่มเศรษฐกิจพอเพียง กิจกรรมหนึ่งที่ต้องทำก็มีการทำบัญชีครัวเรือน พี่ที่ทำสม่ำเสมอ นะ เหมือนนักเรียนแหละ สิ้นเดือนจะมีคนมาตรวจ แรกๆก็มีลิมบั้ง ตอนนี้นำเป็นความเคยชินไปแล้ว ก็มีสมุดจดไว้เล่มหนึ่ง ใช้จ่ายอะไรก็จดไว้ มันทำให้เรารู้ว่าเราใช้อะไรไปบ้างในแต่ละวัน แล้วก็สรุปตอนสิ้นเดือน ประโยชน์ที่ได้ ทำให้พี่รู้ว่าค่าใช้จ่ายแต่ละเดือนเท่าไร รายได้เข้ามาเท่าไร จะเหลือเงินออมเท่าไร แล้วทำไปถึงจะมีเงินออมเหลือเยอะๆ ก็ต้องลดรายจ่ายที่จดไว้ (ยุพา รอดรักษา 2552)

ปลูกผักไว้กินเอง ไม่ต้องไปซื้อ ผักที่ปลูก ก็มี กระเพรา พริก มะนาว ตะไคร้ ก็พวกผักสวนครัว บ้านอื่นส่วนใหญ่ก็ปลูกกัน มีการทำน้ำยาอเนกประสงค์ไว้ใช้เองด้วย ใช้ล้างจานชาม ทำความสะอาดพื้น เรียนมาจากกลุ่มแม่บ้านลดรายจ่ายลงได้เยอะ มีเงินเก็บเอาไว้ทำอย่างอื่น (บุญเรือง ธานีครุฑ 2552)

การจัดการเศรษฐกิจของบ้านเกาะพิทักษ์โดยคนในชุมชน ทำให้เกิดการพึ่งตนเองได้ทางเศรษฐกิจของชุมชน โดยไม่ต้องอาศัยหน่วยงานจากภายนอกเข้ามาสนับสนุน ชุมชนมีการกินดีอยู่ดี มีอิสรภาพในการจัดการทรัพยากรของชุมชน การไม่เป็นหนี้ การมีทุนสำรองสำหรับกิจการสาธารณะและสวัสดิการของชุมชน เป็นความเข้มแข็งที่เกิดจากการมีส่วนร่วมของชุมชนในด้านเศรษฐกิจ

2.6 การสร้างเครือข่าย

การสร้างเครือข่ายให้คนในชุมชนมาสัมพันธ์กันในเรื่องเกี่ยวกับชุมชน จะทำให้คนในชุมชนมีความกระตือรือร้น มีน้ำใจ และมีจิตสำนึกสาธารณะ การสร้างเครือข่ายภายในของบ้านเกาะพิทักษ์เพื่อให้คนในชุมชนมีทัศนคติต่อการมีส่วนร่วม คือ มีการจัดกิจกรรมในการสร้างเครือข่ายสนับสนุนอยู่เสมอ ได้แก่ การประชุม เพื่อแสวงหาความร่วมมือและแนวทางการแก้ไขปัญหาต่างๆ ให้ทุกคนตระหนักถึงปัญหาร่วมกัน หรือการวางแผนงานการดำเนินงานในกลุ่มย่อย เมื่อกลุ่มกิจกรรมนั้นได้ประสบผลสำเร็จในระดับหนึ่งแล้ว จะมีการขยายแนวคิด ขยายการร่วมมือไปสู่กลุ่มกิจกรรมอื่น เพื่อสร้างเครือข่ายต่อไป โดยใช้ระบบความสัมพันธ์แบบเครือข่าย และการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันในชุมชน เป็นปัจจัยส่งเสริม ทำให้การสร้างเครือข่ายภายในชุมชนประสบความสำเร็จ สอดคล้องกับคำกล่าวของผู้ให้ข้อมูลหลักดังนี้

การสร้างเครือข่าย ทางความคิด ต้องมีการสื่อความกับทุกคนให้ทุกคนได้รับรู้ ถึงวัตถุประสงค์ในการรวมกลุ่ม หรือการเกิดกิจกรรมต่างๆ ใช้เวทีการประชุม เป็นที่ถ่ายทอด เพื่อหาเครือข่ายสนับสนุน ทั้งนี้ต้องชี้ให้เห็นข้อเท็จจริงที่เกิดขึ้น (อำพล ธานีครุฑ 2552)

คนส่วนใหญ่ในชุมชนมีความรักความสามัคคี อยู่กันแบบพี่น้อง มาตั้งแต่ในอดีตจนถึงปัจจุบัน มีอะไรที่พอจะช่วยกันได้ก็ช่วยกันไป สิ่งที่มีมันเกิดขึ้นในหมู่บ้านเรา ก็เห็นๆกันอยู่ ถ้าผู้ใหญ่ต้องการความร่วมมือ หรือกลุ่มไหนในหมู่บ้านต้องการความช่วยเหลือก็เต็มใจช่วย (สมคิด เย็นบางสะพาน 2552)

เครือข่ายสหกรณ์หมู่บ้านกับกลุ่มโฮมสเตย์และเรือโดยสาร ดำเนินการโดยสหกรณ์เป็นผู้จัดลำดับเข้าพักในโฮมสเตย์ และกิจกรรมที่นักท่องเที่ยวสนใจซึ่งเป็นเครือข่ายแต่ละองค์กรในชุมชน สามารถสอบถามได้จากโฮมสเตย์ที่เข้าพัก ได้แก่ กิจกรรมค่าน้ำคูปะการัง คูเรือปั่น

ไฟล่อจับปลาหมึก กิจกรรมตกปลา เดินชมทัศนียภาพรอบเกาะพิทักษ์ (พรศรี รัตนราช 2552)

การสร้างเครือข่ายภายนอกกับชุมชน หรือองค์กรอื่น ของบ้านเกาะพิทักษ์จะเป็น การสร้างเครือข่ายเกี่ยวกับกลุ่มอาชีพและกลุ่มการอนุรักษ์ มีการแลกเปลี่ยนศึกษาดูงานระหว่างชุมชน และมีการติดต่อประสานงานร่วมกัน โดยผู้ใหญ่บ้านจะเป็นผู้ติดต่อกับผู้นำท้องถิ่นต่างๆ เช่น การมีเครือข่ายกับเรือนำเที่ยว หรือติดต่อสถานที่ท่องเที่ยวในจังหวัด การร่วมกันอนุรักษ์ทรัพยากรทาง ทะเลต่อต้านการใช้ฉนวนจับสัตว์น้ำกับชุมชนอื่นใกล้เคียง เป็น ซึ่ง เป็นเครือข่ายทางผลประโยชน์ ของบ้านเกาะพิทักษ์และชุมชนอื่น สอดคล้องกับคำกล่าวของผู้ให้ข้อมูลหลักดังนี้

เชื่อมโยงกับแหล่งท่องเที่ยว ตำบลปากน้ำตะ โก อำเภอทุ่งตะ โก ตำบลบางน้ำจืด หมู่ที่ 1,2,3,4,12,13 และหมู่เกาะต่างๆ ตลอดถึงการล่องแพพะ โตะ และชมพรคานาน้ำ รีสอร์ท ซึ่ง เป็นสถานที่พักในรูปแบบอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม (อำพล ธานีครุฑ 2552)

มีคนจากที่อื่นเข้ามาศึกษาดูงานที่บ้านเกาะพิทักษ์ เยอะ บางทีก็เป็นชาวบ้าน บางทีก็เป็น นักเรียนนักศึกษา ชุมชนของเราก็มีการสร้างความสัมพันธ์ไปในตัว ถ้าเป็นชุมชนที่เข้ามาดู งาน เราก็สามารถขอไปดูงานชุมชนเขามั่ง จะติดต่อผ่านผู้ใหญ่ก่อนเข้ามา(สถาพร หินเดียน 2552)

เครือข่ายบริการเรือนำเที่ยวจากเกาะพิทักษ์ ไปเที่ยวเกาะอื่นเราก็มี ให้คนจากเกาะอื่นขับ เรือมารับ ตอนเย็นเขาก็มาส่ง หรือจะให้ติดต่อสถานที่ท่องเที่ยวอื่นในจังหวัด ถ้า นักท่องเที่ยวสนใจก็ติดต่อที่บ้านผู้ใหญ่ได้ (ยุพา รอดรักษา 2552)

การสร้างเครือข่ายทั้งภายในและภายนอกชุมชน มีวัตถุประสงค์หลักเพื่อต้องการความ ร่วมมือ แรงสนับสนุนในการดำเนินงานหรือกิจกรรมให้ประสบผลสำเร็จ เครือข่ายแบบพึ่งพาอาศัย กันในชุมชนเกิดขึ้นจากฐานความใกล้ชิดสนิทสนมกันในระบบเครือข่ายของคนในชุมชน ในขณะที่ ความสัมพันธ์แบบเครือข่ายผลประโยชน์ไม่ได้เกิดขึ้นจากฐานความใกล้ชิดสนิทสนม เพราะ เกิดขึ้นในกลุ่มคนจำนวนมากจากหลายๆชุมชน แต่ทั้งนี้มีผลประโยชน์ร่วมกัน มีการจัดสรร ผลประโยชน์อย่างเป็นธรรม และการจัดสรรผลประโยชน์อย่างเป็นธรรมนี้อาจนำไปสู่ความใกล้ชิด สนิทสนม ซึ่งจะเป็พื้นฐานให้เกิดความสัมพันธ์แบบพึ่งพาอาศัยได้ต่อไป

3. กระบวนการสร้างความเข้มแข็งโดยชุมชนมีส่วนร่วม

ความเข้มแข็งของบ้านเกาะพิทักษ์ เกิดขึ้นโดยการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน ไม่ว่าจะ เป็นผู้นำชุมชนหรือชาวบ้าน ในการกระทำกิจกรรมเพื่อส่วนรวม ต่างฝ่ายต่างรู้บทบาทหน้าที่ในการ

ปฏิบัติเพื่อประโยชน์สูงสุดของชุมชน จากการศึกษากระบวนการสร้างความเข้มแข็ง โดยชุมชนมีส่วนร่วม มีกระบวนการดังนี้

3.1 ขั้นริเริ่ม

การมีส่วนร่วมของชุมชนเกิดขึ้น เนื่องจากการมองเห็นถึงปัญหาร่วมกันของคนในชุมชน ได้แก่ปัญหาทรัพยากรธรรมชาติเสื่อมโทรม ปัญหาทางเศรษฐกิจ โดยมีผู้นำของชุมชนเป็นผู้ริเริ่มมองเห็น และตระหนักถึงการฟื้นฟูสภาพทรัพยากรธรรมชาติ และพัฒนาเศรษฐกิจของชุมชนให้คนในชุมชนมีความเป็นอยู่ที่ดี โดยมีแนวคิดให้ชาวบ้านทุกคนมีส่วนร่วม เพราะปัญหาที่เกิดขึ้นนั้นเป็นปัญหาที่ชาวบ้านกำลังประสบอยู่ หากไม่ได้รับการแก้ไขจะทวีความรุนแรงขึ้นเรื่อยๆ บางปัญหาอาจจะยังไม่เกิดขึ้นแต่ต้องป้องกันไว้ก่อนเกิดปัญหา เช่น ปัญหาคนในชุมชนย้ายถิ่นฐานไปทำงานในอุตสาหกรรม ทิ้งอาชีพหลักคือประมง ผู้ใหญ่บ้านนำความคิดดังกล่าวแลกเปลี่ยนกับชาวบ้านเมื่อมีการประชุมหมู่บ้าน ชาวบ้านเริ่มมองเห็นปัญหาร่วมกับผู้ใหญ่ เกิดเป็นการรับรู้ถึงปัญหาที่เกิดขึ้นร่วมกันของคนในชุมชน สอดคล้องกับคำกล่าวของผู้ให้ข้อมูลหลักดังนี้

เข้าไปเรียนที่กรุงเทพฯ และใช้ชีวิตการทำงานได้ประมาณ 10 ปี ตัดสินใจกลับมาบ้านก็พบกับความเปลี่ยนแปลง สภาพแวดล้อมบ้านเกาะพิทักษ์เปลี่ยนแปลงไปมาก น้ำที่เคยใส ก็ไม่ใสเหมือนเคย สัตว์น้ำที่อุดมสมบูรณ์ แค่มองลงไปจากใต้ถุนบ้านก็เห็น ไม่มีแล้ว ต้นไม้บนเกาะเหลือน้อย มีการเผาและการตัด ตอนนั้นกลับมายังไม่ได้เป็นผู้ใหญ่บ้าน ก็ทำอะไรไม่ได้มาก แต่ก็มิเชิญชวนชาวบ้านทำนุ้่นทำนึ่งบ้าง จนได้รับเลือกเป็นผู้ใหญ่บ้าน จึงได้เสนอความคิดเห็นในที่ประชุม ชาวบ้านที่มาร่วมรับฟังก็มีทั้งคนที่แสดงความคิดเห็นร่วมกับคนที่เฉยๆ แต่ผมก็พยายามยกตัวอย่างให้เห็นผลไป เปรียบเทียบบ้านเราในอดีตกับปัจจุบัน รวมถึงอนาคต (อำพล ธานีครุฑ 2552)

ผู้ใหญ่อำพล เป็นผู้ริเริ่มให้ชาวบ้านรวมกลุ่มทำโครงการต่างๆ แถบบอกว่าถ้าทำได้จริง ชาวบ้านก็จะหลุดพ้นจากปัญหาต่างๆที่เกิดขึ้น มีหลายคนที่เห็นด้วยแล้ว เพราะทุกคนก็สังเกตเห็นถึงความเปลี่ยนแปลง (พรศรี รัตนราช 2552)

ปัญหามันเกิดขึ้นจริง ก็เห็นกันอยู่ แต่ยังไม่มีการคิดแก้ไข เพราะไม่รู้จะทำไง ปล่อยให้มันผ่านไป ทำมาหากินกันไปวันๆ จนผู้ใหญ่พูดถึงการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น ว่าต้องขอความร่วมมือจากชาวบ้านทุกคน ก็ไม่ได้มั่นใจอะไรมาก แต่ก็ให้ความร่วมมือไป จนปัจจุบันนี้ถึงรู้ว่าทำไมต้องทำ (สมผล หิ้นเตียน 2552)

3.2 การสื่อสารทำความเข้าใจ

การสื่อสารทำความเข้าใจกันนั้นเป็นสิ่งที่มีความจำเป็นที่จะทำให้ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการหาแนวทางแก้ไขปัญหา เป็นการติดต่อสื่อสารกันเพื่อแลกเปลี่ยนความรู้ เป็นกระบวนการเชื่อมโยงคนในชุมชนเพื่อหาทางออกร่วมกัน โดยเริ่มจากการตระหนักถึงปัญหาเพียงไม่กี่คนแต่เมื่อ

มีการพูดคุยกัน จะกระจายออกไปในวงกว้างของชุมชน ทำให้มั่นใจว่าเป็นปัญหาของคนส่วนใหญ่ ผู้ใหญ่บ้านมีการสื่อสารกับชาวบ้านเมื่อมีการประชุม ถึงปัญหาที่กำลังเกิดขึ้น เมื่อมีการพักรับประทานอาหารกลางวันชาวบ้านได้มีการรวมกลุ่มพูดคุยกัน ถึงปัญหาที่เกิดขึ้นและคาดว่าจะมีผลเสียรุนแรงในอนาคต เมื่อมีการประชุมครั้งต่อมา มีการหยิบยกเรื่องปัญหาที่เกิดขึ้นมาพูดคุยกันในลักษณะการปรึกษาหารือ เนื่องจากบ้านเกาะพิทักษ์อยู่ร่วมกันในระบบแบบเครือญาติ และใช้ภาษาในการสื่อสารเดียวกัน จึงเป็นปัญหาและอุปสรรคทางการสื่อสาร ทุกคนมีความเข้าใจ และตระหนักถึงความสำคัญที่จะต้องรีบแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น และช่วงที่ผู้วิจัยเข้าไปทำการเก็บข้อมูลจะได้ยินผู้ใหญ่บ้านประกาศเสียงตามสายแจ้งข่าวสารต่างๆของหมู่บ้าน เช่น การทำบุญวันสวดหาการเตรียมตัวรับองค์การบริการส่วนจังหวัดชุมพร ที่จะเข้ามาจัดสัมมนา เป็นต้น สอดคล้องกับคำกล่าวของผู้ให้ข้อมูลหลักดังนี้

ถ้าไม่มีการพูดคุยกัน ก็คงยังไม่มีแก้ไขปัญหา กิจกรรมอะไร คงยังไม่เกิด เป็นเรื่องดีที่หมู่บ้านเรามีอะไรก็จะมาพูดคุยกัน นั่งคุยกันเองเป็นกลุ่มบ้างตอนว่างไม่ได้ออกทะเล คุยกันตอนมีประชุมบ้าง (อรอนงค์ เย็นบางสะพาน 2552)

เวลามีปัญหาก็จะไปบ่นกับญาติพี่น้องบ้าง กับเพื่อนบ้าง ปัญหาที่มีอยู่ไม่ก็เรื่อง ก็พวกเงินที่หามาได้ไม่มีเก็บออม เวลาเรือเสียที หรือใครในบ้านเจ็บป่วยไม่สบายก็ลำบาก ออกทะเลเที่ยวนี้ได้ของมาน้อย จับอะไรได้ยากขึ้น (สมผล หินเตียน 2552)

ผู้ใหญ่เรียกประชุมทุกครั้งถ้ามีงานสำคัญด่วน เพราะจะได้รู้โดยทั่วถึงกัน หรือไม่ก็มีการออกเสียงตามสาย การประชุมปรึกษาหารือกันเป็นการแลกเปลี่ยนความคิดเห็น เพื่อหาทางแก้ไขหรือดำเนินกิจกรรม ถ้ามีเรื่องไหนขัดแย้งกันจะใช้หลักประชาธิปไตย ใช้เสียงส่วนใหญ่ในการตัดสินใจ (สาคร เย็นบางสะพาน 2552)

การสื่อสารทำความเข้าใจจึงมีความสำคัญ เพื่อให้เกิดการรับรู้ที่ตรงกัน เพราะทุกกิจกรรมไม่สามารถดำเนินไปได้เพียงคนเดียวหรือคนส่วนน้อย หากทุกคนมีความเข้าใจ จะทำให้การดำเนินกิจกรรมเป็นไปตามเป้าหมายที่วางไว้

3.3 การเข้าสู่กิจกรรม

เมื่อเกิดปัญหาขึ้นในชุมชน หรือมีกิจกรรมที่ทุกคนต้องทำร่วมกัน การแสวงหาวิธีการทำงานร่วมกันของคนในชุมชนมีความสำคัญ บ้านเกาะพิทักษ์จะให้ชาวบ้านร่วมกันวางแผนในการดำเนินงาน มีการแบ่งบทบาทหน้าที่ที่ความรับผิดชอบกันตามความสามารถ ความถนัด หากเป็นกิจกรรมที่สามารถทำได้พร้อมกันทันที เช่น ทำบุญสวดหา ผู้ใหญ่บ้านก็มักจะแสวงหาความร่วมมือร่วมใจด้วยวิธีการพูดคุยชักชวนให้ชาวบ้านเห็นความสำคัญ และความจำเป็นในการทำกิจกรรม หากเป็นกิจกรรมที่ชาวบ้านยังไม่แน่ใจว่าทำแล้วจะได้ผลหรือไม่ ผู้ใหญ่บ้านจะลงมือทำก่อน เช่น โฮมสเตย์ ผู้ใหญ่บ้านทดลองเปิดเป็น โฮมสเตย์บ้านแรก เพื่อให้ชาวบ้านเห็นผล จากนั้นจึงทำตาม

หรือการทำปฎิบัติชีวิต ผู้ใหญ่บ้านก็ทดลองทำและใช้ก่อน สอดคล้องกับคำกล่าวของผู้ให้ข้อมูลหลัก ดังนี้

เมื่อทุกคนรับรู้ถึงปัญหา มีความเข้าใจที่ตรงกันแล้ว ก็ต้องหาบทสรุปของแนวทางแก้ไข ซึ่งจะเกิดเป็นกิจกรรมของชุมชน ผมจะเปิดโอกาสให้ชาวบ้านทุกคนเข้ามามีส่วนร่วมตั้งแต่ การช่วยกันคิด คัดเลือกกิจกรรม วางหน้าที่ความรับผิดชอบของแต่ละคน ถ้ากิจกรรมไหนที่ ชาวบ้านไม่แน่ใจ ผมจะทำให้ดูก่อน อย่างการทำบ้านเป็นโฮมสเตย์ ชาวบ้านไม่แน่ใจว่าจะมี นักท่องเที่ยวเดินทางมาพัก ผมก็เปิดบ้านผมก่อนเลย จนปัจจุบันทุกบ้านสามารถรองรับ นักท่องเที่ยวได้หมดทุกหลังแล้ว (อำพล ธาณีครุฑ 2552)

เวลาได้มีโอกาสแสดงความคิดเห็น หรือได้เข้าร่วมทำงานอะไรของส่วนรวม ทำให้เรามี ความภูมิใจว่าเราเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน การแบ่งหน้าที่ที่จะใช้หลักความถนัด ก่อน ให้ใคร อยากรทำอาชีพ หรือถ้าเห็นว่าใครมีความสามารถ ก็เสนอชื่อไป (สถาพร หินเตียน 2552)

กิจกรรมที่บ้านเกาะพิทักษ์ใช้ในการแก้ไขปัญหาได้แก่กิจกรรมการรวมกลุ่ม การรวมกลุ่ม เป็นขั้นตอนสำคัญในการพัฒนาความเข้มแข็งให้แก่ชุมชน กลุ่มของบ้านเกาะพิทักษ์ที่เกิดขึ้นเป็น กลุ่มอาชีพ และกลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ โดยกลุ่มอาชีพจะช่วยแก้ไขปัญหาทางเศรษฐกิจ ของชุมชน เพิ่มรายได้ให้แก่ชุมชน นอกเหนือจากรายได้หลักการทำประมง และเพื่อลดการเอาเปรียบจากพ่อค้าคนกลาง ได้แก่ กลุ่มโฮมสเตย์ กลุ่มแม่บ้านแปรรูปสัตว์น้ำ กลุ่มตลาดกลางสัตว์น้ำ กลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ได้แก่ กลุ่ม อนุรักษ์ทรัพยากรสัตว์น้ำ ธนาคารปู การดำเนินงาน ตามกิจกรรมชาวบ้านจะมีส่วนร่วมอย่างเต็มที่ โดยมีผู้ใหญ่บ้านเป็นผู้สนับสนุนหลักทุกกิจกรรม

3.4 การสร้างกฎกติกา

การปกครองของบ้านเกาะพิทักษ์มีผู้ใหญ่บ้านเป็นผู้นำ นอกจากการเคารพในกฎหมาย ของบ้านเมืองแล้ว คนในชุมชนยังมีการตั้งกฎและกติกาที่ร่วมกันกำหนดขึ้นมา เพื่อให้ทุกคนใน หมู่บ้านอยู่อย่างสันติ เพื่อป้องกันปัญหาที่อาจเกิดขึ้นได้ ได้แก่ กฎการเข้าร่วมประชุมของชาวบ้าน โดยทุกคนจะต้องเข้าร่วมประชุมทุกครั้ง อาจส่งตัวแทนเข้าร่วมครัวเรือนละ 1 คน หากครัวเรือนใด ขาดการประชุมผู้ใหญ่บ้านจะเรียกไปสอบถาม หากขาดการประชุมโดยไม่มีเหตุผล จะถูกว่ากล่าว ตักเตือน ถ้าขาดประชุมติดต่อกัน 3 ครั้ง ทางหมู่บ้านจะงดเงินช่วยเหลือทุกกรณีเป็นเวลา 1 ปี กฎ ห้ามเล่นการพนันและเสพสิ่งเสพติดบนเกาะพิทักษ์ กฎห้ามตัดไม้ทำลายป่าและจับสัตว์สงวน กฎ เงินสมทบกองทุนเข้าหมู่บ้าน เพื่อใช้ในกรณีฉุกเฉินของชาวบ้านและกิจกรรมสาธารณะ มติในที่ ประชุมถือเป็นอันสิ้นสุดเพราะทุกคนในชุมชนมีส่วนร่วมรับรู้และแสดงความคิดเห็น โดยไม่ถูกครอบงำ จากผู้นำชุมชน และไม่มีการคัดค้าน สอดคล้องกับคำกล่าวของผู้ให้ข้อมูลหลักดังนี้

เพื่อให้ชาวบ้านมีส่วนร่วมรับรู้ในข้อมูลข่าวสารและปัญหาของชุมชน และเพื่อให้สร้างเวทีใน การแลกเปลี่ยนแสดงความคิดเห็น ผู้ใหญ่บ้าน คณะกรรมการหมู่บ้าน และชาวบ้านจึงได้

ออกกฎเรื่องการเข้าประชุมของหมู่บ้านการออกกฎขึ้นมานั้น ได้ตามความเห็นชอบจากที่ประชุมทุกข้อ ไม่มีใครคัดค้าน ถือเป็นกรับรู้ร่วมกัน ว่าทำสิ่งที่กฎหมายห้ามคือการทำผิดกฎ ต้องได้รับโทษ (อำพล ธาณีครุฑ 2552)

การสร้างกฎกติการ่วมกันของชุมชน เป็นการกำหนดพฤติกรรมของคนในชุมชนให้ เป็นไปในทิศทางเดียวกัน โดยคนส่วนใหญ่ไม่คัดค้านการออกกฎกติกานี้ สนับสนุนการดำเนิน กิจกรรมให้ประสบความสำเร็จยิ่งขึ้น เช่น กฎการเข้าร่วมประชุม ทำให้คนในชุมชนเข้าร่วมประชุม มีส่วนร่วมโดยพร้อมเพรียงกัน กฎการห้ามตัดไม้ทำลายป่าและจับสัตว์สงวน ช่วยสนับสนุน กิจกรรมการอนุรักษ์ กฎห้ามเสพยาเสพติดและเล่นการพนัน ช่วยลดปัญหาที่อาจเกิดขึ้นในอนาคต เป็นต้น ดังนั้นบ้านเกาะพิทักษ์จึงเป็นชุมชนที่ประสบความสำเร็จจากการมีส่วนร่วมของชุมชนใน การดำเนินกิจกรรม

3.5 การจัดสรรผลประโยชน์

เมื่อมีการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ที่มีผลประโยชน์เกิดขึ้น การจัดสรรผลประโยชน์อย่างเป็นธรรมแก่ทุกคนในชุมชน มีส่วนสนับสนุนให้เกิดความร่วมมือของชุมชน เพราะทุกคนจะเกิดความ รู้สึกถึงการมีส่วนร่วมทุกขั้นตอน ตั้งแต่การร่วมกันคิด ร่วมกันลงมือทำกิจกรรม และสุดท้าย การร่วมกันรับผลประโยชน์ การจัดสรรผลประโยชน์ของการดำเนินกิจกรรมในบ้านเกาะพิทักษ์ ในกิจกรรมอาชีพมีการจัดสรรผลประโยชน์ไว้อย่างชัดเจน คือ สมาชิกของกลุ่มทุกคนจะได้รับเงินปันผลจากการดำเนินกิจกรรม 70 % ของรายได้จากการดำเนินกิจกรรม เงิน 3-5 % จะต้องสมทบเข้า กองทุนหมู่บ้านเพื่อเป็นสวัสดิการให้แก่ทุกคนในหมู่บ้าน สามารถขอยืมใช้ได้ ในยามฉุกเฉิน หรือ ค่าใช้จ่ายในกิจกรรมส่วนรวมของหมู่บ้าน โดยการจัดสรรผลประโยชน์นี้เป็นกฎกติกาของหมู่บ้าน ด้วย สอดคล้องกับคำกล่าวของผู้ให้ข้อมูลหลักดังนี้

ไม่ต้องกังวลในเรื่องผลประโยชน์ มีการจัดสรรอย่างเป็นธรรมให้ทุกคนที่เป็นสมาชิก เพราะ ชุมชนได้สร้างกฎกติกาไว้เป็นหลักปฏิบัติ ทุกกลุ่มอาชีพที่มีการสร้างรายได้ ต้องปฏิบัติ เป็นมาตรฐานเดียวกัน (อำพล ธาณีครุฑ 2552)

การมีรายได้จากการเข้าร่วมกลุ่ม ก็เป็นสิ่งสำคัญที่จูงใจให้เข้าร่วม เพราะได้เห็นถึง ประโยชน์ที่ได้รับ ว่าจะทำไปไม่เสียเปล่า ใครๆก็หวังผลตอบแทนทั้งนั้นแหละ แต่ที่ทำด้วย เต็มใจด้วย เพราะถือว่าทำเพื่อบ้านเกิดของตนเอง (สาคร เย็นบางสะพาน 2552)

นอกเหนือจากการรับประโยชน์ในเรื่องรายได้ ชาวบ้านต้องการร่วมรับรู้ถึงความ สำเร็จที่เกิดขึ้น เป็นเรื่องของความภาคภูมิใจในการดำเนินกิจกรรม เช่น บ้านเกาะพิทักษ์ได้รับรางวัล ชุมชนดีเด่นด้านการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ ได้รับรางวัลหมู่บ้านปลอดยาเสพติด ชาวบ้านจะเกิด ความภาคภูมิใจในการเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน สอดคล้องกับคำกล่าวของผู้ให้ข้อมูลหลักดังนี้

ตอนนี้เกาะพิทักษ์เริ่มเป็นที่รู้จักของคนข้างนอกมากขึ้น เริ่มมีชื่อเสียง มีคนเข้ามาดูงาน เยอะ บางกลุ่มก็มาสัมภาษณ์ทำยังงถึงประสบความสำเร็จ ลุงเป็นคนบ้านเกาะพิทักษ์ ก็มีความภูมิใจ เพราะสิ่งที่เราได้ร่วมมือกันทำมันสำเร็จจนได้รับรางวัล (สถาพร หินเตียน 2552)

นอกจากผลประโยชน์เรื่องรายได้ ความภูมิใจก็เป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้รู้สึกดีที่ในการทำกิจกรรม เพราะเมื่อได้รับรางวัลต่างๆมันทำให้เรามีพลัง ถือได้ว่าตัวเรามีส่วนร่วมจริงๆ ไม่อายใครถ้าพูดถึงรางวัลที่ได้รับของหมู่บ้าน ว่าเราก็เป็นส่วนหนึ่ง (ยุพา รอดรักษา 2552)

การจัดสรรผลประโยชน์ของชุมชนจึงเป็นกระบวนการสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชนที่ส่งผลให้บ้านเกาะพิทักษ์มีความเข้มแข็ง

3.5 การทบทวนและสรุปบทเรียน

ความสัมพันธ์ของคนบ้านเกาะพิทักษ์ มีระบบแบบเครือญาติ เมื่อเกิดปัญหาขึ้นในชุมชน หรือในกลุ่มต่างๆ จะมีเวทีให้พูดคุยปรึกษาหารือกัน ได้แก่ การประชุมประจำเดือนของหมู่บ้าน การประชุมของกลุ่มอาชีพ โดยมีผู้ใหญ่บ้านเป็นแกนนำในการทบทวน สรุปบทเรียนที่เกิดขึ้นจากการดำเนินกิจกรรมต่างๆ เช่น กิจกรรมโฮมสเตย์ เกิดปัญหาในเรื่องของนักท่องเที่ยวที่ไม่พอใจในเรื่องบ้านพัก เพราะไม่เข้าใจในหลักการของบ้านพักแบบโฮมสเตย์ เมื่อเดินทางมาถึงเห็นบ้านพักไม่มีสิ่งอำนวยความสะดวกที่ตนเองต้องการ การยกเลิกการเข้าพักเดินทางกลับทันที อาหารที่ชาวบ้านเตรียมไว้รองรับ ก็ต้องทิ้ง เกิดความเสียหายแก่สมาชิก จึงเกิดการแก้ไขคือต้องทำความเข้าใจกับนักท่องเที่ยวทุกครั้งทีโทรเข้ามาสอบถาม หรือมีความประสงค์จะเข้าพัก หรือกิจกรรมการแปรรูปสัตว์น้ำที่ช่วงไหนมีนักท่องเที่ยวเดินทางเข้ามาพักน้อย ต้องมีการจัดส่งสินค้าออกไปขายยังตลาดนอกชุมชน เป็นต้น

การทบทวนและสรุปบทเรียนที่เกิดขึ้น เป็นการรวบรวมข้อมูลจากสมาชิก เพื่อสร้างแนวทางใหม่ ปรับปรุงการดำเนินงานให้ดีขึ้น เกิดเป็นการเรียนรู้ของคนในชุมชน สิ่งไหนที่ทำแล้วประสบความสำเร็จก็จะสะสมเป็นความรู้ถ่ายทอดให้คนรุ่นต่อไป สิ่งไหนที่ยังมีข้อบกพร่องอยู่จะมีการแก้ไข ร่วมปรึกษาพูดคุย เรียนรู้เพื่อปรับปรุงหาแนวทางแก้ไขปัญหาต่อไป

จากที่กล่าวมาข้างต้น บ้านเกาะพิทักษ์จึงเป็นชุมชนหนึ่งที่มีการสร้างความเข้มแข็งโดยชุมชนมีส่วนร่วม ทั้งด้านเศรษฐกิจ ได้แก่ การกินดีอยู่ดี การสร้างมูลค่าเพิ่มทางเศรษฐกิจจากทรัพยากรในชุมชน ด้านสังคมและวัฒนธรรม ได้แก่ การมีความสามัคคี มีความไว้วางใจกันระหว่างคนในชุมชน สามารถร่วมมือร่วมใจกันแก้ปัญหาของชุมชนได้ มีความสามารถในการปรับใช้วัฒนธรรม ภูมิปัญญาได้อย่างเหมาะสมเพื่อประโยชน์ของชุมชน ด้านสิ่งแวดล้อม ได้แก่ การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติให้มีความอุดมสมบูรณ์ และทุกคนมีจิตสำนึกในการรักษาทรัพยากร มีวิถีชีวิตที่ไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม

บทที่ 5

สรุป อภิปรายและข้อเสนอแนะ

การศึกษา เรื่องการสร้างการความเข้มแข็งโดยชุมชนมีส่วนร่วม มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการสร้างการความเข้มแข็งในบ้านเกาะพิทักษ์ โดยชุมชนมีส่วนร่วม โดยเก็บรวบรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์ชาวบ้านเกาะพิทักษ์ ตำบลบางน้ำจืด อำเภอหลังสวน จังหวัดชุมพร ไม่จำกัดเพศ อายุ มีการบันทึกเสียง การจดบันทึกข้อมูล ข้อมูลที่เก็บรวบรวมได้จะนำมาวิเคราะห์และตรวจสอบความถูกต้องและความสมบูรณ์ของข้อมูล จากนั้นได้นำเสนอผลการศึกษาในประเด็น ลักษณะทั่วไปของชุมชน ปัจจัยที่ส่งเสริมการมีส่วนร่วม ลักษณะการสร้างการความเข้มแข็งและกระบวนการสร้างการความเข้มแข็งโดยชุมชนมีส่วนร่วม โดยสามารถสรุปผลการศึกษาได้ ดังนี้

สรุปผลการศึกษา

จากการศึกษาพบว่าการสร้างการความเข้มแข็งแบบชุมชนมีส่วนร่วมของบ้านเกาะพิทักษ์ เกิดขึ้นจากปัจจัย และองค์ประกอบต่าง ๆ คือ ชุมชนมีผู้นำที่มีศักยภาพ มีการจัดตั้งองค์กรของชุมชน มีการสร้างกฎกติกาชุมชน ชุมชนมีวัฒนธรรมประเพณีที่ชาวบ้านมีส่วนร่วม มีการจัดการเศรษฐกิจชุมชน และ เป็นชุมชนที่มีการเรียนรู้สู่พึ่งตนเอง ซึ่งถือได้ว่าชุมชนบ้านเกาะพิทักษ์ประสบความสำเร็จจากการมีส่วนร่วมของชุมชนอย่างแท้จริง

1. ชุมชนมีผู้นำที่มีศักยภาพ ผู้นำของชุมชนบ้านเกาะพิทักษ์ได้แก่ ผู้ใหญ่บ้าน (นายอำพล ธานีครุฑ) เป็นผู้เล็งเห็นปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน ทั้งสภาพภูมิประเทศในชุมชนที่เปลี่ยนแปลงไป สัตว์น้ำจำนวนมากลด เรือประมงของนายทุน เข้ามหาปลา ในพื้นที่บริเวณเกาะด้วยวิธีที่ทำลายธรรมชาติ ผู้ใหญ่บ้านจึงมีความตั้งใจที่จะพลิกฟื้นนำสภาพแวดล้อมให้กลับมาอุดมสมบูรณ์เหมือนในอดีต ชาวบ้านที่เหลือได้เห็นประโยชน์ทำให้กลุ่มมีความเข้มแข็งขึ้น เพราะผู้ใหญ่บ้านแสดงให้เห็นว่าเมื่อทำแล้วทุกคนได้รับผลประโยชน์ ผู้ใหญ่อำพล เป็นแบบอย่างของคนในชุมชน เรื่องการเรียนรู้ เริ่มจากตนเองมีโอกาสไปศึกษา ดูงาน จากชุมชนหลาย ๆ แห่ง ทำให้ได้ประสบการณ์ เล็งเห็นข้อดีข้อเสียที่สามารถนำมาปรับใช้กับเกาะพิทักษ์ได้ ต่อมา จึงพากันกิจกรรมต่าง ๆ ออกไปศึกษา ดูงาน ทั้งชุมชนที่ประสบความสำเร็จและชุมชนที่ล้มเหลว เพื่อให้เกิดการบูรณาการ ทำให้ชาวบ้านเกิดการเรียนรู้ ผู้ใหญ่อำพล มีความมุ่งมั่น สู่ความสำเร็จ กิจกรรมหรือโครงการต่าง ๆ ที่เริ่มต้นพบกับปัญหา อุปสรรค ในช่วงแรกชาวบ้านส่วนใหญ่ยังไม่เข้าใจ ผู้ใหญ่ไม่ย่อท้อ พยายามทำให้ดีที่สุด เมื่อประสบผลสำเร็จ ชาวบ้านส่วนใหญ่เกิดความเข้าใจ และปฏิบัติตาม

แนวทางที่ผู้ใหญ่อำพล แนะนำ เมื่อผู้ใหญ่ได้รับนโยบายหรือแนวทางปฏิบัติจากทางการเขาได้นำมาหาแนวทางปฏิบัติในชุมชน ร่วมกับชาวบ้าน โดยจัดตั้งศูนย์การเรียนรู้ของชุมชน จัดการประชุมทุกเดือน เมื่อมีปัญหาเกิดขึ้นในชุมชน จะใช้การประชุมนี้ปรึกษากับชาวบ้านหาแนวทางแก้ไข ทำให้ชาวบ้านเกิดการมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ มีความรู้สึกเป็นเจ้าของ ชุมชน รักและหวงแหนชุมชน เพราะต้องร่วมกันรับผิดชอบดูแล และแก้ไขปัญหา ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น รวมถึงรับผลประโยชน์ร่วมกัน ดังนั้นกระบวนการสร้างความเข้มแข็งแบบมีส่วนร่วมของชุมชนบ้านเกาะพิทักษ์จึงเกิดขึ้นได้เนื่องจาก ชุมชนมีผู้นำที่มีศักยภาพเป็นปัจจัยหนึ่งผลักดันให้เกิดความสำเร็จ

2. การจัดตั้งองค์กรของชุมชน องค์กรที่จัดตั้งขึ้นในชุมชนบ้านเกาะพิทักษ์ เป็นการรวมกลุ่มกิจกรรมเพื่อการประกอบอาชีพ กลุ่มเยาวชน และกลุ่มเพื่อการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ มีด้วยกันทั้งสิ้น 7 กลุ่มกิจกรรม ได้แก่ กลุ่มแม่บ้านแปรรูปสัตว์น้ำ กลุ่มโฮมสเตย์ กลุ่มตลาดกลางสัตว์น้ำ กลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากรสัตว์น้ำ กลุ่มเศรษฐกิจพอเพียง กลุ่มยุวชนบ้านเกาะพิทักษ์ ทั้งนี้วัตถุประสงค์การจัดตั้งขึ้นของแต่ละกลุ่มมาจากการเล็งเห็นถึงปัญหาต่างๆในชุมชน และการวางแผนอนาคต ได้แก่ ปัญหาทรัพยากรถูกทำลาย การสร้างงานเพื่อเป็นรายได้ให้แก่คนในชุมชน การพัฒนาสภาพสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรเยาวชน โดยสมาชิกทั้งหมดเป็นชาวบ้านบนเกาะพิทักษ์ โดยให้ความร่วมมือทุกครัวเรือน ทำให้คนในชุมชนมีส่วนร่วม ในกระบวนการต่างๆ ของแต่ละกิจกรรมกลุ่ม ร่วมกันคิด แก้ปัญหา รับผลประโยชน์ร่วมกัน ทำให้กลุ่มกิจกรรม ประสบความสำเร็จ เช่น กลุ่มโฮมสเตย์ ได้รับรางวัล ชุมชนดีเด่นด้านการท่องเที่ยวแบบโฮมสเตย์

3. กฎและกติกาของชุมชน ชุมชนบ้านเกาะพิทักษ์เป็นชุมชนเล็กๆ ที่มีวิถีชีวิต เรียบง่ายสงบ แม้ไม่มีปัญหาเกิดขึ้นในชุมชน แต่ชาวบ้านได้ร่วมกันออกกฎและกติกาขึ้น เพื่อเป็นแบบแผนเป็นแนวทางให้สมาชิกทุกคนบนเกาะพิทักษ์ถือปฏิบัติ ร่วมกันดังนี้

3.1 กลุ่มอาชีพที่มีรายได้จากการดำเนินกิจการ ได้แก่ กลุ่มโฮมสเตย์ กลุ่มแม่บ้านแปรรูปสัตว์น้ำ และกลุ่มตลาดกลางสัตว์น้ำ ต้องจ่ายรายได้ส่วนหนึ่งสทบเข้ากองทุนร้อยละ 3 ถึงร้อยละ 5 ของรายได้จากการค้าขาย หรือบริการ รายรับของกองทุนแต่ละกลุ่มจัดไว้เพื่อเป็นค่าใช้จ่ายในกิจการสาธารณะบนเกาะ

3.2 การเข้าร่วมประชุมที่หมู่บ้านกำหนดให้มีเดือนละครั้ง ประชุมเวลา 13.00 น. หากขาดประชุมติดต่อกัน 3 ครั้ง ทางหมู่บ้านจะงดการช่วยเหลือครอบครัวนั้นทุกกรณี เป็นระยะเวลา 1 ปี ดังนั้นชาวบ้านทุกคนจึงให้ความสำคัญในการเข้าร่วมประชุม

3.3 ห้ามตัดไม้ทำลายป่า และจับสัตว์คุ้มครอง โดยเด็ดขาด หากมีใครฝ่าฝืนจะถูกไล่ออกจากหมู่บ้าน เพราะถือว่าเป็นการทำลายแหล่งที่อยู่อาศัย และแหล่งทำมาหากิน

3.4 ห้ามมีการเสพยาเสพติด และเล่นการพนันในหมู่บ้านโดยเด็ดขาด ในกรณีของยาเสพติดถ้าไม่ปฏิบัติตามจะให้ชาวบ้านร่วมกันขับไล่ผู้ละเมิดออกจากชุมชนภายใน 24 ชั่วโมง หากมีการละเมิดเล่นการพนัน เมื่อได้รับเบาะแส และสืบได้แน่ชัดว่ามีการเล่นการพนันจริง จะมีการเรียกมาตักเตือนโดยผู้ใหญ่บ้านก่อน 3 ครั้ง ถ้ายังไม่เลิกเล่นการพนัน ก็จะมีบทลงโทษตามกฎหมายคือ ให้ผู้ละเมิดออกไปจากหมู่บ้าน

การมีกฎและกติกาก็ถือว่าเป็นกระบวนการสร้างการมีส่วนร่วมให้กับชุมชน เพราะชาวบ้านได้ร่วมกันคิด ร่วมกันวางแผน ออกกฎกติกาต่างๆ มาเพื่อถือปฏิบัติเป็นแนวทางเดียวกัน มีการระบุบทลงโทษสำหรับผู้ทำผิดกฎ ทุกคนในหมู่บ้านมีการปฏิบัติตามกฎกติกาอย่างเคร่งครัด เพราะเห็นถึงผลดีที่ตามมา ซึ่งกฎกติกาดังกล่าว มาจากกฎหมายบ้านเมือง โดยปรับใช้ให้เหมาะสมกับสภาพชุมชน

4. การมีวัฒนธรรมประเพณีของชุมชน ชุมชนบ้านเกาะพิทักษ์ มีภาษาถิ่นเป็นภาษาใต้ เป็นภาษาที่ชาวบ้านใช้สื่อสารกัน มีการแต่งกายด้วยผ้ากางเกงขาวเล เป็นอัตลักษณ์ของชาวประมง ชุมชนมีประเพณีสวดหาผลประจําทุกปี ชาวบ้านมีความสัมพันธ์กันแบบเครือญาติ ส่วนใหญ่มีความรักใคร่สามัคคีกัน เมื่อมีกิจกรรมใดเกิดขึ้นในชุมชน ชาวบ้านจะให้ความร่วมมือเป็นอย่างดี เกิดเป็นวัฒนธรรม ที่ถือปฏิบัติกันสืบต่อมา ทำให้ค่านิยมเรื่องความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ความสามัคคี ยังมีให้เห็นในชุมชนบ้านเกาะพิทักษ์ การมีวัฒนธรรมและประเพณีร่วมกัน เกิดเป็นรากฐานที่สำคัญในการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน

5. การจัดการเศรษฐกิจ และสวัสดิการชุมชน เนื่องจากภูมิประเทศของเกาะพิทักษ์ มีลักษณะเป็นเกาะ ชาวบ้านบนเกาะพิทักษ์จึงประกอบอาชีพประมง เป็นหลัก และมีกลุ่มกิจกรรมด้านการประกอบอาชีพได้แก่ กลุ่มโฮมสเตย์ กลุ่มแปรรูปอาหารทะเล โดย คริวเรือนในหมู่บ้านเกาะพิทักษ์ส่วนใหญ่ เป็นสมาชิกกลุ่มที่ตั้งขึ้นในหมู่บ้าน และมีส่วนร่วมแสดงความคิดเห็นเพื่อประโยชน์ของชุมชน ส่วนหนึ่งสมทบกองทุนสวัสดิการหมู่บ้าน โดยเงินกองทุนนี้ นำไปใช้เพื่อสาธารณะประโยชน์ และเป็นสวัสดิการให้กับสมาชิก ชุมชนมีการดำเนินงานตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง กิจกรรมที่สำคัญ เช่น การจัดทำบัญชีครัวเรือน สนับสนุนให้มีการออม มีการบันทึกรายรับรายจ่ายของครัวเรือน มีการจัดอบรมลดค่าใช้จ่ายในครัวเรือน การทำนํ้ายาเอนกประสงค์ ลดค่าใช้จ่ายทางเกษตร เช่น ทำปุ๋ยหมักชีวภาพ ปลูกผักสวนครัวรั้วกินได้ การกำจัดขยะ จัดตั้งสหกรณ์ให้ชาวบ้านเข้าถือหุ้น เพื่อลดต้นทุนค่าใช้จ่าย และให้ความรู้ สร้างนิสัยการออม

6. ชุมชนมีการเรียนรู้และมีการพึ่งตนเอง จากการศึกษาพบว่า ชุมชนบ้านเกาะพิทักษ์ได้รับข่าวสารทุกด้านจากผู้นำหมู่บ้าน เมื่อเข้าร่วมประชุมประจำเดือน ได้รับข้อมูลข่าวสารทางโทรทัศน์ จากเสียงตามสายที่ติดตั้งไว้ที่ศูนย์การเรียนรู้ของชุมชน จากการเข้าร่วมกิจกรรมของกลุ่ม

องค์กรในชุมชน กลุ่มกิจกรรมทุกกลุ่มเมื่อมีข่าวสารต่างๆจะแจ้งให้สมาชิกทราบเมื่อเข้าร่วมประชุม เมื่อมีงานสำคัญที่กลุ่มจะต้องดำเนินการ จะมีการประชุมแบ่งหน้าที่ให้แก่สมาชิกของกลุ่ม ได้ร่วมมือกันทำกิจกรรมตามที่กลุ่มกำหนด ซึ่งเป็นการลงมือทำงานร่วมกันทำให้เกิดการเรียนรู้ ส่งผลต่อความเข้มแข็งของกลุ่มองค์กร เพราะกลุ่มองค์กรในชุมชนมีเป้าหมายและอุดมการณ์ร่วมกัน ผู้นำและสมาชิกคิดริเริ่มร่วมกันในกิจกรรมของกลุ่ม โดยมีจุดมุ่งหมายเดียวกัน และชุมชนร่วมมือแก้ไขปัญหา เป็นเวทีแห่งการเรียนรู้ร่วมกัน บางครั้งอาจพบกับอุปสรรคและปัญหา แต่ทางชุมชนและกลุ่มองค์กรกิจกรรมก็ได้ช่วยเหลือ แก้ไขปัญหาร่วมกันทุกครั้ง หลังจากมีการดำเนินการเสร็จสิ้นเรียบร้อย มีศูนย์การเรียนรู้ชุมชนเพื่อถ่ายทอดวิชาชีพ ภูมิปัญญา เช่นต่อเรือ ทำลอบ เย็บถัก อวน ให้แก่เยาวชนในหมู่บ้าน จึงนับได้ว่าชุมชนบ้านเกาะพิทักษ์เป็นชุมชนที่มีการเรียนรู้ตลอดเวลา เป็นชุมชนที่มีการพึ่งตนเอง เริ่มจากการมองเห็นถึงปัญหาร่วมกันในชุมชน ได้แก่ปัญหาทางด้านเศรษฐกิจ ความต้องการมีรายได้เพิ่มขึ้น จากทรัพยากรในชุมชนที่มีอยู่ ได้แก่ ทรัพยากรธรรมชาติในทะเล ทรัพยากรบุคคล ความรู้ ภูมิปัญญาต่างๆ มีการวางแผน คิดหาวิธีแก้ไขปัญหาต่างๆ เกิดเป็นกลุ่มกิจกรรมเพื่อประกอบอาชีพ กลุ่มเยาวชน และกลุ่มเพื่อการอนุรักษ์ ทรัพยากรธรรมชาติ โดยมีวัตถุประสงค์และข้อตกลงร่วมกันของแต่ละกลุ่มกิจกรรมที่สมาชิกในกลุ่มเป็นผู้เสนอความคิด ร่วมตัดสินใจ ร่วมดำเนินการ และร่วมรับผลประโยชน์

7. การสร้างเครือข่าย ของบ้านเกาะพิทักษ์มีทั้งเครือข่ายภายในชุมชน ได้แก่ เครือข่ายทางความคิด เป็นเครือข่ายแบบพึ่งพาอาศัยกันในชุมชนเกิดขึ้นจากฐานความใกล้ชิดสนิทสนมกันในระบบเครือญาติของคนในชุมชน ผ่านกระบวนการต่าง เช่น การถ่ายทอดความคิดเมื่อมีการประชุมหมู่บ้าน และภายนอกชุมชน ได้แก่เครือข่ายจากกลุ่มอาชีพ เช่น การมีเครือข่ายกับเรือนำเที่ยว หรือติดต่อสถานที่ท่องเที่ยวในจังหวัด การร่วมกันอนุรักษ์ทรัพยากรทางทะเล ต่อต้านการใช้ อวนรุนจับสัตว์น้ำกับชุมชนอื่นใกล้เคียง เป็น ซึ่ง เป็นเครือข่ายทางผลประโยชน์ โดยวัตถุประสงค์หลักเพื่อต้องการความร่วมมือ แรงสนับสนุนในการดำเนินงานหรือกิจกรรมให้ประสบผลสำเร็จ

โดยกระบวนการสร้างการมีส่วนร่วมได้แก่ ขั้นริเริ่ม การสื่อสารทำความเข้าใจ การเข้าสู่กิจกรรม การสร้างกฎกติกา การร่วมรับผลประโยชน์ และ การทบทวนและสรุปทเรียน สรุปรายละเอียดได้ดังนี้

1. ขั้นริเริ่ม เกิดจากผู้นำซึ่งคือผู้ใหญ่บ้านมองเห็น และตระหนักถึงการฟื้นฟูสภาพ ทรัพยากรธรรมชาติ และพัฒนาเศรษฐกิจของชุมชน ให้คนในชุมชนมีความเป็นอยู่ที่ดี โดยมีแนวคิดให้ชาวบ้านทุกคนมีส่วนร่วม เพราะปัญหาที่เกิดขึ้นนั้นเป็นปัญหาที่ชาวบ้านกำลังประสบอยู่ จนเกิดการมองเห็นถึงปัญหาร่วมกันของคนในชุมชน

2. การสื่อสารทำความเข้าใจ เป็นการติดต่อสื่อสารกันเพื่อแลกเปลี่ยนความรู้ เป็นกระบวนการเชื่อมโยงคนในชุมชนเพื่อหาทางออกร่วมกัน โดยเริ่มจากการตระหนักถึงปัญหาเพียงไม่กี่คน กระจายออกไปในวงกว้างของชุมชน ผ่านกิจกรรมการพูดคุย การแลกเปลี่ยนในที่ประชุมของชาวบ้าน

3. การเข้าสู่กิจกรรม เมื่อเกิดปัญหาขึ้นในชุมชนหรือมีกิจกรรมที่ทุกคนต้องทำร่วมกัน การแสวงหาวิธีการทำงานร่วมกันของคนในชุมชนมีความสำคัญ บ้านเกาะพิทักษ์จะให้ชาวบ้านร่วมกันวางแผนในการดำเนินงาน มีการแบ่งบทบาทหน้าที่ที่ความรับผิดชอบกันตามความสามารถ ความถนัด กิจกรรมที่บ้านเกาะพิทักษ์ใช้ในการแก้ไขปัญหาได้แก่กิจกรรมการรวมกลุ่ม การรวมกลุ่มเป็นขั้นตอนสำคัญในการพัฒนาความเข้มแข็งให้แก่ชุมชน กลุ่มของบ้านเกาะพิทักษ์ที่เกิดขึ้นเป็นกลุ่มอาชีพ และกลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ

4. การสร้างกฎกติการ่วมกันของชุมชน เป็นการกำหนดพฤติกรรมของคนในชุมชนให้ไปในทิศทางเดียวกัน เพื่อให้ทุกคนในหมู่บ้านอยู่อย่างสันติ เพื่อป้องกันปัญหาที่อาจเกิดขึ้นได้ โดยคนส่วนใหญ่ไม่คัดค้าน การออกกฎกติกานี้สนับสนุนการดำเนินกิจกรรมให้ประสบความสำเร็จยิ่งขึ้น เช่น กฎการเข้าร่วมประชุม ทำให้คนในชุมชนเข้าร่วมประชุมมีส่วนร่วมโดยพร้อมเพรียงกัน กฎการห้ามตัดไม้ทำลายป่าและจับสัตว์สงวน ช่วยสนับสนุนกิจกรรมการอนุรักษ์ กฎห้ามเสพยาเสพติดและเล่นการพนัน ช่วยลดปัญหาที่อาจเกิดขึ้นในอนาคต เป็นต้น

5. การจัดสรรผลประโยชน์ อย่างเป็นธรรมแก่ทุกคนในชุมชน มีส่วนสนับสนุนให้เกิดความร่วมมือของชุมชน เพราะทุกคนจะเกิดความรู้สึกลึกถึงการมีส่วนร่วมทุกขั้นตอน ตั้งแต่การร่วมกันคิด ร่วมกันลงมือทำกิจกรรม และสุดท้ายการร่วมกันรับผลประโยชน์ เช่น เมื่อมีการรวมกลุ่มอาชีพ ก็ต้องการผลประโยชน์ในเรื่องรายได้ ซึ่งมีการระบุในเรื่องการจัดสรรไว้ชัดเจนตามกฎกติกาของชุมชนกำหนด

6. การทบทวนและสรุปบทเรียนที่เกิดขึ้น เป็นการรวบรวมข้อมูลจากสมาชิก เพื่อสร้างแนวทางใหม่ ปรับปรุงการดำเนินงานให้ดีขึ้น เกิดเป็นการเรียนรู้ของคนในชุมชน สิ่งไหนที่ทำแล้วประสบความสำเร็จก็จะสะสมเป็นความรู้ถ่ายทอดให้คนรุ่นต่อไป สิ่งไหนที่ยังมีข้อบกพร่องอยู่ จะมีการแก้ไข ร่วมปรึกษาพูดคุย เรียนรู้เพื่อปรับปรุงหาแนวทางแก้ไขปัญหาต่อไป

อภิปรายผลการศึกษา

ความเข้มแข็งที่เกิดขึ้นในบ้านเกาะพิทักษ์ จากการศึกษาพบว่า เกิดจากการมีส่วนร่วมของชุมชน กิจกรรมที่สำคัญคือการรวมกลุ่มของคนในชุมชนเพื่อทำกิจกรรมต่างๆ มีการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน สมาชิกของชุมชนร่วมกันคิด ร่วมกันวิเคราะห์ปัญหา ตัดสินใจ แสวงหากิจกรรม ดำเนิน

กิจกรรม และเกิดการเรียนรู้ด้วยตัวเองของชาวบ้าน ทั้งนี้มองผลประโยชน์ของชาวบ้านและชุมชนเป็นหลัก บ้านเกาะพิทักษ์มีปัจจัยที่ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชน ได้แก่ การมีผู้นำที่มีศักยภาพเป็นต้นแบบ และเป็นผู้ริเริ่มที่จะพัฒนาบ้านเกาะพิทักษ์โดยให้ชุมชนมีส่วนร่วม มีผู้นำแบบไม่เป็นทางการ ที่เป็นต้นแบบ และผู้นำตามโอกาสต่างๆ ได้แก่ ผู้นำกลุ่มแม่บ้าน ผู้นำภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นต้น สอดคล้องกับ ชีระพงษ์ แก้วหาญ (2543: 27) ได้อธิบายองค์ประกอบที่เกี่ยวข้องกับความเข้มแข็งของชุมชนว่า การที่ชุมชนจะเข้มแข็งได้นั้นต้องมีทุนทางทรัพยากรบุคคลที่มีคุณภาพ โดยเฉพาะผู้นำที่มีอยู่ มีความหลากหลายในชุมชนทั้งผู้นำที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ ผู้นำเป็นกลไกทางสังคมที่มีบทบาทสำคัญที่จะทำให้ประชาชนหลุดพ้นจากสภาวะไม่พึงประสงค์ไปสู่ชีวิตที่ดีท่ามกลางกระแสสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว ผู้นำที่ดีจะต้องเปิดโอกาสให้สมาชิกในชุมชนได้ร่วมแสดงความคิดเห็น ให้คำปรึกษาหารือ ให้ข้อเสนอแนะ โดยไม่มีการครอบงำทางความคิด ในการตัดสินใจปัญหาความขัดแย้งการใช้เสียงส่วนใหญ่ ทำให้สมาชิกเกิดความเชื่อมั่น ถ้าแสดงความคิดเห็น ยอมรับและให้ความร่วมมือในกิจกรรมต่างๆ ของชุมชน บ้านเกาะพิทักษ์มีทุนทางวัฒนธรรม คือมีระบบความสัมพันธ์แบบครอบครัวและเครือญาติ ทำให้ทุกคนในชุมชน มีความรักและความเกรงใจต่อกัน มีการร่วมกันทำกิจกรรมต่างๆ ด้วยความเต็มใจเพราะความเป็นคนบ้านเดียวกัน เป็นการสร้างพลังของชุมชน ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ อุไรวรรณ พวงสายใจ (2545: 40) ศึกษาเรื่องทุนทางสังคมที่ส่งผลต่อความเข้มแข็งขององค์กร พบว่า การที่ชุมชนมีลักษณะแบบเครือญาติ เครือข่ายและครอบครัว ทำให้เกิดความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิด มีความรักใคร่ผูกพัน สามัคคีกัน ในหมู่บ้าน เมื่อมีกิจกรรมทางสังคม คนในชุมชนก็จะช่วยเหลือกันด้วยความเต็มใจ สภาพทางวัฒนธรรม ค่านิยม และความเชื่อร่วมกัน เกิดเป็นรากฐานที่สำคัญในการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน การมีวัฒนธรรมประเพณีถิ่นที่คนในชุมชนยังคงยึดถือสืบต่อมาจากบรรพบุรุษ จะเป็นเครื่องยึดโยงคนในชุมชนไว้ด้วยกัน โดยมีเครื่องมือ เช่น การแต่งกาย การสร้างกินอยู่ พิธีกรรม จารีตต่างๆ ที่ควบคุมกำกับพฤติกรรมของคนในชุมชนให้เหมือนกัน บ้านเกาะพิทักษ์ มีภาษาถิ่นเป็นภาษาได้ เป็นภาษาที่ชาวบ้านใช้สื่อสารกัน มีการแต่งกายด้วยผ้ากางเกงชาวเล เป็นอัตลักษณ์ของชาวประมง การสร้างบ้านเรือนจะสร้างในลักษณะเดียวกัน คือมีใต้ถุนบ้านสูง และมีชานกว้างยื่นออกทะเล ชุมชนมีประเพณีสวดหาตประจำปี ชาวบ้านมีความสัมพันธ์กันแบบเครือญาติ ส่วนใหญ่มีความรักใคร่สามัคคีกัน เมื่อมีกิจกรรมใดเกิดขึ้นในชุมชน ชาวบ้านจะให้ความร่วมมือเป็นอย่างดี เกิดเป็นวัฒนธรรม ที่ถือปฏิบัติกันสืบต่อมา มีค่านิยมเรื่องความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ การพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน ซึ่ง สัตยญา สัตยญาวิวัฒน์ (2544: 69) ได้กล่าวว่า ชุมชนที่เข้มแข็งจะมีสิ่งที่สมาชิกยึดเหนี่ยวร่วมกัน เช่น ศิลปวัฒนธรรมประเพณี เป็นสิ่งที่ทำให้คนในชุมชนรักใคร่ปรองดองกัน และทรัพยากรธรรมชาติของบ้านเกาะพิทักษ์เป็นปัจจัยที่ส่งเสริมการสร้างการมีส่วนร่วม

เนื่องจากคนในชุมชนมีการใช้ทรัพยากรธรรมชาติเดียวกัน การดำเนินชีวิตผูกพันอยู่กับธรรมชาติ ความสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติทำให้คนในชุมชนสามารถใช้ประโยชน์ได้อย่างทั่วถึง เป็นพลังผลักดันทำให้คนในชุมชนเกิดความรู้สึกตระหนักในคุณค่า และหวงแหน มีความรู้สึกเป็นเจ้าของทรัพยากรเหล่านี้ นอกจากนี้ใช้ประโยชน์แล้วยังต้องการดูแลรักษา และพัฒนาเพื่อให้ดำรงอยู่สืบต่อไปชั่วลูกหลาน ผ่านกิจกรรมต่างๆ เช่น โครงการอนุรักษ์หอยมือเสือ ปะการัง โครงการธนาคารปู โครงการปล่อยสัตว์น้ำสงสู่ทะเล โครงการปลูกต้นไม้ โครงการปลูกป่าชายเลน เป็นต้น จากการศึกษาปัจจัยที่ช่วยส่งเสริมการสร้างเสริมความเข้มแข็งโดยชุมชนมีส่วนร่วมบ้านเกาะพิทักษ์ ทำให้เกิดการเชื่อมโยงกับลักษณะการสร้างเสริมความเข้มแข็งที่เกิดขึ้นในชุมชน

ชุมชนมีการพัฒนาที่มั่นคงและเข้มแข็งนั้น เกิดจากกระบวนการเรียนรู้ ที่มีความรู้สึกต้องการรวมกลุ่มและความเป็นพรรคพวกเดียวกัน และต้องการอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุขเป็นการเรียนรู้เพื่อชีวิต ซึ่งกระบวนการเรียนรู้ทำให้ชุมชนได้มีโอกาสคิดเองทำเอง เป็นการเรียนรู้ผ่านประสบการณ์ที่ได้รับจากการทำกิจกรรม โดยมีปัจจัยส่งเสริมในเรื่องของผู้นำชุมชน ระบบความสัมพันธ์แบบเครือญาติ มีวัฒนธรรมประเพณี ที่ถ่ายทอดกันมา และการใช้ทรัพยากรธรรมชาติร่วมกัน เป็นทุนที่มีอยู่ในชุมชน เป็นพื้นฐานในการบริหารจัดการชุมชนให้มีศักยภาพเป็นชุมชนที่มีความเข้มแข็งซึ่งพอสรุปได้เป็นประเด็นคือ

1. การรวมกลุ่มของชุมชน

กลุ่มที่รวมตัวกันในบ้านเกาะพิทักษ์ เป็นกลุ่มอาชีพและกลุ่มอนุรักษ์ คนในชุมชนมีการบริหารจัดการกลุ่มได้เป็นอย่างดี เพราะชุมชนมีอิสระในการจัดการปัญหาของชุมชนอย่างแท้จริง ที่เรียกว่าเป็นการเรียนรู้ตลอดชีวิต เพื่อการพัฒนาแบบมีส่วนร่วม ลักษณะของการมีส่วนร่วมของชุมชนได้แสดงถึงความร่วมมือในด้านการบริหารและจัดการ ที่สามารถนำไปแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน มีการลองผิดลองถูก เกิดเป็นประสบการณ์จากการทำงาน มีการวิเคราะห์แล้วสรุปเป็นบทเรียน เช่น การจัดตั้งกลุ่มที่พักโฮมสเตย์ บ้านที่สนใจจะเข้าร่วม ซึ่งเริ่มจากผู้ใหญ่บ้านเป็นผู้นำของชุมชน เรียกหรือชวนคนในชุมชนมาคุยกันแล้วก็มีการพูดถึงความจำเป็น ต้องมีประธานกลุ่ม มีการคัดเลือกประธานกลุ่มในสมาชิก เมื่อได้ประธานแล้วก็หาแนวทางการทำงานของกลุ่ม เพื่อให้ได้แนวทางแล้วเขียนระเบียบขึ้นมาทำเป็นรูปแบบหรือทำเป็นทางการเพื่อเป็นแนวทางสำหรับการบริหารจัดการกลุ่ม เช่น เมื่อได้รับรายได้จากการเข้าพักของนักท่องเที่ยว จะจัดสรรเงินรายได้ อย่างไร เงื่อนไขของสมาชิกบ้านพักโฮมสเตย์มีอะไรบ้าง ซึ่งจะเห็นว่ากระบวนการบริหารจัดการของบ้านเกาะพิทักษ์ ได้รับการพัฒนาด้านการเรียนรู้ จนสามารถดำเนินการกลุ่มได้อย่างมีประสิทธิภาพ นอกจากนี้ สมาชิกทุกคนต้องมีความจริงใจ เห็นความสำคัญของการมีกลุ่มว่า ถ้ามีแล้วเพิ่มประโยชน์อะไรบ้าง ทั้งที่เป็นของส่วนตัวและส่วนรวม ต้องมีความอดทน เพราะในบางครั้ง

ความขัดแย้งอาจเกิดขึ้นในกลุ่มได้ สมาชิกต้องอดทนต่อความขัดแย้ง ให้เอาใจเขามาใส่ใจเรา ทรนรับฟังกัน แล้วความเข้าใจจึงจะเกิดขึ้น การรวมกลุ่มของชุมชนโดยชุมชนมีส่วนร่วม เกิดขึ้นได้เนื่องจากการตระหนักเห็นคุณค่าและประโยชน์ของการรวมกลุ่ม เพื่อแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน ได้แก่ ปัญหาทรัพยากรธรรมชาติ และปัญหาทางเศรษฐกิจ มีการจัดสรรผลประโยชน์ให้แก่สมาชิกที่เข้าร่วมกลุ่มทุกคน ผลประโยชน์ที่ได้จากการดำเนินงานตามกลุ่มกิจกรรมมีการจัดสรรอย่างเป็นธรรม ตามสัดส่วนที่ได้กำหนดไว้ตามกติกาของชุมชน

2. การจัดการทรัพยากรธรรมชาติ

ความเข้มแข็งของชุมชน อาจพิจารณาได้จากความสามารถของชุมชนในการจัดระบบการดูแลและแบ่งสรรทรัพยากรธรรมชาติให้เกิดประโยชน์สูงสุดแก่ชุมชนได้ (ประเวศ วะสี 2546: 38) บ้านเกาะพิทักษ์มีทรัพยากรธรรมชาติทางทะเลที่สมบูรณ์ ชาวบ้านพึ่งพาอาศัยทรัพยากรทางทะเล ในการยังชีพ โดยการประกอบอาชีพประมง ทุกคนจึงมีความรักและหวงแหนในทรัพยากร เมื่อมีกิจกรรมรณรงค์เกี่ยวกับการอนุรักษ์และฟื้นฟู ทุกคนต่างให้ความร่วมมือเป็นอย่างดี เพราะทุกคนตระหนักในคุณค่าและความสำคัญ ชุมชนมีระบบในการดูแลทรัพยากรธรรมชาติ โดยผ่านกิจกรรมต่างๆ ได้แก่ กิจกรรมธนาคารปู เป็นการอนุรักษ์ปูไข่นอกฝากระดอง ให้ได้มีโอกาสวางไข่ก่อนนำไปบริโภค กิจกรรมอนุรักษ์ทรัพยากรสัตว์น้ำ กิจกรรมเก็บขยะรอบเกาะ กิจกรรมปลูกต้นไม้ และปลูกป่าชายเลน นอกจากการดูแลอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ การจัดการทรัพยากรธรรมชาติให้เกิดประโยชน์สูงสุด บ้านเกาะพิทักษ์ก็สามารถบริหารจัดการได้เป็นอย่างดี โดยใช้ทรัพยากรธรรมชาติเป็นแหล่งประกอบอาชีพประมง สร้างรายได้หลักและ ใช้เป็นแหล่งดึงดูดใจนักท่องเที่ยว จัดเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ สร้างรายได้เสริมให้กับคนในชุมชน ทำให้ชุมชนใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติได้อย่างเกิดประโยชน์ และการอนุรักษ์จะช่วยให้ทรัพยากรธรรมชาติดำรงอยู่อย่างยั่งยืน

3. การจัดระเบียบทางสังคม

ความเข้มแข็งของมิติทางด้านสังคมของชุมชน สามารถพิจารณาได้จากความสามารถของชุมชนที่จะจัดระเบียบทางสังคมของชุมชน ให้เอื้อต่อการที่สมาชิกในชุมชน จะอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข เอื้อเฟื้อ และช่วยเหลือเกื้อกูลกัน (ประเวศ วะสี 2546: 47) ทั้งนี้บ้านเกาะพิทักษ์มีการจัดระเบียบสังคมของชุมชน โดยมีกฎกติกาที่ทุกคนในชุมชนต้องถือปฏิบัติ หากฝ่าฝืนจะถูกลงโทษเป็นการออกกฏโดยคนในชุมชนเอง ซึ่งกฎระเบียบที่ชุมชนร่วมกันกำหนดขึ้นนั้นจะเป็นทิศทางแห่งสันติในการอยู่ร่วมกัน ได้แก่ กลุ่มอาชีพที่มีรายได้จากการดำเนินกิจการ ต้องจ่ายรายได้ส่วนหนึ่งสทบเข้ากองทุนหมู่บ้านร้อยละ 3 ถึงร้อยละ 5 ของรายได้เพื่อเป็นค่าใช้จ่ายในกิจการสาธารณะบนเกาะ การเข้าร่วมประชุมที่หมู่บ้านกำหนดให้มีเดือนละครั้ง หากขาดประชุม

ติดต่อกัน 3 ครั้ง ทางหมู่บ้านจะงดการช่วยเหลือครอบครัวนั้นทุกกรณี เป็นระยะเวลา 1 ปี ห้ามตัดไม้ทำลายป่า และจับสัตว์คุ้มครองโดยเด็ดขาด หากมีใครฝ่าฝืนจะถูกไล่ออกจากหมู่บ้าน และห้ามมีการเสพยาเสพติด หรือเล่นการพนันในหมู่บ้าน โดยเด็ดขาดมีบทลงโทษตามกฎหมายคือ ให้ผู้ละเมิดออกไปจากหมู่บ้าน ทำให้ทุกคนในชุมชนอยู่ร่วมกันได้อย่างสงบสุข เพราะทุกคนเคารพในกฎกติกา ถือเป็นการจัดระเบียบทางสังคมของชุมชน

4. ชุมชนมีการเรียนรู้เพื่อการพัฒนาแบบมีส่วนร่วม

บ้านเกาะพิทักษ์มีการร่วมมือกันเพื่อแก้ไขปัญหาของชุมชน มีเวทีแห่งการเรียนรู้ร่วมกัน เช่น การร่วมประชุม เพื่อให้โอกาสแก่สมาชิกในการแสดงและการสนับสนุนให้มีการแลกเปลี่ยนความคิดเห็น และมีการปรึกษาหารืออยู่เป็นประจำ กิจกรรมที่มีอยู่ในชุมชนได้สร้างให้ผู้คนได้มีส่วนร่วม ช่วยกันคิด ช่วยกันวางแผน และช่วยกันทำ ช่วยกันแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น ด้วยความรู้สึกที่ดี และเอื้ออาทรต่อกัน ย่อมสร้างความสัมพันธ์ทางสังคมจนเกิดเป็นความผูกพัน ความปรารถนาที่จะดำเนินกิจกรรมร่วมกันด้วยความตระหนักในความรับผิดชอบที่ตนเองต้องมีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรม เพื่อพัฒนาชุมชนของตนเองให้ดำรงอยู่ได้อย่างมั่นคงและเข้มแข็ง เป็นจิตสำนึกที่เกิดขึ้นในการกำหนดชะตากรรมของตนเองและชุมชน โดยอาศัยคุณค่าที่ได้มีการเรียนรู้ร่วมกันในการแก้ไขปัญหาให้ประสบผลสำเร็จ นำไปสู่การแก้ไขปัญหาอื่นๆของชุมชนร่วมกัน เช่น การรวมกลุ่มอาชีพแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจของชุมชน ใช้เวทีพูดคุย ปรึกษาหารือ แลกเปลี่ยนแสดงความคิดเห็นกันของคนในชุมชนเป็นกลไกการแก้ไขปัญหา มีการดึงผู้นำชุมชนที่มีทักษะในเรื่องต่างๆมาเป็นตัวขับเคลื่อนกิจกรรม ดึงภูมิปัญญาที่มีอยู่ในตัวคนในชุมชนทั้งในด้านความรู้ ความสามารถและประสบการณ์ต่างๆมาใช้ มีวัฒนธรรมการช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกัน ความเห็นอกเห็นใจกันมาใช้ในการทำกิจกรรมกลุ่ม สอดคล้อง กับ ประเวศ วะสี (2546: 42) ที่กล่าวว่า ชุมชนเข้มแข็งต้องมีการเรียนรู้ร่วมกัน โดยอาศัยความเป็นมิตร มิตรภาพ และความรัก เมื่อคนในหมู่บ้านอื่นได้พบเห็นและได้นำไปเป็นแบบอย่าง มีการเชิญกลุ่มแกนนำไปให้คำแนะนำเป็นวิทยากร เป็นความภาคภูมิใจของคนในชุมชน มีการเดินทางเข้ามาศึกษาดูงานของหมู่บ้านจากชุมชนอื่น จากนักท่องเที่ยว จากสถาบันการศึกษา ทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างคนในชุมชนและคนต่างชุมชนอยู่เสมอ ยิ่งทำให้ชาวบ้านเกิดความเชื่อมั่น มีความมั่นใจมากขึ้นที่จะแก้ไขปัญหา และดำเนินกิจกรรมของกลุ่มในชุมชน โดยไม่ต้องรอให้หน่วยงานหรือคนนอกชุมชนมาช่วยแก้ปัญหาก่อน ดังที่สิลาภรณ์ บัวสาย (2547: 28) ได้กล่าวว่า การเรียนรู้ด้วยตนเองของชุมชนจะทำให้เกิดความตื่นตัว ความภาคภูมิใจ สักดิ์ศรีและความมั่นใจที่ชุมชนจะตัดสินใจหรือเลือกเส้นทางเดินของชุมชนเองได้ เมื่อชุมชนมีการเชื่อมโยงกับชุมชนภายนอก ก็จะทำให้เกิดความร่วมมือที่หลากหลาย มีการแลกเปลี่ยนความรู้ ประสบการณ์ระหว่างกัน เพราะแต่ละชุมชนย่อมมีข้อจำกัดในเรื่องต่างๆ ความ

ร่วมมือกับภายนอกจึงเป็นหนทางหนึ่งในการลดข้อจำกัดเหล่านั้น และเพิ่มพูนความรู้ความสามารถ ผลักกำลังในการดำเนินกิจกรรมและแก้ไขปัญหา ตลอดจนเสริมสร้างภูมิปัญญา พัฒนาศักยภาพการจัดการและเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน

การสร้าง ความเข้มแข็ง โดยการมีส่วนร่วมของชุมชน เกิดขึ้นจากปัจจัยภายในชุมชนเอง ได้แก่ การมีผู้นำชุมชนที่มีศักยภาพ ในเรื่องการบริหารจัดการและพัฒนาชุมชน สร้างสำนึกการมีส่วนร่วมในชุมชน ส่งเสริมการเรียนรู้และการพึ่งตนเองให้กับชุมชน เป็นปัจจัยผลักดันให้เกิดการจัดตั้งองค์กรชุมชน ชุมชนมีส่วนร่วมดำเนินงานขององค์กร เกิดการเรียนรู้ในเรื่องของปัญหา การร่วมกันแก้ไข ความเข้มแข็งของชุมชนเกิดจากการเรียนรู้ที่จะต้องปรับตัวเองให้ทันต่อสถานการณ์ภายนอกที่เปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา และนำความเข้มแข็งที่มีอยู่ในชุมชนมาใช้ให้เกิดประโยชน์ ในการทำกิจกรรมและแก้ไขปัญหาของชุมชน เช่น ผู้นำชุมชน ทรัพยากรธรรมชาติ ความเป็นเครือญาติ ประเพณีวัฒนธรรม จนสามารถพึ่งตนเองได้ เป็นการพัฒนาคนที่มีรากฐานจากวัฒนธรรมของชุมชน และมีเวทีการเรียนรู้อยู่เป็นประจำ ทำให้ปัจจุบันบ้านเกาะพิทักษ์เป็นชุมชนหนึ่งที่ประสบความสำเร็จในการบริหารจัดการตนเอง สมาชิกให้การมีส่วนร่วม เป็นชุมชนมีการเรียนรู้ ทำให้กระบวนการพัฒนามีความเข้มแข็ง สอดคล้องกับสถานการณ์ในโลกปัจจุบันที่เน้นการพัฒนาโดยให้ชุมชนเป็นศูนย์กลาง บริหารจัดการตนเอง ตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง เพื่อความยั่งยืนของชุมชนอย่างแท้จริง

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1. ปัจจุบันภูมิปัญญาท้องถิ่นของบ้านเกาะพิทักษ์ เช่น การทำประมงท้องถิ่น การทำอุปกรณ์ประมง การต่อเรือ ได้รับการถ่ายทอด โดยการบอกเล่า การสั่งสอน เมื่อเวลาผ่านไปอาจทำให้ภูมิปัญญาผิดไปจากเดิม ดังนั้นทางชุมชนควรมีการบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร เป็นคำรา หรือบันทึกเป็นสื่ออิเล็กทรอนิกส์ เช่น ภาพวิดีโอ เพื่อสามารถถ่ายทอดให้คนรุ่นต่อไป หรือผู้ที่มีความสนใจ ได้ชัดเจนขึ้น และไม่เกิดความผิดพลาดในข้อมูล

2. บ้านเกาะพิทักษ์ มีจุดเด่นในเรื่องการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ ปัจจุบันได้รับความสนใจจากนักท่องเที่ยวเพิ่มขึ้น นักท่องเที่ยวที่เดินทางมาท่องเที่ยวหลายคนไม่มีความเข้าใจในการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ มีการทำลายทรัพยากรทางธรรมชาติโดยรู้เท่าไม่ถึงการณ์ ชุมชนควรจัดทำคู่มือไว้บริการนักท่องเที่ยว เพื่อให้ นักท่องเที่ยวมีความรู้ความเข้าใจอย่างถูกต้อง

ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยครั้งต่อไป

1. การศึกษาครั้งนี้เป็นการศึกษาชุมชนที่ประสบความสำเร็จในเรื่องการบริหารจัดการและการมีส่วนร่วมของชุมชน หากมีการศึกษาครั้งต่อไปควรมีการศึกษาในชุมชนที่ไม่ประสบความสำเร็จ เพื่อศึกษาถึงสาเหตุ และปัจจัยที่ทำให้ชุมชนดังกล่าวไม่ประสบความสำเร็จหรือสมาชิกในชุมชนไม่มีส่วนร่วมในกิจกรรมของชุมชน
2. ควรศึกษาในชุมชนที่สมาชิกมีวัฒนธรรมที่หลากหลาย มีความเชื่อ ศาสนา ค่านิยม การศึกษา อาชีพ ที่แตกต่างกัน เช่น ชุมชนเมือง กลุ่ม 3 จังหวัดชายแดน ในเรื่องเกี่ยวกับการสร้างความเข้มแข็งของชุมชนรูปแบบต่างๆ รูปแบบการสร้างการมีส่วนร่วม ปัญหาและอุปสรรคของแต่ละพื้นที่ที่เกิดขึ้น เพื่อเป็นข้อเปรียบเทียบทางการศึกษา จะทำให้ได้รับข้อมูลที่ชัดเจนขึ้น
3. ควรมีการศึกษาก่อนเกาะพิทักษ์ในประเด็นเกี่ยวกับการพัฒนาองค์กรในชุมชน ศึกษาความเปลี่ยนแปลงของชุมชน อาจทำการศึกษาชุมชนในอีก 2-3 ปีข้างหน้า เพื่ออธิบายถึงความแตกต่างระหว่างอดีตและปัจจุบัน ในเรื่องความเข้มแข็งของชุมชน ระบบการบริหารจัดการ และมีอะไรที่เปลี่ยนแปลงไป ด้านบวก หรือด้านลบ เป็นต้น เพื่อเป็นแนวทางในการศึกษาเรื่องการสร้างความเข้มแข็งที่ยั่งยืนของชุมชน

บรรณานุกรม

- กาญจนา แก้วเทพ. เครื่องมือการทำงานแนววัฒนธรรมชุมชน. กรุงเทพฯ : สภาคาทอลิกแห่งประเทศไทย, 2538.
- ขนิษฐา กาญจนรังษิณนท์. การเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนเพื่อเผชิญปัญหาวิกฤต: ให้ชุมชนตัดสินใจด้วยตนเองเมื่อเผชิญปัญหาวิกฤต. กรุงเทพฯ : กรมการพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย, 2542.
- จรัสศักดิ์ สีใจเจริญ. “การมีส่วนร่วมของประชาชนในการบริหารงานขององค์การบริหารส่วนตำบล : ศึกษาเฉพาะกรณีบ้านโสม จังหวัดลำพูน.” การค้นคว้าอิสระปริญญาโท ศึกษาศาสตร์ สาขาวิชาการเมืองและการปกครอง บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2543.
- จิรพรรณ กาญจนจิตรา. การพัฒนาชุมชน. กรุงเทพฯ : ฝ่ายตำราและอุปกรณ์การศึกษา มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2539.
- จุฬารัตน์ แสงปัสสา. “ปฏิสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับการพึ่งตนเองของชุมชน : กรณีศึกษาเบ็ญจกุ่ม จังหวัดยโสธร.” วิทยานิพนธ์ปริญญาโท ศึกษาศาสตร์ สาขาวิชาศึกษาศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2544.
- ชัยชนะ สุทธิวิรัชชัย. “ปัจจัยการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาชุมชน ศึกษาเฉพาะกรณีอำเภอพานทอง จังหวัดชลบุรี.” วิทยานิพนธ์ปริญญาโท ศึกษาศาสตร์ สาขาวิชาศึกษาศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2538.
- ดารณี รักดี. “การพัฒนารูปแบบการศึกษาขั้นพื้นฐานเพื่ออาชีพในชุมชนชนบทพึ่งตนเอง.” วิทยานิพนธ์ปริญญาโท ศึกษาศาสตร์ สาขาวิชาศึกษาศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2540.
- ธีรพงษ์ แก้วหาวงษ์. กระบวนการเสริมสร้างชุมชนเข้มแข็ง. ขอนแก่น : ศูนย์ฝึกอบรมและพัฒนาศาธารณสุขมูลฐานภาคตะวันออกเฉียงเหนือ, 2543.
- นิรันดร์ จงวุฒิเวศน์. แนวทางวิธีการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนในงานพัฒนาชุมชน ของประชาชนในการพัฒนา. กรุงเทพฯ : ศักดิ์โสภณการพิมพ์, 2550.
- บัณฑิต อ่อนคำ และวิริยา น้อยวงศ์. ยุทธศาสตร์ในการพัฒนาชนบท: ประสบการณ์ของประเทศไทย. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2545.

- ประเวศ วะสี. ประชาคมตำบล: ยุทธศาสตร์เพื่อเศรษฐกิจพอเพียง ศีลธรรม และสุขภาพ. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มติชน, 2541.
- _____. เศรษฐกิจพอเพียงและประชาสังคม แนวทางพลิกฟื้นเศรษฐกิจสังคม. กรุงเทพฯ : หมอชาวบ้าน, 2545.
- ปาริชาติ วัลย์เสถียร. กระบวนการและเทคนิคการทำงานของนักพัฒนา. กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2543.
- พิรพล ไตรทศาวีทย์. การเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของประชาชนในกระบวนการประชาสังคม. กรุงเทพฯ : สถาบันพระปกเกล้า, 2544.
- ไพบุลย์ วัฒนศิริธรรม. ประชาคมตำบล: หมายเหตุจากนักคิด. กรุงเทพฯ : สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา, 2541.
- ไพรัตน์ เดชะรินทร์. ข้อจำกัดในการพัฒนาพลังกลุ่มชนบทไทย. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2543.
- มาริสา โกเศษะโยธิน. “การศึกษาภูมิปัญญาพื้นบ้านในการพึ่งพาตนเองของชุมชน เพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนของประชาชนบริเวณ ชายแดนไทย-กัมพูชา ภาคตะวันออก ศึกษากรณีกลุ่มลี้จจะ ออมทรัพย์วัดไผ่ล้อม อำเภอเมือง จังหวัดตราด.” วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขารัฐศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2543.
- ยุวัฒน์ วุฒิเมธี. หลักการพัฒนาชุมชนและการพัฒนาชนบท. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ไทยอนุเคราะห์ไทย, 2546.
- รังสรรค์ ธนะพรพันธุ์. สังคมเศรษฐกิจไทยในทศวรรษ 2550 : ยุทธศาสตร์การพัฒนาในกระแสโลกาภิวัตน์. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2546.
- ลำแพน จอมเมือง. “บทบาทของธุรกิจชุมชนที่มีผลต่อความเข้มแข็งในการจัดการป่าชุมชน กรณีศึกษาดำบลศิลาแลง อำเภอปัว จังหวัดน่าน.” วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาการจัดการมนุษย์และสิ่งแวดล้อม บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2540.
- วันรักษ์ มิ่งมณีนาคิน. การพัฒนาชนบทไทย. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2538.
- ศิริลักษณ์ บุญเตี้ย. “ประสิทธิผลของโครงการเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเอง : ศึกษาเฉพาะกรณี บางฝั่ง อำเภอพระประแดง จังหวัดสมุทรปราการ.” วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขา รัฐศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2542.
- สัญญา สัญญาวิวัฒน์. การพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจในชนบท. กรุงเทพฯ : สภาวิจัยแห่งชาติ, 2544.
- สากล สถิตวิทยานันท์. ภูมิศาสตร์ชนบท. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, 2542.

- สีลาภรณ์ บัวสาย. พลังท้องถิ่น:บนสังเคราะห์งานวิจัยด้านชุมชน. กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2547.
- สมพันธ์ เตชะอธิก. การพัฒนาความเข้มแข็งขององค์กรชาวบ้าน. กรุงเทพฯ : เจริญวิทย์การพิมพ์, 2540.
- อุทัย คุลยเกษม และอรศรี งามวิทยาพงศ์. เสริมสร้างความแข็งแกร่งให้ตำบล จากวิถีคิดสู่วิถีปฏิบัติ. กรุงเทพฯ : สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา, 2541.
- อุดม ชิดมณี. “ความสัมพันธ์ระหว่างการมีส่วนร่วมของชุมชนกับผลการดำเนินงานของ กองทุนยา และเวชภัณฑ์ ประจำ หมู่บ้านในจังหวัดนครศรีธรรมราช.” วิทยานิพนธ์ปริญญา
มหาบัณฑิต สาขารัฐศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2540.
- อำพล ธานีครุฑ. แผนพัฒนาชุมชนบ้านเกาะพิทักษ์ ตำบลบางน้ำจืด อำเภอหลังสวน จังหวัดชุมพร.
ชุมพร : ศูนย์การเรียนรู้ชุมชนบ้านเกาะพิทักษ์, 2551.

สัมภาษณ์

- บุญเรือง ธานีครุฑ. ชาวบ้าน บ้านเกาะพิทักษ์ ตำบลบางน้ำจืด อำเภอหลังสวน จังหวัดชุมพร.
สัมภาษณ์, 12 กันยายน 2552.
- พรศรี รัตนราช. ชาวบ้าน บ้านเกาะพิทักษ์ ตำบลบางน้ำจืด อำเภอหลังสวน จังหวัดชุมพร.
สัมภาษณ์, 13 กันยายน 2552.
- ยินดี คงเจริญ. ชาวบ้าน บ้านเกาะพิทักษ์ ตำบลบางน้ำจืด อำเภอหลังสวน จังหวัดชุมพร.
สัมภาษณ์, 14 กันยายน 2552.
- ยุพา รอดรักษา. ชาวบ้าน บ้านเกาะพิทักษ์ ตำบลบางน้ำจืด อำเภอหลังสวน จังหวัดชุมพร.
สัมภาษณ์, 13 กันยายน 2552.
- ศรีรัตน์ หิ้นเตียน. ชาวบ้าน บ้านเกาะพิทักษ์ ตำบลบางน้ำจืด อำเภอหลังสวน จังหวัดชุมพร.
สัมภาษณ์, 14 กันยายน 2552.
- สถาพร หิ้นเตียน. ชาวบ้าน บ้านเกาะพิทักษ์ ตำบลบางน้ำจืด อำเภอหลังสวน จังหวัดชุมพร.
สัมภาษณ์, 13 กันยายน 2552.
- สาคร เขินบางสะพาน. ชาวบ้าน บ้านเกาะพิทักษ์ ตำบลบางน้ำจืด อำเภอหลังสวน จังหวัดชุมพร.
สัมภาษณ์, 15 กันยายน 2552.
- สุภาพ ช่วยอุดม. ชาวบ้าน บ้านเกาะพิทักษ์ ตำบลบางน้ำจืด อำเภอหลังสวน จังหวัดชุมพร.
สัมภาษณ์, 13 กันยายน 2552.

สมควร เย็นบางสะพาน. ชาวบ้าน บ้านเกาะพิทักษ์ ตำบลบางน้ำจืด อำเภอหลังสวน จังหวัดชุมพร.

สัมภาษณ์, 15 กันยายน 2552.

สมผล หินเตียน. ชาวบ้าน บ้านเกาะพิทักษ์ ตำบลบางน้ำจืด อำเภอหลังสวน จังหวัดชุมพร.

สัมภาษณ์, 14 กันยายน 2552.

สมพร รัตนราช. ชาวบ้าน บ้านเกาะพิทักษ์ ตำบลบางน้ำจืด อำเภอหลังสวน จังหวัดชุมพร.

สัมภาษณ์, 13 กันยายน 2552.

อำพล ธานีครุฑ. ผู้ใหญ่บ้าน บ้านเกาะพิทักษ์ ตำบลบางน้ำจืด อำเภอหลังสวน จังหวัดชุมพร.

สัมภาษณ์, 12 กันยายน 2552.

อำพร ธานีครุฑ. ประธานกลุ่มแม่บ้านแปรรูปสัตว์น้ำ บ้านเกาะพิทักษ์ ตำบลบางน้ำจืด

อำเภอหลังสวน จังหวัดชุมพร. สัมภาษณ์, 12 กันยายน 2552.

โอภาส ธานีครุฑ. ชาวบ้าน บ้านเกาะพิทักษ์ ตำบลบางน้ำจืด อำเภอหลังสวน จังหวัดชุมพร.

สัมภาษณ์, 14 กันยายน 2552.

ภาคผนวก
แนวทางการสัมภาษณ์

แนวทางการสัมภาษณ์

เรื่อง การสร้างความเข้มแข็งโดยชุมชนมีส่วนร่วมบ้านเกาะพิทักษ์ ตำบลบางน้ำจืด
อำเภอหลังสวน จังหวัดชุมพร

ข้อมูลพื้นฐานของผู้ถูกสัมภาษณ์

1. อายุ
2. เพศ
3. การศึกษา
4. อาชีพ
5. ตำแหน่งหน้าที่ในชุมชน

ข้อมูลเชิงลึกในการสัมภาษณ์

1. ลักษณะทั่วไปของชุมชน
  - 1.1. ประวัติความเป็นมาของชุมชน
  - 1.2. สภาพทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมของชุมชน
  - 1.3. กลุ่มองค์กรและกลุ่มอาชีพในชุมชน
  - 1.4. การพัฒนาของชุมชนจากอดีตจนถึงปัจจุบัน
2. ปัจจัยที่ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน
  - 2.1. ผู้นำหรือบุคคลที่ส่งเสริมให้เกิดการมีส่วนร่วมในชุมชน
  - 2.2. สาเหตุที่ทำให้เข้าร่วมในกิจกรรมต่างๆของชุมชน
  - 2.3. ความสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชน
  - 2.4. สภาพทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน
  - 2.5. ประเพณี ความเชื่อ และค่านิยมที่มีในชุมชน
3. ลักษณะการสร้างความเข้มแข็งโดยชุมชนมีส่วนร่วม
  - 3.1. กิจกรรมที่เกิดขึ้นในชุมชน โดยคนในชุมชนเข้าร่วม มีอะไรบ้าง และแต่ละคนทำหน้าที่อะไร มีวัตถุประสงค์อะไรในการทำกิจกรรม
  - 3.2. มีทัศนคติอย่างไรต่อการมีส่วนร่วมในชุมชน
  - 3.3. การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนมีหรือไม่ ทำอย่างไร มีหน้าที่รับผิดชอบอะไร
  - 3.4. มีปัญหาอะไรเกิดขึ้นในชุมชนบ้าง และมีการแก้ไขอย่างไร

- 3.5. กฎระเบียบข้อบังคับของชุมชนมีหรือไม่ มีอะไรบ้างที่เป็นข้อบังคับที่ต้องปฏิบัติร่วมกัน
- 3.6. การช่วยเหลือจากองค์กรภายนอกชุมชนมีหรือไม่ และได้รับการช่วยเหลือในเรื่องใด
- 3.7. การศึกษาเรียนรู้ของคนในชุมชนเกิดขึ้นได้อย่างไร ด้วยวิธีการไหน
- 3.8. การสร้างเครือข่ายของชุมชน
4. กระบวนการสร้างความเข้มแข็งแบบมีส่วนร่วมของชุมชน
  - 4.1. กิจกรรม กลุ่ม และองค์กรในชุมชน เกิดขึ้นได้อย่างไร ใครเป็นผู้ริเริ่ม มีวัตถุประสงค์ใดในการจัดตั้ง
  - 4.2. รับรู้ได้อย่างไรให้แสดงออกถึงการมีส่วนร่วม เช่น การให้ร่วมทำกิจกรรม การรวมกลุ่มองค์กร และกลุ่มอาชีพ
  - 4.3. มีวิธีการอย่างไรในการทำงานกลุ่มให้ประสบความสำเร็จ มีปัญหาที่เกิดขึ้นจากการดำเนินงานหรือไม่ ถ้ามีจัดการอย่างไร
  - 4.4. แรงจูงใจที่ทำให้เกิดการเข้าร่วมกิจกรรมต่างๆของชุมชน
  - 4.5. การจัดสรรผลประโยชน์ของชุมชน เช่น รายได้จากกลุ่มอาชีพ การจัดสวัสดิการของชุมชน
5. สภาพปัจจุบันของบ้านเกาะพิทักษ์
  - 5.1. การพึ่งตนเองของคนในชุมชนเป็นอย่างไร
  - 5.2. คนในชุมชนมีความสุขหรือไม่ต่อวิถีการดำเนินชีวิตปัจจุบัน
  - 5.3. ความรู้สึกภาคภูมิใจในชุมชนมีหรือไม่ อย่างไร
  - 5.4. การปรับตัวต่อสถานการณ์ปัจจุบันของชุมชน ทำอย่างไร

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ-สกุล	นายศักดิ์สกุล บุญมา
ที่อยู่	3 หมู่ 6 ตำบลตะคร้ำเอน อำเภอท่ามะกา จังหวัดกาญจนบุรี 71130
ที่ทำงาน	ร้านร่วมเย็น ตำบลตะคร้ำเอน อำเภอท่ามะกา จังหวัดกาญจนบุรี
ประวัติการศึกษา	
พ.ศ. 2547	สำเร็จการศึกษาปริญญาครุศาสตรบัณฑิต คณะครุศาสตร์ สถาบันราชภัฏสวนดุสิต
พ.ศ. 2550	ศึกษาต่อระดับปริญญาโท สาขาวิชาการจัดการภาครัฐและ ภาคเอกชน บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร
ประวัติการทำงาน	
พ.ศ. 2547 – 2552	พนักงานร้านร่วมเย็น ตำบลตะคร้ำเอน อำเภอท่ามะกา จังหวัดกาญจนบุรี